

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Κατερίνα Παπαθανασίου
ΑΜ: 1109Μ005

ΟΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ, 1924-1940

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

1. **Επίκουρος καθηγητής, Δημήτρης Χριστόπουλος** (Σύμβουλος Σπουδών)
2. **Εντεταλμένος διδασκαλίας, Λάμπρος Μπαλτσιώτης** (Συνεπίβλεψη)
3. **Καθηγητής, Στέφανος Πεσμαζόγλου**

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2013

*Στη μνήμη του παππού μου, Αθανάσιου Παπαθανασίου,
για την αφορμή...*

«- Όπως καταλαβαίνεις, παιδί μου, η Ιστορία είναι υπόθεση προσωπική. Πρώτα κοιτάς πού χύθηκε το αίμα σου και ύστερα διαλέγεις πλευρά.»

Σοφία Νικολαΐδου, *Απόψε δεν έχουμε φίλους*, 2010.

«Εχ, μπρε-μπρε, όσο θυμάμαι την ξαδέλφη μου την Τάσα, τόσο φορτσάτοι να φύγουν για τη Ρουμανία. Ούτε το παιδί τους περίμεναν ν' απολυθεί από φαντάρος. Πούλησαν το σπίτι, τ' άλογο και έφυγαν να προλάβουν τον παράδεισο να μη γεμίσει και δε χωρέσουν. Γύρισε το παιδί τους από φαντάρος και δεν βρήκε ούτε σπίτι ούτε σπιτικούς. Τον παρηγορούσαμε. «Θα τους δεις, θα τους δεις. Να παρακαλάς να είναι πάνω στη γη. Ε, φέξε νύχτωσε, φέξε νύχτωσε θα περάσει.» όταν πια είδαμε και αποείδαμε. «Σύρε και συ καλύτερα στα ξένα παρά εδώ να υποφέρεις.» Τι να τον έκανα. Ούτε και ξέρουμε τι να 'γιναν. Δυο φορές ξεριζωμένοι οι έρμοι.»

Γιώτα Φωτιάδου-Μπαλαφούτη, *Εμείς οι Βλάχοι*, 1991

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ τον Δημοσθένη για την υποστήριξη και τον Γιώργο για την αναπάντεχη βοήθειά του.

Περιεχόμενα

Πρόλογος-Εισαγωγή	4
1. Οι Βλάχοι στην Ελλάδα, 1924-1940.	9
2. Τα εθνικά κράτη, 1924-1940	21
2.α. Η Ελλάδα	21
2.β. Η Ρουμανία	27
2.γ. Οι Ελληνο-ρουμανικές σχέσεις	34
3. Οι μετακινήσεις, 1924-1940.	40
3.α. Η περιοχή εγκατάστασης στη Ρουμανία: η ιστορία της Νότιας Δοβρουτσάς.	40
3.β. Το πλαίσιο της μετακίνησης: η διοργάνωση και η διαδικασία.	44
3.γ. Ο μετακινούμενος πληθυσμός: στατιστικά στοιχεία και περιοχές μετακίνησης.	65
4. Συμπεράσματα-Επίλογος	82
5. Βιβλιογραφία	93
6. Αρχειακές πηγές	101

Πρόλογος-Εισαγωγή

Κανονικά ο συγγραφέας το επιλέγει το θέμα του.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το θέμα επέλεξε την συγγραφέα.

Η ενασχόληση με τους Βλάχους δεν ήταν τυχαία, λόγω της βλάχικης καταγωγής. Υπήρχαν διάφορες ιστορίες στην οικογένεια, οι οποίες έδειχναν ότι το χωριό καταγωγής, το Περιβόλι Γρεβενών, είχε κάποιον ιδιαίτερο ρόλο στην ιστορία των Βλάχων. Τον ίδιο ρόλο φαίνεται να είχαν και οι άνθρωποί του. Από τη μελέτη που έγινε, η γενικότερη ιστορία των Βλάχων και η σχέση τους με τη Ρουμανία και την Ελλάδα έδειχνε να έχει κάποια κενά. Ένα από αυτά τα κενά ήταν και η ιστορία της μετακίνησης ορισμένων Βλάχων της Ελλάδας στη Ρουμανία και η εγκατάστασή τους στην Νότια Δοβρουτσά κατά το Μεσοπόλεμο.

Στην ελληνική βιβλιογραφία, είχαν γίνει στο παρελθόν τρεις σχετικά συγκροτημένες προσπάθειες να παρουσιαστεί η μετακίνηση αυτή.¹ Γινόταν όμως μεγαλύτερη προσπάθεια να ερμηνευτούν οι λόγοι και τα κίνητρα της μετακίνησης από τις πηγές, παρά να περιγραφεί η ίδια η διαδικασία και η ιστορία της μετακίνησης. Με αφορμή λοιπόν την έμφυτη περιέργεια της συγγραφέως, αποφασίστηκε το θέμα της διπλωματικής εργασίας να είναι οι μετακινήσεις των Βλάχων της Ελλάδας στην Ρουμανία από το 1924 έως το 1940.

¹ Αυτές ήταν : α. του Βλάσση Βλασίδη στο Vlasis Vlassidis, «Consequences of Demographic and Social Re-arrangements to the Vlach-speaking element of Greek Macedonia [1923-1926]» στο *Revue des etudes sud-est europeennes, Danube-Balkans-Mer Noire*, Tome XXXVI Nos 1-4, Bucaresti 1998, σ. 155-171 β. της Λένας Διβάνη στο Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999 (8^η έκδ.) και γ. Ελένη Αμπατζή, «Οι Βλάχοι της Ελλάδας και η παρεξηγημένη ιστορία τους» στο *Θεσσαλονικέων Πόλις*, Αρ.10, Θεσσαλονίκη 2003, σ.147-175. Στοιχεία όμως έδωσε και ο Αστέριος Κουκούδης στους τόμους Γ (*Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*) και Δ (*Οι Βεργιοί Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*) στο έργο του *Μελέτες για τους Βλάχους*, Θεσσαλονίκη 2000.

Οι πρώτες οικογένειες Βλάχων μετακινήθηκαν στη Ρουμανία και εγκαταστάθηκαν στην Νότια Δοβρουτσά τον Οκτώβριο του 1925. Χρειάστηκε ένα έτος περίπου, από τον Νοέμβριο του 1924 μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1925, προκειμένου να σχηματοποιηθεί το πλαίσιο της μετακίνησης μεταξύ της Ελλάδας και της Ρουμανίας.

Ενώ η επίσημη διάρκεια της μετακίνησης ήταν από τον Σεπτέμβριο του 1925 έως τον Ιούλιο του 1926, αυτή φαίνεται ότι διήρκησε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930.

Τα ερωτήματα που τέθηκαν σε αυτήν τη διπλωματική εργασία ήταν, ποιο ήταν το πλαίσιο της μετακίνησης, ποια ήταν η διοικητική διαδικασία, ποιοι Βλάχοι μετακινήθηκαν και από ποιες περιοχές.

Βασική πηγή πληροφοριών για τη μετακίνηση στην Ρουμανία υπήρξε το Ιστορικό και Διπλωματικό Αρχείο του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών. Το συγκεκριμένο αρχείο είναι οργανωμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να μοιάζει με πάζλ. Ένας πολλά υποσχόμενος τίτλος φακέλου μπορεί να μην περιέχει τίποτα το αξιόλογο για την συγκεκριμένη έρευνα. Όμως μπορεί ένας αρχειακός θησαυρός να κρύβεται κάτω από έναν άλλο, άσχετο τίτλο. Συνήθως η έρευνα στο Ιστορικό και Διπλωματικό Αρχείο είναι μία εξαιρετικά αργή διαδικασία.

Η έρευνα αυτή απέδωσε ορισμένα έγγραφα, μεταξύ αυτών και το έγγραφο με το οποίο ορίστηκε επισήμως από το ελληνικό κράτος η έναρξη της διαδικασίας μετακίνησης. Αντίστοιχο έγγραφο με το οποίο να ορίστηκε η λήξη της δεν βρέθηκε. Τα έγγραφα που συλλέχθηκαν παρουσιάζουν σε κάποιο βαθμό την οπτική του ελληνικού κράτους για τη μετακίνηση, τον τρόπο που αυτή συντονίστηκε από μεριάς του και μερικώς τα αποτελέσματά της.

Για την συγκεκριμένη εργασία, το συμβατικό τέλος της διάρκειας μετακίνησης των Βλάχων είναι ο Σεπτέμβριος του 1940. Η επιλογή αυτή έγινε διότι εκείνο το έτος η Νότια Δοβρουτσά παραχωρήθηκε από τη Ρουμανία στη Βουλγαρία και όσοι Ρουμάνοι και Βλάχοι είχαν εγκατασταθεί εκεί, αναγκάστηκαν να μετακινηθούν στην υπόλοιπη Ρουμανία. Οι όποιες μετακινήσεις Βλάχων έγιναν στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μετά υπόκεινται σε άλλους λόγους και σε άλλες συνθήκες που δεν αφορούν την εργασία αυτή.²

Προκειμένου να είναι όσο το δυνατόν πιο πλήρης η περιγραφή του πλαισίου μετακίνησης, κρίθηκε αναγκαία η πρόσβαση στη ρουμάνικη βιβλιογραφία. Τα τρία βασικά κείμενα στα οποία οι ρουμάνοι συγγραφείς βασίζονται ακόμα και σήμερα προκειμένου να μιλήσουν για την ιστορία της εγκατάστασης των Βλάχων στη Ρουμανία κατά το Μεσοπόλεμο είναι τα: *Emigrarea Aromanilor si Colonizarea Cadrilaterului* του Sterie Hagigogu το 1927, *Un deceniu de colonizare in Dobrodea-Noua (1925-1935)* του Vasile Musi το 1935 και *Colonizarea Cadrilaterului* του Constantin Noe το 1938.³

Οι τρεις συγγραφείς ήταν Βλάχοι και μάλιστα Μογλενίτες, εγκατεστημένοι στη Ρουμανία, αλλά βοήθησαν στη μετακίνηση και στην εγκατάσταση Βλάχων την περίοδο 1924-1940. Όμως, τα κείμενά τους είναι σε εκτεταμένο βαθμό συναισθηματικά φορτισμένα, διότι περισσότερο επιθυμούσαν να δικαιολογήσουν τους λόγους και τα αίτια της μετακίνησης.

² Για την περίπτωση αυτή δες Σταύρος Αστερίου Παπαγιάννης, *Τα παιδιά της Λύκαινας, Οι επίγονοι της 5^{ης} ρωμαϊκής λεγεώνας κατά τη διάρκεια της Κατοχής (1941-1944)*, Αθήνα 2004 και του ίδιου *Βλάχοι και Βλαχόφωνοι Έλληνες, δύο ξεχωριστές και εχθρικές μεταξύ τους εθνοτικές ομάδες*, Αθήνα 2003

³ Sterie Hagigogu, Constantin Noe, Vasile Musi (edited by ȚÎRCOMNICU, E.), *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater*, Editura Etnologică, București, 2005

Βέβαια έχουν σημαντική αξία διότι περιγράφουν αναλυτικά τη διοργάνωση της μετακίνησης από την πλευρά των Βλάχων και της Ρουμανίας, αλλά όσα έγγραφα παρουσιάζονται δεν συνοδεύονται από στοιχεία αναφοράς, όπως ο αριθμός πρωτοκόλλου, η ημερομηνία, ο αποστολέας και ο αποδέκτης. Έτσι καθίστανται επιστημονικώς δύσχρηστα. Μόνον ο Nicolae Cusa, το 1996, ασχολήθηκε περισσότερο με το χαρακτήρα της Νότιας Δοβρουτσάς και την ιστορία της περιοχής.⁴

Η εργασία χωρίστηκε σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο ασχολείται εν συντομία με τους Βλάχους στην Ελλάδα την περίοδο 1924-1940. Περιγράφονται οι διαφοροποιήσεις τους ως προς την προέλευση, τον αυτοπροσδιορισμό τους, τη γλώσσα τους και τον τύπο εγκατάστασή τους. Οι διαφοροποιήσεις αυτές χρησιμοποιούνται ως βασικό εργαλείο κατηγοριοποίησης, ώστε να είναι πιο ξεκάθαρο, ποιοι Βλάχοι μετακινήθηκαν και από ποιες περιοχές.

Στο δεύτερο κεφάλαιο καταγράφονται οργανικά στοιχεία ιστορίας της Ελλάδας και της Ρουμανίας κατά την ερευνώμενη περίοδο και οι μεταξύ τους διπλωματικές σχέσεις. Η κάθε χώρα λόγω της εθνικής πολιτικής της και των αναγκών της ανέπτυξε και διαφορετική σχέση με τους Βλάχους, ώστε τελικά να αντιμετωπίσει διαφορετικά και τη μετακίνησή τους από το ένα κράτος στο άλλο.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στη μετακίνηση και χωρίζεται σε τρία υποκεφάλαια. Στο πρώτο υποκεφάλαιο, παρουσιάζεται η ιστορία της Νότιας Δοβρουτσάς, της περιοχής όπου εγκαταστάθηκαν οι Βλάχοι στη Ρουμανία. Γίνεται προσπάθεια να απαντηθεί το ερώτημα γιατί η Ρουμανία εγκατέστησε τους Βλάχους στη Νότια Δοβρουτσά. Στο δεύτερο, αναλύεται το πλαίσιο της μετακίνησης από την Ελλάδα στη Ρουμανία. Προκειμένου να υλοποιηθεί η μετακίνηση χρειάστηκε αρκετός χρόνος και συγκεκριμένη οργάνωση και από τα δύο κράτη.

⁴ Nicolae Cusa, *Aromanii (Macedoneni) in Romania*, Editura Muntenia, χ.τ. 1996

Το ελληνικό κράτος έθεσε συγκεκριμένους όρους για όσους θα αναχωρούσαν και συνεχώς επέβλεπε διοικητικά τη διαδικασία. Στο τρίτο, περιγράφονται, στο βαθμό που το Ιστορικό και Διπλωματικό Αρχείο το επιτρέπει, τα στατιστικά στοιχεία και οι περιοχές μετακίνησης του βλάχικου πληθυσμού.

Η εξαγωγή συμπερασμάτων στο αντίστοιχο τελευταίο κεφάλαιο έχει περισσότερο το χαρακτήρα των υποθέσεων εργασίας. Παρ' όλο που ένα σύνολο πηγών, όπως τα έγγραφα των ελληνικών αρχών στο Ιστορικό και Διπλωματικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, μπορεί να ερμηνευτεί κατά γράμμα, είναι καλό να λαμβάνονται υπόψη η θέση του συντάκτη, η αντικειμενικότητά του, η άποψή του και άλλοι παράγοντες. Επομένως, για αυτούς τους λόγους τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι επισφαλές να θεωρηθούν ολοκληρωμένα.

Η περιπέτεια της εργασίας αυτής κλείνει κάπου εδώ, με όλα τα σενάρια ανοιχτά για ευρύτερη έρευνα στο μέλλον. Ίσως η μελέτη των αρχείων της Ρουμανίας και άλλων αρχειακών πηγών της Ελλάδας να έδινε πιο συγκεκριμένες απαντήσεις στη γενικότερη ιστορία των Βλάχων κατά το Μεσοπόλεμο ή θα μπορούσε να συνδυαστεί με συνεντεύξεις απογόνων όσων αναχώρησαν την εποχή εκείνη.

1. Οι Βλάχοι στην Ελλάδα, 1924-1940.

Η παρουσία των Βλάχων στην ελληνική επικράτεια ήταν πολυπληθής πολύ πριν το 1924. Ο σημαντικότερος όγκος βλάχικων οικισμών εντάχθηκε στην ελληνική επικράτεια με τους Βαλκανικούς Πολέμους το 1912-13. Ο τρόπος με τον οποίο οι βλάχικοι οικισμοί είχαν αναπτυχθεί από το παρελθόν, εμπεριέχει ορισμένες διαφοροποιήσεις.

Αναλύοντάς τες, ήδη πριν από τα μέσα του 18ου αιώνα στα Βαλκάνια μπορούν να εντοπιστούν ορισμένες, πυκνές πληθυσμιακά, βλάχικες μητροπολιτικές εστίες, όπως για παράδειγμα η Μοσχόπολη. Σύμφωνα με τη θεωρία της μητροπολιτικής διασποράς, οι Βλάχοι διεσπάρησαν από τις εστίες τους στα Βαλκάνια από το 18^ο αιώνα και εξής.⁵ Στις εστίες αυτές, οι Βλάχοι ήταν το κυρίαρχο πληθυσμιακό στοιχείο και εξαιτίας άλλοτε πολεμικών αναταραχών και άλλοτε οικονομικών αναγκών αναγκάστηκαν να μετοικήσουν σε άλλους νέους οικισμούς. Ένας τρόπος λοιπόν διαφοροποίησης των Βλάχων μεταξύ τους είναι η εσωτερική τους ταξινόμηση βάσει της προέλευσής τους. Υπάρχει η δυνατότητα οι Βλάχοι να κατηγοριοποιηθούν στους Βλάχους του Ασπροποτάμου, της βόρειας Πίνδου, στους Γραμμουστιάνους, στους Αρβανιτόβλαχους και στους Μογλενίτες Βλάχους.⁶ Στο ίδιο πλαίσιο, οι Parahagi και Weingand οργάνωσαν τις ανάλογες υπό-ομάδες Βλάχων, επιλέγοντας είτε εθνογραφικά είτε γλωσσικά κριτήρια.

⁵ Δες αναλυτικά στο Βασίλης Γούναρης - Αστέρης Κουκούδης, «Από την Πίνδο ως την Ροδόπη, αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», στο *Ίστωρ*, τεύχος 10, Αθήνα 1997, σ. 91-137 και Αστέριος Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Βεργιανοί Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Δ, σ. 36-38.

⁶ Αστέριος Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Β, σ. 77-81

Ο Thede Kahl σημειώνει: «Η ταξινόμηση που είχε προτείνει ο Parahagi λάμβανε υπόψη εθνογραφικά κυρίως κριτήρια. Σύμφωνα με αυτή, οι Αρμάνοι σχηματίζουν πέντε ενότητες: Βλάχοι της Πίνδου, Γραμμουσιάνοι, Αρβανιτόβλαχοι (Φαρσερώτες), Μοσχοπολίτες και Μουζακαίοι. [Κατά Weigand] οι διάλεκτοι κατατάσσονται πρακτικά σε δύο κατηγορίες, αυτή των Αρβανιτόβλαχων (βόρειες διάλεκτοι, φαρσερώτικα, rramaneshti) και εκείνη των Βλάχων της Θεσσαλίας (νότιες διάλεκτοι, μη φαρσερώτικα, armaneashti). Βλάχοι της Πίνδου και Γραμμουσιάνοι μιλούν τις νότιες διαλέκτους, ενώ Αρβανιτόβλαχοι (Φαρσερώτες), Μουζακαίοι, Κολονιάτες και Μοσχοπολίτες τις βόρειες.⁷»

Η γλώσσα βεβαίως υπήρξε ένα ακόμα, αλλά βασικό κριτήριο διαφοροποίησης. Η διαφοροποίηση αυτή μπορούσε να καταλήξει μέχρι και στην έκφραση διαφορετικού αυτοπροσδιορισμού, μεταξύ των *Armanj* (ελλ.: Βλάχοι) και *Rramanj* (ελλ.: Αρβανιτόβλαχοι).⁸

«Οι βλάχικες διάλεκτοι –ο Kahl αναλύει- διακρίνονται βασικά σε δύο ομάδες σύμφωνα με τον εκάστοτε γλωσσικό αυτοπροσδιορισμό: armaneashti και rramaneshti (που σημαίνει αρμανικά σε κάθε μία από τις ομάδες διαλέκτων). Όσοι μιλούν rramaneshti αποκαλούνται Αρβανιτόβλαχοι (Φαρσερώτες), ενώ για εκείνους που μιλούν armaneashti δεν υπάρχει κοινά αποδεκτή ονομασία. Με βάση αυτή τη γενική διάκριση, οι περισσότεροι Βλάχοι του ορεινού συνεχούς του Γράμμου και της Πίνδου μιλούν armaneashti, εκείνοι της νότια Αλβανίας μιλούν rramaneshti. Τα πιο σημαντικά κριτήρια διάκρισης των δύο διαλεκτολογικών ομάδων είναι η τροπή των *rl* και *rn* της armaneashti σε *rr* στην rramaneshti και η συναίρεση των διφθόγγων *ea, oa* σε *e* και ο αντίστοιχα.»⁹

⁷ Thede Kahl, *Για την ταυτότητα των Βλάχων, Εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας Βαλκανικής πραγματικότητας*, Μτφ. Στέφανος Μπουλασίκης, Αθήνα 2009, σ. 267-268. Βλέπε και Ν. Κατσάνης, - Κ. Ντίνας, *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*, Θεσσαλονίκη 1990

⁸ Kahl, *Ο.π.*, σ. 16-17

⁹ Kahl, *Ο.π.*, σ. 62-63

Η λατινοφωνία των Βλάχων υπήρξε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους. Χάρης σε αυτό διαφοροποιούνταν από τους σλαβόφωνους και ελληνόφωνους γείτονές τους.

Μία τρίτη ξεχωριστή ομάδα, εκτός των *Armanj* και *Rramanj*, είναι οι *Μογλενίτες Βλάχοι*. Οι *Μογλενίτες Βλάχοι* δεν εντάσσονται ούτε στους *Armanj*, ούτε στους *Rramanj*, αφού αφενός αυτοπροσδιορίζονται ως *Vlash*, αφετέρου, δε, παρουσιάζουν διαφορές στη διάλεκτο, στην αυτοσυνειδησία τους και στην εθνογένεσή τους.¹⁰

Ένας άλλος τρόπος διαφοροποίησης των βλάχικων οικισμών είναι ο τύπος εγκατάστασης. Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, οι Βλάχοι εντοπίζονται στην Ελλάδα με τρεις διαφορετικούς τύπους εγκατάστασης: το μόνιμο (αστικό και ημιαστικό), τον ημιμόνιμο και το νομαδικό.¹¹ Οι μόνιμες εγκαταστάσεις τους, δηλαδή η σταθερή διαμονή σε έναν τόπο, εντοπίζονταν σε αστικά κέντρα και πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη, η Βέροια, η Κατερίνη, τα Ιωάννινα, τα Γρεβενά και οι Σέρρες. Οι Βλάχοι που είχαν μόνιμη εγκατάσταση συνήθως ήταν έμποροι ή ασχολούνταν με τη βιοτεχνία ή ακόμη ήταν και γεωργοί.¹²

Οι ημιμόνιμες εγκαταστάσεις σχετίζονταν ευθέως με την κτηνοτροφική οικονομία. Το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού τους είχε άμεση ή έμμεση σχέση με την κτηνοτροφία. Όμως η κτηνοτροφία που ασκούσαν ήταν ημινομαδική και όχι νομαδική. Ήταν δηλαδή κοινωνίες που διατηρούσαν μία σταθερή και οργανωμένη ορεινή κοινότητα, όπου όλοι οι κάτοικοι, κτηνοτρόφοι και μη, συγκεντρώνονταν κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου. Ημιμόνιμοι θερινοί οικισμοί ήταν για παράδειγμα το Περιβόλι, η Αβδέλλα, η Σαμαρίνα και τα Μεγάλα Λιβάδια.

¹⁰ Kahl, *Ο.π.* σ. 16.

¹¹ Αστέριος Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους, Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Α, σ. 39-40

¹² Κουκούδης, στο ίδιο, σ. 110-114.

Κατά παράδοση, οι Βλάχοι των ημιμόνιμων οικισμών μία φορά το χρόνο μετακινούνταν από την πεδινή εγκατάσταση, τα λεγόμενα χειμαδιά, στην ορεινή εγκατάσταση και αντίστροφα.¹³ Οι μετακινήσεις τους, από τα ορεινά βοσκοτόπια το καλοκαίρι στα πεδινά βοσκοτόπια το χειμώνα, καθορίζονταν από την ανάγκη αναζήτησης τροφής για τα κοπάδια τους.¹⁴

Ενδεικτικά, οι Βλάχοι των ημιμόνιμων κοινοτήτων αποτέλεσαν τον κύριο όγκο των κατοίκων των χειμερινών οικισμών Ξηρολίβαδο και Κουμαριά. Σημαντική, επίσης, ήταν η συμβολή τους στη δημιουργία βλάχικων παροικιών σε αστικά κέντρα, όπως η Βέροια, η Νάουσα, η Κατερίνη και οι Σέρρες. Στην Ανατολική Μακεδονία βρέθηκαν και σε μικρότερους οικισμούς και εγκαταστάσεις, όπως η Φιλύρα, ο Λαϊλιάς και αλλού.¹⁵ Υπάρχει ειδικό ενδιαφέρον στην εργασία για τους χειμερινούς και θερινούς οικισμούς των Βλάχων των ημιμόνιμων εγκαταστάσεων.

Οι νομαδικές εγκαταστάσεις, από την άλλη πλευρά, δεν είχαν σταθερές περιοχές ούτε το καλοκαίρι ούτε το χειμώνα. Οι νομάδες Βλάχοι, δηλαδή, άλλαζαν συχνά τόσο θερινές όσο και χειμερινές εγκαταστάσεις και είχαν την τάση να μη σχηματίζουν οργανωμένες κοινότητες. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτέλεσαν οι περισσότεροι *Αρβανιτόβλαχοι* και οι *Γραμμουστιάνοι Βλάχοι*. Οι *Αρβανιτόβλαχοι* στην πλειοψηφία τους είχαν γίνει νομάδες κτηνοτρόφοι και σχημάτισαν ανεξάρτητες φάρες και φαλκάρια που σκορπίζονταν σε διάφορα μέρη της Ηπείρου και της Αλβανίας. Σταδιακά, όμως, καθώς τα εθνικά σύνορα σταθεροποιούνταν και γινόταν υποχρεωτική η εγγραφή στα δημοτολόγια, ο νομαδισμός γενικά έδωσε βαθμιαία τη θέση του στον τροπαλισμό.

¹³ Μία πολύ ενδιαφέρουσα περιγραφή αυτού του ταξιδιού υπάρχει στο Alan J.B. Wace-Maurice s. Thompson, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων, Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της βόρειας Πίνδου*, μτφ. Πάνος Καραγιώργος, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 13-40

¹⁴ Kahl, *Ο.π.* σ. 15

¹⁵ Αστέριος Κουκούδης, τ. Β, *Ο.π.* , σ. 199-201

Κατά κανόνα δηλαδή, οι κτηνοτρόφοι, ακόμη και οι *Αρβανιτόβλαχοι*, απέκτησαν τουλάχιστον μόνιμες θερινές εγκαταστάσεις, αν όχι και χειμερινές, ενώ οι *Γραμμουστιάνοι* ακολούθησαν περισσότερο τον νομαδισμό και ταυτίστηκαν με τους σκηνίτες.¹⁶

Ουσιαστικά, οι Βλάχοι κατέληξαν να διακριθούν σ' εκείνους που διατήρησαν το νομαδικό τρόπο ζωής, βασισμένο στην κτηνοτροφική οικονομία, και εκείνους που ανέπτυξαν αστικό -μόνιμο σε πόλεις ή χωριά- τρόπο ζωής βάσει του τύπου εγκατάστασης.¹⁷

Στην ερευνώμενη περίοδο, οι παραπάνω διακρίσεις – κοινωνική/οικονομική, διαλεκτολογική, γεωγραφική- δεν ήταν εμφανείς σε όσους δεν ήταν Βλάχοι ή δεν ζούσαν σε μέρη με Βλάχους ενώ μπορεί να διατηρούνταν στο εσωτερικό των βλάχικων κοινοτήτων. Σε κάποιο μικρό βαθμό υπήρξαν διασταυρώσεις των διακρίσεων μεταξύ *Armanj* και *Rramanj* και ακόμα λιγότερο στους *Μογλενίτες Βλάχους*. Η διάσπαση και η διασπορά των κοινοτήτων στο πέρασμα του χρόνου οδήγησαν σε κάποια συνύπαρξη τους. Βλάχοι οι οποίοι μιλούσαν *rrmaneashti* μπορεί να διέμεναν παροδικά σε ημινομαδικά χωριά, για παράδειγμα. Συνήθως η ανάμειξη ήταν πιο συχνό φαινόμενο σε αστικά κέντρα, δεδομένου ότι εκεί εγκαταστάθηκαν και *Rramanj* αλλά και *Armanj*, αναλόγως των ιστορικών και οικονομικών συνθηκών. Ορισμένα από τα αστικά κέντρα και χωριά τα οποία αναφέρονται στο παρόν κεφάλαιο θα απασχολήσουν παρακάτω την κεντρική θεματική της έρευνας για τις μετακινήσεις των Βλάχων.

¹⁶ Κουκούδης, τ. Β, *Ο.π.*, σ. 282, σ. 286, σ. 287

¹⁷ Kahl, *Ο.π.*, σ. 16

Η βασική όμως διάκριση των Βλάχων, κατά την περίοδο 1924-1940, ήταν ανάμεσα σε ελληνόφρονες και ρουμανίζοντες Βλάχους. Η διάκριση αυτή προϋπήρχε διότι αρχικά ήταν αποτέλεσμα των εκδηλώσεων του ανταγωνισμού για τον προσεταιρισμό των Βλάχων μεταξύ του ρουμάνικου και του ελληνικού εθνικισμού εντός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα (περίπου από το 1860) και εξής.¹⁸ Ο ανταγωνισμός αυτός ονομάστηκε *Κουτσοβλαχικό Ζήτημα*.¹⁹

Η μακροβιότερη συζήτηση δε γύρω από τους Βλάχους ήταν σχετική με την εθνική καταγωγή τους. Ο διάλογος που αναπτύχθηκε προσπάθησε να αποδείξει την ελληνική ή ρουμανική καταγωγή των Βλάχων.²⁰ Η επιχειρηματολογία των δύο πλευρών βασιζόταν συνήθως σε θραύσματα κειμένων ιστοριογράφων του Βυζαντίου, όπως και σε γλωσσολογική ανάλυση της βλάχικης γλώσσας.²¹

Τα βασικά όργανα διαχωρισμού ελληνόφρονων και ρουμανιζόντων ήταν η εκπαίδευση και η εκκλησία.²² Το 1905, προέκυψε ένα πρώτο αποτέλεσμα υπέρ της Ρουμανίας. Οι Βλάχοι αναγνωρίστηκαν επίσημα από την Οθωμανική αυτοκρατορία ως ξεχωριστό μιλλέτ, διαφορετικό του ρουμ μιλλέτ στο οποίο ανήκαν πριν, δηλαδή ως ξεχωριστή εθνοθρησκευτική ομάδα.²³

¹⁸ Kahl, *Ο.π.*, σ. 22

¹⁹ Nicolas Trifon, *Les Aroumains, un peuple qui s'en va*, Acratie, χ.τ. 2005, σ. 211-217

²⁰ Ενδεικτική βιβλιογραφία: Tache Papahagi, *Macedo-Romanii sau Aromanii*, Bucuresti 1927. Theodor Capidan, *Les Macédo-roumains, esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la péninsule balkanique*, Bucuresti 1937. Αντώνης Κεραμόπουλος, *Τι είναι οι Κουτσοβλάχοι*, Αθήνα 1939. Γεωργίου Παπαγεωργίου-Εράλδου, *Μια νέα θεωρία περί της καταγωγής των Κουτσοβλάχων και της κουτσοβλαχικής γλώσσας*, [1947], χ.ε. Τηλέμαχος Κατσουγιάννης, *Περί των Βλάχων των Ελληνικών Χώρων, συμβολή εις την έρευναν περί της καταγωγής των Κουτσοβλάχων*, Θεσσαλονίκη 1964. Σωκράτης Λιάκος, *Η καταγωγή των Βλάχων (ή Αρμάνιων)*, Θεσσαλονίκη 1965. Αχιλείς Λαζάρου, *Θρακολογία και ζήτημα καταγωγής των Βλάχων-Αρωμούνων*, Τρίκαλα 1985.

²¹ Συνηθέστερα κείμενα: το *Στρατηγικόν* του Κεκαυμένου (11^{ου} αιώνας), του Κεδρηνού και η *Αλεξιάς* της Άννας Κομνηνής. Δες αναλυτικά στο Alan J.B. Wace-Maurice s. Thompson, *Ο. π.*, σ. 257-261

²² Αναλυτικά δεξ Kahl, *Ο.π.*, σ. 30-39, Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999 (8^η έκδ.), σ. 95-96, Αστέριος Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, Θεσσαλονίκη 2000 τ. Γ, σ. 42-46

²³ Αναφερόμαστε στην ύστερη φάση των μιλλέτ.

«Το βλάχικο μιλλέτι ήταν –ο Thede Kahl παρατηρεί- μιλώντας με σύγχρονους όρους, η ρουμανική μειονότητα του οθωμανικού κράτους και οι Αρμάνοι[...] θα διακρινόταν πλέον σε Ρωμιούς (Έλληνες) και Βλάχους (Ρουμάνους).»²⁴

Το 1913, καθώς λήγουν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, υπογράφηκε η Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Στη συνθήκη αυτή, τα βαλκανικά εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας διαμοιράστηκαν μεταξύ των συμμάχων. Η δε Ρουμανία φρόντισε ώστε οι Βλάχοι του εκάστοτε κράτους να διακριθούν ως ξεχωριστή (μειονοτική) κοινότητα, όπως το βλάχικο μιλλέτ περιγράφονταν στο ιραδές του Σουλτάνου της 22 Μαΐου 1905. Η ίδια ανέλαβε κιόλας τον ρόλο του προστάτη τους. Ύστερα από την ανταλλαγή διπλωματικών επιστολών μεταξύ του πρωθυπουργού της Ελλάδας, Ελευθερίου Βενιζέλου, και του πρωθυπουργού της Ρουμανίας, Τίτο Μαγιορέσκο συμφωνήθηκε το εξής:

«Η Ελλάς συγκατατίθεται να παράσχη αυτονομίαν εις τας των Κουτσοβλάχων σχολάς και εκκλησίας τας ευρισκομένας εν ταις μελούσαις ελληνικαίς κτήσεσι και να επιτρέψη την σύστασιν επισκοπής διά τους Κουτσοβλάχους τούτους, της Ρουμανικής Κυβερνήσεως δυναμένης να επιχορηγή, υπό την επίβλεψιν της Ελληνικής Κυβερνήσεως, τα ειρημένα ενεστώτα και μέλλοντα θρησκευτικά και εκπαιδευτικά καθιδρύματα.»²⁵

Βάσει της συνθήκης αυτής, οι Βλάχοι μπορούσαν, εφόσον ήθελαν και όσοι το επιθυμούσαν, να έχουν αυτόνομα σχολεία και αυτόνομη εκκλησιαστική επισκοπή μέσα στη νέα ελληνική επικράτεια. Η διάκριση, λοιπόν, ελληνόφρονων και ρουμανιζόντων συνεχίστηκε και μετά το 1913 στις βλάχικες κοινότητες που εντάχθηκαν πλέον στην Ελλάδα.

²⁴ Kahl, *Ο.π.* ,σ. 33-34

²⁵ Οι ανταλλαγείσες επιστολές 23.7/5.8.1913 περιλήφθησαν στο παράρτημα της Συνθήκης του Βουκουρεστίου 1913. δες στο Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999 (8^η έκδ.), σ. 97-98

Η ίδια συμφωνία ίσχυσε και στην Αλβανία, στη Βουλγαρία και στην- τότε- Σερβία. Επτά χρόνια αργότερα, το 1920, στη συνθήκη των Σεβρών, στο άρθρο 12, επαναλαμβάνεται η προηγούμενη συμφωνία για την Ελλάδα:

«Κεφάλαιο Α', Άρθρο 12

Η Ελλάς συμφωνεί να παραχωρήση, υπό τον έλεγχο του ελληνικού κράτους, εις τας βλαχικές κοινότητας της Πίνδου τοπικήν αυτονομίαν ως προς τα θρησκευτικά ή σχολικά ζητήματα.»²⁶

Πρακτικά, η Ελλάδα συμφώνησε να υπάρχουν ρουμάνικα σχολεία, ρουμανική εκκλησία και ρουμανικές κοινότητες, εφόσον υπήρχαν Βλάχοι που χαρακτήριζαν τον εαυτό τους ως Ρουμάνο. Χάρης στις δύο αυτές διεθνείς συνθήκες, από το 1913 ως και το τέλος του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα υπήρξε και αναπτύχθηκε μία ρουμανική -πλέον- μειονότητα.

Στη διάρκεια των χρόνων αυτών, λειτούργησαν ρουμάνικα εκπαιδευτικά ιδρύματα πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπως και η Ρουμάνικη Εμπορική Σχολή της Θεσσαλονίκης, αλλά και ρουμάνικες εκκλησίες. Η λειτουργία των ιδρυμάτων αυτών ελέγχονταν και καθορίζονταν από το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών και τη ρουμανική πρεσβεία της Αθήνας αλλά και το ρουμανικό προξενείο της Θεσσαλονίκης.²⁷ Όπως παρατηρεί και το ίδιο το Υπουργείο σε έκθεσή του:

²⁶ Συνθήκη Σεβρών Περί Μειονοτήτων 1920, Συνθήκη Ελλάδος και Συμμάχων Περί Προστασίας των Εθνικών Μειονοτήτων, Υπογραφείσα εν Σέβραις τη 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920.

²⁷ Διβάνη, *Ο.π.* σ 104-106, επίσης: Νικόλαου Φίστα, *Φεύγει η Νέβεσκα, Συμβολή εις την μελέτη των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 1964., σ 74 και Γιώργης Έξαρχος, *Αδελφοί Μανάκια, πρωτοπόροι του κινηματογράφου στα Βαλκάνια και το «βλαχικόν ζήτημα»*, Αθήνα 1991, σ 15

«Έχομεν την τιμήν, αναφερόμενοι εις σχετικά εν τω παρελθόντι ημών έγγραφα, να γνωρίζωμεν ότι αι υφιστάμεναι εν Μακεδονία σχολαί και εκκλησίουι των ρουμανιζόντων λειτουργούσι δι' επιχορηγήσεων της Ρουμανικής Κυβερνήσεως συμφώνως προς τας υφισταμένας μεταξύ των δύο Κρατών συνθήκας, όλα δε τ' αναγόμενα εις τα ιδρύματα ταύτα και την λειτουργίαν αυτών, υπάγονται εις την αρμοδιότητα του επί των Εξωτερικών Υπουργείου, όπερ επί παντός παρουσιαζομένου εκάστοτε ζητήματος δίδει τας αναγκαίας οδηγίας και γενικώς την ακολουθητέαν κατεύθυνσις εις την Γενικήν Διοίκησιν.²⁸»

Στόχος του ρουμανικού εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν η παροχή δωρεάν εθνικής εκπαίδευσης τουλάχιστον στα παιδιά των ρουμανιζόντων Βλάχων.²⁹ Ξανά το Υπουργείο Εξωτερικών σημειώνει ότι: «Η διδασκαλία εις τα κουτσοβλαχικά γίνεται ρουμανιστί και μόνον ελληνικήν γλώσσαν και ιστορίαν διδάσκονται ελληνιστί, ενώ ο ρουμανικός νόμος σκοπεί να επιβάλη ρουμανικόν πρόγραμμα.»³⁰

Έτσι λοιπόν, κατά την ερευνώμενη περίοδο 1924-1940, οι υπάρχουσες ρουμανικές κοινότητες και αντίστοιχα οι ρουμανίζοντες Βλάχοι είχαν παγιωμένη παρουσία στην Ελλάδα. Χάρης στο μειονοτικό καθεστώς, οι ρουμανίζοντες Βλάχοι αξιοποίησαν τα προνόμια της εκπαίδευσης και της οικονομικής σχέσης με την Ρουμανία, ενώ δεν ήταν βέβαιο αν, σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο ίσως αισθάνονταν Ρουμάνοι. Βέβαια, η διάκριση μεταξύ ελληνόφρωνων και ρουμανιζόντων δεν σήμαινε ότι οι δεύτεροι δεν ανήκαν στους Έλληνες πολίτες.

²⁸Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/2/Π, Α.Π. 9700, 19 Φεβρουαρίου 1927, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς Β' και Γ' Σώμα Στρατού και Χ Μεραρχία

²⁹ Kahl, *Ο.π.* ,σ. 30-31

³⁰Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1934 Α/21/ΠΙ, Α. Π. 12226, 22 Δεκεμβρίου 1928, Υπουργείο επί των Εξωτερικών Προς την εν Βουκουρεστίω Πρεσβεία

Η διάκριση αυτή, εν τέλει, χρησιμοποιήθηκε από το ελληνικό κράτος προκειμένου να ξεχωρίσει όσους δεν ήταν πιστοί στην ελληνική εθνική ιδέα ή θα μπορούσαν να προκαλέσουν εδαφικές αλλαγές. Όπως, ενδεικτικά, οι ελληνικές αρχές παραδέχονται:

«Είθισται όμως να διακρίνωμεν τους Βλάχους τούτους εις Ελληνόφρονας και εις ρουμανίζοντας. Οι Ελληνόφρονες οίτινες και αποστρέφονται την λέξιν Κουτσόβλαχοι, όχι μόνον ηγωνίσθησαν υπέρ του ελληνισμού και πολλαχώς ευηργέτησαν αυτόν και συνεκράτησαν τούτον εις τας εν Μακεδονία επάλξεις, αλλά και ήδη εντελώς εξελληνίσθησαν κατά το πλείστον (εκτός τινών οίτινες διατηρούσιν εισέτι κατ' οίκον την διάλεκτον αυτών μόνον). Οι ρουμανίζοντες όθεν, είναι οι αποστέλλοντες τα τέκνα των εις τα ρουμανικά σχολεία και οι οπωσδήποτε έχοντες ρουμανικά συμφέροντα, οι τοιούτοι δε δεν υπερβαίνουνσι σήμερα τας εξ χιλιάδας, εάν λάβωμεν υπ' όψιν την εις τα σχολεία φοίτησιν των τέκνων των.»³¹

Όσοι Βλάχοι χαρακτηρίζονταν ρουμανίζοντες δεν ζούσαν αποκλειστικά σε ρουμανίζουσες βλάχικες κοινότητες. Συχνά, η ελληνόφρονα και η ρουμανίζουσα κοινότητα συνυπήρχαν στον ίδιο οικισμό.³² Τα όρια μεταξύ ελληνόφρονων και ρουμανιζόντων ήταν ιδιαίτερα ρευστά. Η ύπαρξη ρουμανικού σχολείου και ρουμανίζουσας κοινότητας αποτελούσε έναν δείκτη για τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό του οικισμού, αλλά είναι μία υπόθεση εργασίας αν μπορούσε να τον καθορίσει κιάλας.

³¹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1934 Α/21/III, Α. Π. 79636, 15 Ιουλίου 1932, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

³² Κουκούδης, *Ο.π.*. τ. Δ. ,σ. 125-131

Υπήρχαν όμως περιοχές Βλάχων όπου η ρουμάνικη επιρροή φαίνεται να βρήκε μεγαλύτερη ανταπόκριση, όπως οικισμοί στην ευρύτερη περιοχή των Γρεβενών, της Ημαθίας, της Πέλλας, του Κιλκίς, των Σερρών και σε κάποιους της Ηπείρου. Η ρουμάνικη επιρροή μάλλον δεν βρήκε ανταπόκριση στους Βλάχους των περιοχών που είχαν ενταχθεί στην ελληνική επικράτεια μέχρι το 1881, όπως στη Θεσσαλία, τουλάχιστον μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.³³

Μία ειδική περίπτωση Βλάχων που μάλλον ανταποκρίθηκαν πιο έντονα στη ρουμανική επιρροή ήταν οι *Μογλενίτες Βλάχοι*.

Οι *Μογλενίτες Βλάχοι* κυρίως βρίσκονταν εγκατεστημένοι στη σημερινή περιοχή της Αλμωπίας. Τα χωριά τους ήταν μεταξύ των συνόρων Ελλάδας και της –σήμερα- Π.Γ.Δ. Μακεδονίας. Ξεχώριζαν από τους υπόλοιπους Βλάχους καταρχήν για την οικονομική τους δραστηριότητα και για τη γλώσσα. Ασχολούνταν με τη γεωργία και τη μεταξοσκωληκοτροφία, ενώ χαρακτηρίζονταν και από στοιχεία επιπολιτισμού από τους Νοτιοσλάβους γείτονές τους.³⁴

Ο Thede Kahl προσθέτει ότι «οι *Μογλενίτες Βλάχοι* είναι ένας ξεχωριστός κλάδος των λατινόφωνων πληθυσμών της Βαλκανικής. Η συγκρότηση της ομάδας τους βασίζεται σε διαφορετικά γλωσσολογικά, πολιτιστικά και ιστορικά δεδομένα. Κατά συνέπεια, τους διακρίνουμε από τους Αρμάνους, παρόλο που στις γλώσσες των συνοίκων λαών η ονομασία είναι κοινή και για τις δύο ομάδες (*Βλάχοι*). Η γλώσσα των *Μογλενιτών Βλάχων* βρίσκεται εγγύτερα στα ρουμάνικα, απ' ό,τι οι διάλεκτοι των *Αρμάνων*.»³⁵

³³ Κουκούδης, *Ο.π.*, τ. Β, σ. 43-48

³⁴ Kahl, *Ο.π.*, σ. 16-17

³⁵ Kahl, *Ο.π.*, σ. 195

Φαίνεται ότι συγκρινόμενοι με κάποιες από τις ομάδες Βλάχων οι Μογλενίτες Βλάχοι υστερούσαν σε πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική εξέλιξη. Πιθανολογείται πως εξαιτίας της απομόνωσής τους, είχαν λιγότερη επαφή με την επιρροή της Ελλάδας.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, ακολουθείται η κατηγοριοποίηση των Βλάχων κατά Weigand, ο οποίος τους κατηγοριοποιεί σε *Armanj*, *Rramanj* και Μογλενίτες Βλάχους.

Επίσης, οι όροι *Armanj* και *Rramanj* αυτοπροσδιορίζουν τους Βλάχους, ενώ ο όρος Βλάχοι τους ετεροπροσδιορίζει.³⁶ Προς διευκόλυνση, χρησιμοποιείται μόνο ο όρος Βλάχοι, όπου δεν χρειάζεται άλλη συγκεκριμένη διευκρίνηση. Οι Βλάχοι θα γράφονται με κεφαλαίο βήτα επειδή γίνεται συζήτηση για την εθνοτική ομάδα, ενώ συνήθως η λέξη βλάχος με το βήτα πεζό περιγράφει μειωτικά τον ποιμένα, τον κτηνοτρόφο ή τον επαρχιώτη.³⁷

Κλείνοντας, ο τρόπος με τον οποίο διαχωρίστηκαν οι Βλάχοι στο πέρασμα του χρόνου επέτρεψαν την έντονη παρουσία τους στα κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα της Ελλάδας. Η κυριότερη διάκριση από την οποία κρίνονται η στάση, οι επιλογές και η συμπεριφορά των Βλάχων την περίοδο 1924-1940 είναι αυτή μεταξύ ελληνοφρόνων και ρουμανιζόντων. Η διάκριση αυτή άντεξε μέχρι και το τέλος του εμφυλίου πολέμου. Βάσει αυτής οργανώνεται σε σημαντικό βαθμό η πολιτική της Ελλάδας και της Ρουμανίας απέναντί τους. Όμως, η γενικότερη καταγραφή των διακρίσεων όλων των επιπέδων: οικονομικό/κοινωνικό, διαλεκτολογικό γεωγραφικό και εθνικό επίπεδο, βοηθάει στην καλύτερη χαρτογράφηση της παρουσίας των Βλάχων στην εξεταζόμενη περίοδο.

³⁶ Kahl, *Ο.π.*, σ. 12 «Ενώ στις γλώσσες των γειτονικών λαών οι λατινόφωνοι των Βαλκανίων είναι γνωστοί ως Βλάχοι, οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται Αρμάνοι (*Armanj*, ενικ. *Arman* ή σπανιότερα *Rramanj*, ενικ. *Rraman*, ανάλογα με τη διαλεκτολογική ομάδα στην οποία ανήκουν).»

³⁷ Kahl, *Ο.π.*, σ 12-13. και Αστέριος Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Βερβιανοί Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Δ, σ. 31 «Όσο όμοιοι και αν φαντάζονται, υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στον όρο βλάχος με το βήτα μικρό και τον όρο Βλάχος με το βήτα κεφαλαίο.»

2. Τα εθνικά κράτη, 1924-1940.

Μετά από τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913), και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) διαμορφώθηκαν και άλλαξαν σημαντικά τα εθνικά κράτη της Ελλάδας και της Ρουμανίας.³⁸ Όπως εξετάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, από το 1913 και εξής, οι κοινότητες των Βλάχων εντός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διασπάστηκαν και εντάχθηκαν στα ανάλογα εθνικά κράτη της βαλκανικής χερσονήσου. Έτσι λοιπόν, η ιστορία της Ελλάδας και της Ρουμανίας, οι εθνικές πολιτικές τους και η μεταξύ τους σχέση επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό τη στάση, τη συμπεριφορά και τις μετακινήσεις των Βλάχων.

2.α. Η Ελλάδα

Η ιστορική περίοδος από το 1924 ως το 1940 είναι πλούσια σημαντικών γεγονότων για την Ελλάδα. Σημαντικό μέρος των δεδομένων αυτών είναι αποτελέσματα γεγονότων της περιόδου 1912-1923, μίας δεκαετίας πολέμων και πολλαπλών αλλαγών.

Πρώτα από όλα, το ελληνικό κράτος υποχρεώθηκε να αντιμετωπίσει την ανασυγκρότηση της οικονομίας, όπως και των περιοχών οι οποίες υπήρξαν θέατρα διεξαγωγής των Βαλκανικών Πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.³⁹ Οι συνοριακές περιοχές είχαν, όπως ήταν εύλογο, ακόμα μεγαλύτερες ανάγκες κρατικής ενίσχυσης.⁴⁰ Στον οικονομικό τομέα, μετά από το 1924, η Ελλάδα στρέφεται στην ενίσχυση της αγροτικής οικονομίας.

³⁸ Για την Ελλάδα οι πολεμικές συγκρούσεις συνεχίστηκαν με τον Ελληνο-Τουρκικό πόλεμο (1919-1922) και εν τέλει τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922). Η πολεμική περίοδος για την Ελλάδα θα τελειώσει το 1923 με την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης.

³⁹ Νίκος Μέρτζος, *Αρμάνοι οι Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 103

⁴⁰ Mark Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, μτφ. Μαρκέτος Σπύρος, Αθήνα 2002, σ. 69

Η εξελισσόμενη αγροτική μεταρρύθμιση σχετίστηκε και με τη σταδιακή συρρίκνωση της κτηνοτροφικής οικονομίας.⁴¹ Την ίδια στιγμή, η αγροτική μεταρρύθμιση συνδέεται αφενός με την υποχρέωση απονομής γης στην Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων για διανομή προς τους πρόσφυγες, αφετέρου με την απαλλοτρίωση και κατάτμηση των τσιφλικιών.⁴²

Ύστερα, εμφανίζονται οι συχνές εναλλαγές του πολιτικού σκηνικού.⁴³ Από τη μία πλευρά υπήρξε η επανάσταση του 1922, η πολιτειακή αλλαγή από βασιλευόμενη σε προεδρευόμενη δημοκρατία τον Μάρτιο του 1924 και η ανατροπή του πολιτεύματος με τη δικτατορία του στρατηγού Πάγκαλου (1925-1926). Από την άλλη, βρίσκονταν η αστάθεια των κυβερνήσεων, η τελευταία τετραετία του Ελευθερίου Βενιζέλου (1928-1932), η επάνοδος της βασιλείας το 1935 και η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά το 1936 προστιθέμενης τέλος, της κήρυξης του Ελληνο-Ιταλικού πολέμου τον Οκτώβριο του 1940.⁴⁴

Παρ' όλη την πολιτική αναταραχή, ζητούμενο του πολιτικού κόσμου, από το 1924 και μετά, ήταν η αποκατάσταση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, αφού υπήρχε ο φόβος της διεθνούς απομόνωσης και η Ελλάδα είχε ανάγκη την σύναψη ενός δανείου υπέρ των προσφύγων.⁴⁵

Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά, η Ελλάδα προσπάθησε να προσηλωθεί στο καθεστώς των διεθνών συνθηκών και στην αρχή της νομιμότητας ως σταθερή της βάση.⁴⁶

⁴¹ Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, *Οικονομία, κοινωνία, κράτος στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 1991, σ. 31-32

⁴² Mazower, *Ο.π.* σ. 79 & σ. 109-112

⁴³ Mazower, *Ο.π.*, σ. 105

⁴⁴ Θάνος Βερέμης - Γιάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια, Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006, σ. 378-379

⁴⁵ Διβάνη, *Ο.π.* σ. 88 «Βάσει αυτού του σκεπτικού ο υπ' αριθμόν ένα στόχος της εξωτερικής μας πολιτικής ήταν αναπόφευκτα η διατήρηση ενός πολύ καλού προφίλ στη Γενεύη.»

⁴⁶ Κωνσταντίνου Σβολόπουλου, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1900-1945*, Αθήνα 1992, σ.185

Χτίζοντας καλές διπλωματικές σχέσεις με τα γειτονικά της κράτη, αυξάνονταν οι πιθανότητες της χώρας να μην έρχεται σε διαφωνία με τα κράτη αυτά στην Κοινωνία των Εθνών.⁴⁷ Η υπογραφή διαφόρων συμφώνων φιλίας και συνεργασίας, με την Ιταλία, τη Βουλγαρία, τη Σερβία και την Τουρκία, ανέπτυξαν ένα δίκτυο ισορροπίας.⁴⁸ Έστω και χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο, η Ελλάδα συμμετείχε στην αναπαραγωγή και συνέχεια του φιλικού κλίματος στα Βαλκάνια.⁴⁹

Επιπλέον, οι πρόσφυγες και οι μειονότητες αποτελούσαν δύο πτυχές συνεπειών της προηγούμενης δεκαετίας για τη χώρα. Η εθελοντική ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, όπως και η υποχρεωτική μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας είχαν ιδιαίτερο βάρος για το ελληνικό κράτος.⁵⁰ Μετά και από αυτές τις ανταλλαγές, η Ελλάδα συνειδητοποίησε το τέλος της *Μεγάλης Ιδέας* και τη μονιμότητα των νέων συνόρων της. Έτσι, κλήθηκε να οργανώσει το νέο εθνικό κορμό και να ομογενοποιήσει πλέον τον πληθυσμό της.⁵¹ Πρακτικά, το έργο αυτό ξεκίνησε το 1924.

Η εγκατάσταση των προσφύγων αξιοποιήθηκε στρατηγικά, αφού έτσι μπορούσε να εξαλειφθεί ο πολυεθνικός χαρακτήρας ορισμένων περιοχών της Μακεδονίας και της Θράκης. Με αυτό τον τρόπο η Ελλάδα εκτίμησε πως θα κατοχυρώσει και θα διαφυλάξει την καινούργια της εδαφική κατάσταση.⁵²

⁴⁷ Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας, 1912-1941*, Αθήνα 2005, σ. 280

⁴⁸ Καταγράφονται τα : Ελληνο-ιταλικό σύμφωνο Φιλίας , Συνδιαλλαγής και Δικαστικού Διακανονισμού (23/9/1928), Ελληνο-Γιουγκοσλαβικό Σύμφωνο (27/3/1929), ελληνο-τουρκικό Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας (30 Οκτωβρίου 1930) και τετραμερές Σύμφωνο Βαλκανικής Συνεννόησης [Ελλάδα, Τουρκία, Γιουγκοσλαβία, Ρουμανία] (1934).

⁴⁹ Βερέμης, *Ο.π.*, σ. 363

⁵⁰ Μετά από τις συνθήκες του Νεϊγύ, το 1919 και της Λοζάννης το 1923.

⁵¹ Σβολόπουλου , *Ο.π.* ,σ. 180-183

⁵² Mazower, *Ο.π.*, σ. 67, και Διβάνη, *Ο.π.* σ. 74-75 «Οι ελληνικές αρχές κατέβαλαν προσπάθειες για να αφομοιώσουν αυτόν τον ετερογενή πληθυσμό που κατοικούσε παρά την ελληνική μεθόριο και θεωρείτο ένας οιοσεί κίνδυνος σε περίπτωση αναταραχής στην περιοχή. »

Ταυτόχρονα, η Ελλάδα υποχρεούνταν, βάσει των διεθνών συνθηκών, να προστατεύσει τις αναγνωρισμένες μειονότητες στη χώρα. Η γενικότερη στάση της χώρας από το 1924 έως το 1936 θεωρείται ότι ήταν φιλική έως και φιλελεύθερη απέναντι στις μειονότητες.⁵³ Η επιλογή αυτή ήταν αποτέλεσμα της προαναφερθείσας ανάγκης μιας θετικής διεθνούς εικόνας της χώρας. Γι' αυτό, οι ελληνικές αρχές επιμελήθηκαν προσεκτικά την εκπαίδευση συγκεκριμένων μειονοτήτων και παρείχαν ορισμένα μειονοτικά προνόμια σε κάποιες άλλες με βασικό στόχο την αφομοίωση τους. Το ελληνικό κράτος υπέθετε ότι αν οι μειονότητες ήταν ευχαριστημένες με όσα και όπως τους δίνονταν, τότε θα ήταν ήρεμες οι σχέσεις τους μαζί του.

Αντίθετα, η μειονοτική πολιτική έγινε πιο συντηρητική και σφιχτή με την άνοδο του Ιωάννη Μεταξά και του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου 1936. Το αποτέλεσμα ήταν κάποιες μειονότητες να διαμαρτυρηθούν για καταπίεσή τους.⁵⁴ Οι δύο διαφορετικές στάσεις της χώρας εξηγούνται και από τις διεθνείς εξελίξεις. Από τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, οι μειονότητες ήταν το κέντρο της προσοχής των ευρωπαϊκών κρατών μέσω της Κοινωνίας των Εθνών. Τα ευρωπαϊκά κράτη όμως πιέστηκαν -λόγω της οικονομικής κρίσης του 1929 και της σταδιακής ανόδου των φασιστικών καθεστώτων Γερμανίας-Ιταλίας -, και οδηγήθηκαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οπότε και ανάλογα το μειονοτικό τους ενδιαφέρον ατόνησε.⁵⁵

⁵³ Διβάνη, *Ο.π.*, σ. 91-92

⁵⁴ Διβάνη, *Ο.π.*, σ. 115-116 «*Η μισαλλοδοξία, που είναι χαρακτηριστικό των αυταρχικών καθεστώτων, οδήγησε σε μια γενική σκλήρυνση της στάσης του κράτους απέναντι στους μειονοτικούς πληθυσμούς...*»

⁵⁵ Διβάνη, *Ο.π.*, σ. 41-51

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι Βλάχοι της Ελλάδας βρέθηκαν σε ιδιόρρυθμη θέση. Καθώς το ελληνικό κράτος τούς διαχώριζε σε *ελληνόφρονες* και *ρουμανίζοντες*, αντιμετώπισε κάθε ομάδα με διαφορετικό τρόπο.

Οι μεν *ελληνόφρονες* αποτέλεσαν στήριγμα της πληθυσμιακής ομογενοποίησης αφού το ελληνικό κράτος δεν αμφέβαλε για την ελληνική εθνική τους συνείδηση. Όπως τους το αναγνωρίζει και η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας: «Συναφώς όμως οι πλείστοι των εν Ελλάδι Κουτσοβλάχων ήσαν και είναι γνήσιοι Έλληνες διακριθέντες πάντοτε εν τη επιστήμη και τω εμπορίω, μη υστερήσαντες εις έργα πατριωτισμού υπέρ της Ελλάδος.»⁵⁶ Όμως, φαίνεται ότι βίωσαν και εκείνοι, όπως οι υπόλοιποι Έλληνες πολίτες, τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές.⁵⁷

Οι δε *ρουμανίζοντες* αξιοποιήθηκαν σαν παράδειγμα μέριμνας και προστασίας μίας μειονότητας. Η Ελλάδα επέτρεψε την ύπαρξη των ρουμάνικων σχολείων, εκκλησιών και κοινοτήτων.⁵⁸ Σε αντιδιαστολή, τα ρουμάνικα σχολεία και οι εκκλησίες στην Αλβανία, στη Σερβία και στη Βουλγαρία κλείνονταν σταδιακά, ακυρώνοντας πρακτικά ό, τι είχε συμφωνηθεί με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913.⁵⁹ Η ανεκτική μειονοτική πολιτική της Ελλάδας στους *ρουμανίζοντες Βλάχους* είχε όμως συγκεκριμένα όρια, διότι ο στόχος του κράτους ήταν να ατονήσει ο μειονοτικός χαρακτήρας τους, ώστε να υπάρχουν λιγότερες μειονοτικές δεσμεύσεις για τη χώρα. Η Ελλάδα λοιπόν, δεν επιθυμούσε να αυξάνονται τα ρουμάνικα σχολεία και οι κοινότητες. Αυτό που φαίνεται ότι επιθυμούσε ήταν η διακριτική και υποτονική παρουσία των *ρουμανιζόντων*, κάτι που δεν ήταν εύκολα εφικτό:

⁵⁶ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1929 Α/2/Π, Α.Π. 9700, 19 Φεβρουαρίου 1927, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς Β' και Γ' Σώμα Στρατού και Χ Μεραρχία

⁵⁷ Άλκης Ρήγος, *Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935, κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, Αθήνα 1988, σ. 212-213

⁵⁸ Trifon, *Ο.π.*, σ. 264-265

⁵⁹ Adina Berciu-Drachicescu, *Scoli si biserice romanesti din Peninsula Balcanica, Documente, 1918-1953*, Vol II, Bucuresti 2004, σ. 61-62

«Είναι αυτονόητον ότι καθ' ην στιγμήν περιστοιχίζεται η Ελλάδα υπό γειτόνων μεθ' αρίστας μεν σχέσεις διατηρεί αλλ' οίτινες την επί του εδάφους της παρουσίαν μειονοτικών στοιχείων τείνουσι να εκμεταλλευθώσι δια πολιτικούς σκοπούς, καίτοι τούτο βεβαίως δεν δύναται να λεχθή περί της αρρωμονικής μειονότητας, είναι εν τούτοις αδύνατον να προχωρήσει η ημετέρα υπέρ αυτής επιείκεια και φροντίς πέραν του σημερινού της ορίου του υπερβαίνοντος τα εκ των συνθηκών δικαιώματα αυτής, άνευ κινδύνου δημιουργίας προς άλλας κατευθύνσεις ενδεχομένων δυσχερειών και περιπλοκών.»⁶⁰

Από τη μία η σταθεροποίηση των εθνικών συνόρων, η αγροτική μεταρρύθμιση, η παρακμή του θεσμού του τσελιγκάτου και από την άλλη η άφιξη των προσφύγων σε κάποιες περιπτώσεις ή η κοινή κατηγοριοποίηση με τους –ευαίσθητα εθνικά- σλαβόφωνους από το ελληνικό κράτος δεν αφήνουν τους Βλάχους ανεπηρέαστους.

Όταν στα μέσα της δεκαετίας του 1920, εκδηλώθηκε η επιθυμία κυρίως των ρουμανιζόντων Βλάχων να αναχωρήσουν από την Ελλάδα με προορισμό τη Ρουμανία, οι ελληνικές αρχές έδειξαν τη διάθεση να βοηθήσουν χωρίς όμως να ενισχύσουν την τάση αυτή, όπως η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας ισχυρίζεται σε έγγραφό της:

«Είναι γενικώς αποδεδειγμένον, τούτο δε αναγνωρίζει και το ενταύθα Γενικόν Προξενείον της Ρουμανίας, ότι ουδεμία ποτέ εξησκήθη πίεσις εκ μέρους ημετέρων Κρατικών οργάνων, ούτε δε και εκ μέρους των κατοίκων ή των προσφύγων, ούτως ώστε να δικαιολογήται η τοιαύτη μετανάστευσις.»⁶¹

⁶⁰ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1934 Α/21/ΙΙΙ Α. Π. 12226, 22 Δεκεμβρίου 1928, Υπουργείο επί των Εξωτερικών Προς την εν Βουκουρεστίω Πρεσβεία

⁶¹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/21/ΙΙΙ, Α. Π. 21980, 23 Απριλίου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

2.β. Η Ρουμανία

Η Ρουμανία μετά από το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι το 1940 βίωσε και εκείνη διάφορα σημαντικά γεγονότα.

Πρώτα από όλα, επεκτάθηκε εδαφικά. Τριπλασίασε την έκτασή της και έτσι υλοποίησε το όραμα της *Μεγάλης Ρουμανίας*. Μέχρι το 1919, η Ρουμανία προσάρτησε τη Βεσσαραβία, την Μπουκοβίνα, το Βανάτο, την Τρανσυλβανία και τη Νότια Δοβρουτσά, περιοχές που πριν ανήκαν στην Ρωσία, την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία αντίστοιχα. Αναλογικά, διπλασιάστηκε και ο πληθυσμός της.⁶² Ο νέος της πληθυσμός, όμως, σε ποσοστό 30% αποτελούνταν από μειονότητες.⁶³ Βεβαίως, κατά την τακτική της εποχής,⁶⁴ η Ρουμανία υπέγραψε σειρά διεθνών συνθηκών, με τις οποίες υποχρεώθηκε σε προστασία των μειονοτήτων στην επικράτειά της.⁶⁵

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1930, οι ρουμανικές κυβερνήσεις ανέπτυξαν μάλλον φιλελεύθερη πολιτική προς τις μειονότητες, παραχωρώντας εκπαιδευτικά, πολιτικά και οικονομικά προνόμια.⁶⁶ Παρόλο που η Ρουμανία προσπάθησε να μεριμνήσει για τις μειονότητές της ελπίζοντας στην αφομοίωσή τους, δεν μπόρεσε να καταφέρει πολλά πράγματα. Οι ίδιες οι μειονότητες αμφισβητούσαν, κατά περιπτώσεις, την ενσωμάτωσή τους.

Οι περιοχές της Βεσσαραβίας και της Τρανσυλβανίας προτιμούσαν ένα καθεστώς αυτονομίας, ενώ στη Νότια Δοβρουτσά οι Βούλγαροι

⁶² Irina Livezeanu, *Cultural politics in Greater Romania: regionalism, nation building & ethnic struggle, 1918-1930*, Cornell University Press, χ.τ. 1995, σ. 8-9

⁶³ C Evelpidi. *Les états balkaniques, étude comparée politique, sociale, économique et financière*, Paris 1930, σ. 58. Μία στατιστική πληθυσμού της Ρουμανίας του 1930 (στο Barbara Jelavich, *Ιστορία των Βαλκανίων II, 20^{ος} Αιώνας*, μτφ. Γιάννοπούλου Σταυρούλα, Αθήνα 2006, σ. 253) έδειχνε πώς το 71.9% του πληθυσμού ήταν Ρουμάνοι, 7.9% Ούγγροι, 4.1% Γερμανοί, 4% Εβραίοι, 3.2% Ουκρανοί, 2.3% Ρώσοι, και 2% Βούλγαροι. Στη βιβλιογραφία, το μειονοτικό ποσοστό της Ρουμανίας την περίοδο του Μεσοπολέμου κυμαίνεται από 31% έως 27%.

⁶⁴ Διβάνη, *Ο.π.*, 26-30

⁶⁵ Αυτές οι διεθνείς συνθήκες ήταν : του Saint-Germain (10/9/1919) άρθρο 60, των Παρισίων (9/12/1919) και του Trianon (4/6/1920) άρθρο 47. Δες Evelpidi, *Ο.π.*, σ. 59

⁶⁶ Evelpidi, *Ο.π.*, σ. 61

κάτοικοι αντιδρούσαν με τη δημιουργία αντάρτικων σωμάτων.⁶⁷ Όπως καταγράφει η ελληνική πρεσβεία στο Βουκουρέστι:

«Εφημερίδες εξακολουθούσι αναγράφουσαι επιδρομάς κομιτατζήδων και ζητούσι να ληφθώσι τα αναγκαία μέτρα. Εφημερίς (Τρελταρέα;) λέγει ότι ληφθέντα μέτρα ουδέν έσχον αποτέλεσμα και ότι βούλγαροι φέροντες στρατιωτικά όπλα και οργανούμενοι εντός βουλγαρικού εδάφους εξακολουθούσι παρά φαινωμενικώς ληφθέντα μέτρα παρά Βουλγαρική Κυβερνήσεως επιδρομούντες εν Δοβρουτσά αποβλέποντες μάλλον εις πολιτικόν σκοπόν ή εις διάπραξιν ληστειών.»⁶⁸

Γί αυτό το ρουμανικό κράτος αποφάσισε με συγκεκριμένους τρόπους την προσπάθεια αποκέντρωσης της διοίκησης, τη στρατιωτική και την πληθυσμιακή ενίσχυση στις προβληματικές περιοχές.⁶⁹ Προκειμένου να επιτευχθεί η εθνική ομογενοποίηση, η Ρουμανία θέλησε να προσελκύσει κάθε φιλικά προσκείμενο στοιχείο από τα Βαλκάνια.⁷⁰ Ακόμα, μετακινήθηκαν τμήματα του ρουμάνικου πληθυσμού προς τα συνοριακά εδάφη. Έτσι, ενισχύθηκαν εθνικά τα διαφιλονικούμενα εδάφη.⁷¹ Από την άλλη, προχώρησε σε σταδιακή αναδιανομή της γης και διοικητικές αλλαγές, ώστε να αποδυναμωθούν όσες μειονότητες ήταν ισχυρές οικονομικά και να ενισχυθεί το ρουμάνικο στοιχείο, το οποίο κυρίως είχε αγροτικό χαρακτήρα και λιγότερο αστικό.⁷²

Ένα επιπλέον πρόβλημα ήταν οι διπλωματικές διαφωνίες και πιέσεις από τα κράτη από τα οποία αποσπάστηκαν τα νέα εδάφη της Ρουμανίας.⁷³ Τα κράτη αυτά χρησιμοποιώντας τις μειονότητες πίεζαν για εδαφικές

⁶⁷ Barbara Jelavich, *Ο.π.*, σ. 254

⁶⁸Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Γ/65αα, Απρωτοκόλλητο, 28 Νοεμβρίου 1925, τηλεγράφημα του Έλληνα Πρέσβη στο Βουκουρέστι προς το Υπουργείο Εξωτερικών

⁶⁹ *Encyclopedia Britannica*, τόμος 26, Λήμμα *Romania*, The University of Chicago, U.S.A. 1989, 15th edition. σ. 975

⁷⁰ Kah, *Ο.π.*, σ. 36-37

⁷¹ Evelpidi, *Ο.π.*, σ. 57

⁷²Livezeanu, *Ο.π.*, σ. 17-18 και Evelpidi, *Ο.π.*, σ. 83-86

⁷³ Jelavich, *Ο.π.*, σ. 218

αλλαγές στη Ρουμανία.⁷⁴ Γι' αυτό, η ρουμανική εξωτερική πολιτική στηριζόταν στη φράση «*Η ειρήνη παντού, αλλά κυρίως στα σύνορά μας*» και πίστευε στην οριστική διατήρηση της εδαφικής τάξεως και στην υπεράσπιση της βαλκανικής ασφάλειας. Η στάση αυτή προκάλούσε δυσαρέσκεια στην Ρωσία, στην Ουγγαρία και στη Βουλγαρία.⁷⁵

Η πολιτική διακυβέρνηση στην Ρουμανία είχε αρκετές μεταβολές. Διακρίθηκαν τρεις φάσεις. Η πρώτη ήταν η φάση κυριαρχίας των Φιλελευθέρων (1922-1928), η δεύτερη της κυριαρχίας του Εθνικού Αγροτικού Κόμματος (1928-1930) και η τρίτη της ισχυρής παρουσίας του βασιλιά Καρόλου Β' (1930-1938).⁷⁶ Η γενική τάση του πολιτικού κόσμου ήταν ο συγκεντρωτισμός της διοίκησης στο παλιό βασίλειο, αντί της διοικητικής αποκέντρωσης στις νέες περιοχές. Επίσης, δυνητικά ήταν επιθυμητή η οικονομική άνθιση εστιάζοντας στην καλύτερη αγροτική ανάπτυξη και την εκβιομηχάνιση.⁷⁷

Ένας φόβος του πολιτικού κόσμου ήταν ο πολιτικός επηρεασμός από τη –σοσιαλιστική πλέον– Ρωσία, εξαιτίας των συνόρων των δύο χωρών. Έτσι ένας επιπλέον στόχος των μεταρρυθμίσεων ήταν η αποτροπή των αγροτών από τον πολιτικό ριζοσπαστισμό και όχι η εξασφάλιση της κοινωνικής και οικονομικής προόδου.⁷⁸ Λόγω της συνταγματικής μοναρχίας, οι κυβερνήσεις άλλαζαν αρκετά συχνά και οι βασιλείς της χώρας αναλόγως παρενέβαιναν στην πολιτική σκηνή.

Έτσι λοιπόν, υπήρχε έντονος αστυνομικός έλεγχος, λογοκρισία, διαβλητά εκλογικά αποτελέσματα ακόμα και πολιτικές δολοφονίες.⁷⁹ Σε όλα αυτά πρέπει να προστεθεί η δυναστική κρίση από το 1927 έως το 1930 και η οικονομική ύφεση από το 1929 και μέχρι την έναρξη του Β'

⁷⁴ Διβάνη, *Ο.π.*, 102

⁷⁵ Τούντα-Φεργάδη, *Ο.π.*, σ.289

⁷⁶ *Encyclopédie Universalis*, τόμος 20, Λήμμα *Roumanie*, France 2002, σ. 230

⁷⁷ Α. Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια μετά το 1453*, μτφ Ελένη Δελιβάνη, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 1299-1310

⁷⁸ Jelavich, *Ο.π.*, σ. 256

⁷⁹ Jelavich, *Ο.π.*, σ. 257-260

Παγκοσμίου Πολέμου. Η ύφεση αυτή ανέστειλε την οικονομική πολιτική στη γεωργία και στη βιομηχανία.⁸⁰ Το ανώμαλο πολιτικό περιβάλλον έδωσε την δυνατότητα το 1931 να ενδυναμωθεί η παρουσία της Σιδηράς Φρουράς, μίας οργάνωσης και μετέπειτα κόμματος, με πρόγραμμα παρόμοιο με αυτό των ευρωπαϊκών φασιστικών κινημάτων.⁸¹ Η πολιτική της παρουσία έδωσε αφορμή στο βασιλιά Κάρολο Β΄ να συγκεντρώσει τις εξουσίες στο πρόσωπό του και τελικά το 1938 να εγκαθιδρύσει την προσωπική του δικτατορία. Έτσι λοιπόν, η Ρουμανία προσανατολίστηκε πολιτικά προς τη Γερμανία το 1939, διολισθαίνοντας σταθερά στον ολοκληρωτισμό.⁸²

Τέλος, το 1940, το ρουμανικό κράτος συνάπτοντας μία νέα σειρά συνθηκών αναγκάστηκε να παραχωρήσει τελικά τα εδάφη που είχε προσαρτήσει από τη Ρωσία και τη Βουλγαρία.⁸³

Σε ό, τι αφορά τη σχέση της Ρουμανίας με τους Βλάχους της Ελλάδας, αυτή υπήρξε σταθερή καθ' όλη την περίοδο 1924-1940. Η Ρουμανία, χρησιμοποιώντας μία εθνικά προσανατολισμένη εκπαιδευτική πολιτική, συνέχισε να διατηρεί στενές επαφές με τους Βλάχους.⁸⁴

Τα χρηματικά ποσά που παρέχονταν στους ρουμανίζοντες Βλάχους κρίνονταν ως αρκετά μεγάλα για την εποχή. Με αυτά χρηματοδοτούνταν τα σχολεία και τροφοδοτούνταν οι ρουμανίζουσες κοινότητες.⁸⁵ Η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας υποστήριζε μάλιστα ότι:

⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 259-261

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 320-322

⁸² Διβάνη, *Ο.π.*, 119-120

⁸³ Σταυριανός, *Ο.π.*, σ.1385-1388

⁸⁴ Kahl, *Ο.π.*, σ. 36

⁸⁵ Ευάγγελος Αβέρωφ- Τσιτσάς, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος*, Τρίκαλα 1987 (2^η έκδ), σ. 70-72

«Και βεβαίως θα ήτο ευχής έργον εάν επί τέλους όλοι όυτοι οι Ρουμανίζοντες μετηνάστευον εις Ρουμανίαν, όποτε, όχι μόνον δεν θα εγίνεταί πλέον λόγος παρ' ημίν περί Ρουμανικής προπαγάνδας αν, και καθ' ολοκληρίαν ακινδύνου, αλλά και ο Ρουμανικός προϋπολογισμός θα ανεκουφίζετο ετησίως κατά 12.000.000 περίπου λεί, τα οποία δαπανώνται ετησίως χάριν των εν λόγω Ρουμανιζόντων, υπέρ ων ίσως η Ρουμανική Κυβέρνησις αισθάνεται εισέτι την ηθικήν υποχρέωσιν της υποστηρίξεως, μόνον και μόνον διότι ευρέθη από ετών δαπανώσα υπέρ αυτών.»⁸⁶

Πέραν της οικονομικής ενισχύσεως, η Ρουμανία προσέφερε στους ρουμανίζοντες Βλάχους και ανθρώπινο δυναμικό, κυρίως εκπαιδευτικούς:

«Την 16^{ην} παρελθόντος Ιουλίου ο ενταύθα Πρεσβευτής της Ρουμανίας επισκεφθείς τον κ. Πρωθυπουργόν, διαπνεόμενος υπό της επιθυμίας να καλλιεργήσωμεν μετά της Ρουμανίας τας αρίστας των σχέσεων, έλαβε παρ' αυτού εις απάντησιν σχετικού του σημειώματος περί της θέσεως των εν Ελλάδι Ρουμανικών σχολείων επιστολήν δι' ης ο κ. Βενιζέλος δηλοί ότι δεν έχει αντίρρησιν όπως «ρουμάνοι διδάσκαλοι δύνανται να διδάσκωσιν εις τα κουτσοβλαχικά σχολεία». Δεδομένου ότι παρόμοιον δικαίωμα είχε κατ' εξαίρεσιν δοθή εις την Ρουμανίαν και κατά τα παρελθόντα έτη, μολονότι διά σαφών επιφυλάξεων περιορισθέν, και ότι εξ άλλου διεξεδίκει μετ' επιμονής ο Ρουμάνος Πρεσβευτής ιδιαίτέρως ευμενή μεταχειρίσιν των κουτσοβλαχικών σχολείων αφ' ενός λόγω της υπάρξεως της συμφωνίας Βενιζέλου-Μαϊορέσκο του 1913,

και αφ' ετέρου της επακολουθησάσης ειδικής ρήτρας του άρθρου 12 της περί μειονοτήτων συνθήκης, εκρίθη ότι η όλως χαριστική αυτή άδεια καθόδου Ρουμάνων διδασκάλων ηδύνατο κατ' εξαίρεσιν να δοθή.»⁸⁷

⁸⁶ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/21/III, Α. Π. 21980, 23 Απριλίου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας Προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

⁸⁷ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1934 Α/21/III, Α. Π. 12226, 22 Δεκεμβρίου 1928, Υπουργείο επί των Εξωτερικών Προς την Πρεσβεία Βουκουρεστίου

Τα στοιχεία αυτά δείχνουν την οργανωμένη αντιμετώπιση των ρουμανιζόντων Βλάχων, κυρίως, από το ρουμανικό κράτος.⁸⁸ Η σχέση ρουμανιζόντων Βλάχων και Ρουμανίας είχε δυνατούς οικονομικούς δεσμούς, αλλά και στοιχεία συναισθηματισμού διότι οι Βλάχοι αντιμετωπίζονταν ως Ρουμάνοι της διασποράς. Πέραν του κράτους, υπήρχε και ένας άλλος φορέας στη Ρουμανία που αναμειγνύονταν, η *Μακεδονο-ρουμανική Εταιρεία πολιτισμού (Societatea de Cultura Macedo-Romana)*.⁸⁹ Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ομάδα πίεσης, διότι ένας στόχος της ήταν να συντηρεί ψηλά στη ρουμάνικη πολιτική επικαιρότητα τα ζητήματα των Βλάχων, όταν πίστευε ότι η Ρουμανία δεν έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους Βλάχους. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως το ρουμάνικο κράτος αξιοποίησε τη δράση της *Μακεδονο-ρουμανικής Εταιρείας πολιτισμού* για να ασχοληθεί και έμμεσα, σε περιόδους δηλαδή κατά τις οποίες δεν ήθελε να είναι εμφανής η ανάμειξή του στα βλάχικα ζητήματα.⁹⁰

Έτσι, η Ρουμανία διεκδικούσε να έχει άποψη και εμπλοκή για ό, τι αφορούσε στους Βλάχους γενικότερα της Ελλάδας, και *ελληνόφρονες* και *ρουμανιζόντες*. Παρόλα τα εσωτερικά της ζητήματα ασχολήθηκε εντατικά με τα βλάχικα θέματα με κατεύθυνση την συντήρηση των δεσμών της και παρείχε οικονομικά και υλικά αγαθά. Όταν διαπιστώθηκε έλλειμμα

⁸⁸ Διβάνη, *Ο.π.*, σ. 104-105

⁸⁹ Kahl, *Ο.π.*, σ. 32

⁹⁰ Trifon, *Ο.π.*, σ. 243-247

εθνικά «πιστού» ρουμανικού πληθυσμού, το ρουμανικό κράτος στράφηκε κυρίως στους ρουμανίζοντες Βλάχους οργανώνοντας την εγκατάστασή τους στη χώρα.⁹¹

2.γ. Οι Ελληνο-ρουμανικές σχέσεις

Οι σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας κυμάνθηκαν σε διάφορα επίπεδα αναλόγως των γενικότερων ιστορικών συνθηκών. Γενικά μπορούμε να μιλήσουμε για υπαρκτή Ελληνο-ρουμανική φιλία. Μεταξύ των δύο χωρών

⁹¹ Kahl, *Ο.π.* ,σ. 37

σπανίως υπήρχαν σημαντικές διπλωματικές διαφωνίες, ειδικά από το 1913 και εξής. Αντίθετα, τόσο η Ελλάδα όσο και η Ρουμανία επιθυμούσαν να έχουν άριστες διπλωματικές σχέσεις, δεδομένου ότι υπήρχαν κοινά θέματα προς επίλυση. Έτσι, δεν ήταν παράξενο να συνεργάζονται στο πλαίσιο της Κοινωνίας των Εθνών, αλλά και να προωθούν διπλωματικές πρωτοβουλίες στα Βαλκάνια. Οι βασικοί τους στόχοι ήταν η μη αναθεώρηση των διεθνών συνθηκών εναντίον τους και η βαλκανική ειρήνη.⁹² Το μοναδικό σημείο τριβής των σχέσεών τους ήταν οι ρουμανίζοντες Βλάχοι, δεδομένης της μειονοτικής τους αναγνώρισης:

«Ο κ. Μελάς συνεβούλευσε τον κ. Ρασκάνο να μη επιμείνη επί θεμάτων καταργούντων τας διατάξεις και το πνεύμα των περί μειονοτήτων συνθηκών, διότι θα ήτο ασύμφορον και εις αυτήν την Ρουμανίαν περικλείουσα εν τω εδάφει της μεγαλυτέρας μειονότητας ή η Ελλάς, να καθιερώση τοσούτον επισφαλείς αρχάς, αίτινες βεβαίως ήθελον στραφή κατ' αυτής υπό τρίτων ότι δε θα ήτο παράδοξον, ενώ προ εξαμήνου συνεχώς αγωνιζόμεθα από κοινού εν Γενεύη και Μαδρίτη προς κατίσχυσιν των Συνθηκών περί Μειονοτήτων, και με υπέρβασιν των εν αυταίς οριζομένων να ζητή η Ρουμανία, εναντίον του καταφανούς συμφέροντος αυτή, να παραβιάση τας αρχάς ταύτας.»⁹³

Χρονικά, πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους τα δύο κράτη είχαν ανώμαλες διπλωματικές σχέσεις. Συγκεκριμένα μάλιστα, από το 1905 έως το 1911 οι σχέσεις των δύο κρατών είχαν διακοπεί.⁹⁴ Αιτία ήταν η αναγνώριση των Βλάχων ως ξεχωριστό μιλλέτ από την Υψηλή Πύλη. Η αναγνώριση αυτή, απέκοψε τους Βλάχους από το εκτιμώμενο ελληνικό

⁹² Τούντα- Φεργάδη, *Ο.π.*, σ.288-290

⁹³Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1933 Α/21/β, 3 Ιουλίου 1929, Απρωτοκόλλητο, *Σημείωμα Περί της Κουτσοβλαχικής Μειονότητας εν Ελλάδι και των Ελληνικών Σχολείων εν Ρουμανία.*

⁹⁴ Σβολόπουλου, *Ο.π.*, σ. 46-47

σύνολο στη Μακεδονία, την εποχή που η Ελλάδα στηριζόταν σε αυτούς κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα. Επιπλέον, η ίδρυση ρουμανικού προξενείου στη Θεσσαλονίκη ενόχλησε το ελληνικό κράτος, διότι εκτιμήθηκε ως ενίσχυση της ρουμανικής επιρροής στους Βλάχους.⁹⁵

Έχει ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίον καταγράφεται η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων στη μεσοπολεμική Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια:

«Οι βλαχόφωνοι της Μακεδονίας, οι λεγόμενοι Κουτσόβλαχοι ή Αρωμόνοι, είχαν λάβει παρά της Υψηλής Πύλης διάφορους παραχωρήσεις και είχαν αναγνωρισθή ως αποτελούντες ίδιας θρησκευτικής και γλωσσικής κοινότητας.

Τοιουτοτρόπως όμως είχαν τεθή αντιμετώποι προς την ελληνικήν πολιτικήν εν Μακεδονία, ενώ μέχρις εκείνης της εποχής οι Έλληνες εστηρίζοντο εις την συνεργασίαν αυτών εναντίον της βουλγαρικής επικρατήσεως. Η έντονος δράσις των ελληνικών σωμάτων κατέστησε δυσχερέστερον το ζήτημα. Αι διπλωματικάί σχέσεις μεταξύ Ρουμανίας και Ελλάδος διεκόπησαν.»⁹⁶

Τον Απρίλιο του 1911, οι διπλωματικές τους σχέσεις αποκαταστάθηκαν και στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913) η Ελλάδα ενισχύθηκε διπλωματικά και στρατιωτικά έναντι της Βουλγαρίας, χάρις στη Ρουμανία.⁹⁷

Μετά από το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι σχέσεις των δύο κρατών ομαλοποιήθηκαν και μάλιστα το 1921 πραγματοποιήθηκε ο γάμος του πρίγκιπα της Ρουμανίας, Κάρολου, και της πριγκίπισσας της Ελλάδος, Ελένης, συσφίγγοντας τους διπλωματικούς και συναισθηματικούς δεσμούς.⁹⁸

⁹⁵ Trifon, *Ο.π.* , σ. 245

⁹⁶ *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 21, Λήμμα *Ρουμανία*, Αθήνα 1933, σ. 251

⁹⁷ Διβάνη, *Ο.π.* , σ. 97

⁹⁸ *Encyclopedia Britannica*, ό. π. , σ. 976

Η διπλωματική ομαλότητα συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.⁹⁹ Τρία σημαντικά γεγονότα στη περίοδο αυτή υπήρξαν: η υπογραφή του Ελληνο-ρουμανικού Συμφώνου μη Επιθέσεως και Διαιτησίας το 1928, η επίσημη επίσκεψη του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου στο Βουκουρέστι τον Αύγουστο του 1931 και η σύναψη του τετραμερούς Βαλκανικού Συμφώνου το 1934.¹⁰⁰

Μάλιστα, το Βαλκανικό Σύμφωνο ήταν το αποτέλεσμα σειράς Βαλκανικών Συνόδων από το 1930 έως το 1933. Ο σκοπός του ήταν η προσπάθεια οργάνωσης ενός διπλωματικού μετώπου αρκετά ισχυρού ώστε οι συμμετέχουσες χώρες να βρίσκονται σε καλύτερη θέση έναντι των υπολοίπων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Δευτερεύον στόχος ήταν η βελτίωση των οικονομικών δεδομένων των βαλκανικών κρατών μεσούσης της οικονομικής ύφεσης. Ύστερα από διαπραγματεύσεις λοιπόν, το Φεβρουάριο του 1934 υπογράφηκε το τετραμερές Βαλκανικό Σύμφωνο Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας, Ρουμανίας και Τουρκίας.¹⁰¹

Ακόμα και αν σε πραγματικό επίπεδο αυτές οι διπλωματικές συμφωνίες δεν πέτυχαν πλήρως τους στόχους τους, δεν επέδρασαν όμως αρνητικά στις Ελληνο-ρουμανικές σχέσεις. Μόνο μετά το 1936, οι δύο χώρες άρχισαν να απομακρύνονται διπλωματικά, τόσο λόγω της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά στην Ελλάδα, όσο και της αυξανόμενης συσχέτισης της Ρουμανίας με τη Γερμανία.¹⁰²

⁹⁹ Stelian Brezeanu κ.α, *Relatiile Romano-Elene, o istorie cronologica*, Editura Omonia, Bucuresti 2003, σ.234-235

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σ.256-257

¹⁰¹ Σταυριανός, *Ο.π.* ,σ. 1364-1371

¹⁰² Διβάνη, *Ο.π.* ,σ. 119-120

Δεδομένου του καλού γενικού κλίματος, τα ζητήματα που ανέκυπταν για τους ρουμανίζοντες Βλάχους δεν είχαν κάποια ιδιαίτερη επίδραση στην Ελληνο-ρουμανική φιλία. Η Ελλάδα, όμως, προσπαθούσε συνειδητά ώστε τα βλάχικα ζητήματα να μην έχουν κάποια επίδραση, για να μην ανατραπεί η καλή διπλωματική σχέση. Επίσης, το ελληνικό κράτος φοβόταν ότι η οποιαδήποτε ψύχρανση των σχέσεών του με τη Ρουμανία θα είχε αντίκτυπο στις εκεί κοινότητες των Ελλήνων.¹⁰³

Ο φόβος αυτός διατυπώνεται και σε έγγραφο του αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών ενώ τονίζεται η πραγματικότητα των καλών διπλωματικών σχέσεων που δεν θα έπρεπε να επηρεάζονταν από τα ζητήματα των ρουμανιζόντων Βλάχων : «Εξ άλλου δεον να ληφθή υπόψη ότι έναντι των ελαχίστων τούτων ρουμανιζόντων υπέρ των οποίων δαπανά και ενδιαφέρεται η ρουμανική Κυβέρνησις, έχομεν και πολύ ασυγκρίτων σπουδαιότερα συμφέροντα εν Ρουμανία ένθα πολυαριθμοτέρου είναι ο Ελληνισμός, όστις χάρις εις την δράσιν και ακμήν του συντηρεί μεταξύ άλλων μεγαλοπρεπείς ναούς και σχολάς. Επόμενον ότι οιαδήποτε βεβιασμένη ενέργεια ή και ψυχρά στάσις ημών απέναντι των εν Ελλάδι Ρουμανιζόντων να έχη άμεσον και σοβαρόν αντίκτυπον επί του εν Ρουμανία Ελληνισμού.

Εν τη εκτιμήσει τέλος της όλης καταστάσεως ταύτης δεν πρέπει να παροραθή και ότι αι γενικαί σχέσεις μεταξύ των δύο Κρατών από μακράς σειράς ετών είναι και παραμένουσιν άρισταί. Συνεπώς δεν επιτρέπεται όπως δια ζητήματα λεπτομερειακά σχολών και ναών υφισταμένων δυνάμει διεθνών συμφωνιών παρ' ημίν, επέλθη εις τας σχέσεις ταύτας ψυχρότης χωρίς να είναι δυνατόν να προβλεφθή η εκάστοτε σοβαρότης και η έκτασις εις ός θέλει εξελιχθή αύτη, δεδομένου μάλιστα ότι προς επίμετρον τα

¹⁰³ Στο ίδιο, σ.128-129

δημιουργούμενα επεισόδια φθάνοσι και μέχρι των στηλών των εφημερίδων.»¹⁰⁴

Τέλος, συνηθέστερη μέθοδος συνεννόησης των δύο πλευρών σε ό, τι αφορούσε τους ρουμανίζοντες Βλάχους ήταν η επικοινωνία της ρουμανικής πρεσβείας στην Αθήνα και του ρουμανικού προξενείου στη Θεσσαλονίκη με το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.¹⁰⁵ Είναι χαρακτηριστικό, μάλιστα, πως ουδέποτε υπήρξε καταγγελία ενώπιον της Κοινωνίας των Εθνών από τη Ρουμανία εναντίον της Ελλάδας με αφορμή τους ρουμανίζοντες Βλάχους.¹⁰⁶

Εκείνο το οποίο συχνά ανάγκαζε τους ρουμάνους διπλωμάτες να έχουν αιτήματα προς την ελληνική κυβέρνηση - και το αντίθετο- ήταν τα δημοσιεύματα κυρίως των ρουμάνικων εφημερίδων. Σε κάποιες περιπτώσεις, οι ρουμάνικες εφημερίδες πυροδοτούσαν μικρής σημασίας εντάσεις μεταξύ των δύο χωρών, αφού τα άρθρα τους επιδίωκαν να προκαλέσουν έντονα συναισθήματα συμπάθειας ή αντιπάθειας για τους Βλάχους και να επηρεάσουν τις αποφάσεις των διοικητικών αρχών.

Η αντίδραση του Έλληνα Πρέσβη στο Βουκουρέστι σε δημοσίευμα εφημερίδας είναι χαρακτηριστική: «Ο κύριος Ν. Μπατσαρίας εν άρθρω δημοσιευθέντι εις την εφημερίδα *Adeverul* αναφέρει περί αδικων μέτρων ληφθέντων υπό των ελληνικών αρχών κατά Μακεδορρουμάνων, καθώς και περί αυθαιρέτων φορολογιών αίτινες επιβάλλονται εις τους εκείθεν μεταναστεύοντας. Μετάφρασιν του άρθρου έχω την τιμή να διαβιβάσω

¹⁰⁴ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/2/Π, Α.Π. 9700, 19 Φεβρουαρίου 1927, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς Β' και Γ' Σώμα Στρατού και Χ Μεραρχία

¹⁰⁵ Brezeanu, *Ο.π.*, σ. 246

¹⁰⁶ Διβάνη, *Ο.π.*, σ. 103

εγκλείστως και παρακαλώ όπως, ευαρεστούμενοι, μοι παράσχητε τα στοιχεία προς αναίρεσιν των αναγραφομένων.»¹⁰⁷

Η επιλεγόμενη τακτική τόσο της ελληνικής διοίκησης όσο και της ρουμανικής σε τέτοιες περιπτώσεις ήταν ο απευθείας διάλογος των δύο πλευρών και η ανάλογη απάντηση στα δημοσιεύματα.

Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό, μπορεί να διαπιστωθεί πως οι όποιες παρεμβάσεις των ρουμανικών κυβερνήσεων στην Ελλάδα με αφορμή τους ρουμανίζοντες Βλάχους δεν είχαν κάποια επίδραση στο γενικότερο καλό διπλωματικό κλίμα μεταξύ των δύο χωρών. Η Ελλάδα και η Ρουμανία συνεργάστηκαν σε κάθε δυνατό επίπεδο για όσα ζητήματα τις αφορούσαν τόσο στο εσωτερικό τους όσο και βαλκανικό επίπεδο.

3. Οι μετακινήσεις, 1924-1940.

3.α. Η περιοχή εγκατάστασης στη Ρουμανία: η ιστορία της Νότιας Δοβρουτσάς.

Η Νότια Δοβρουτσά (ή αλλιώς *Cadrilater* ή *Νέα Δοβρουτσά*) ανήκε στα εδάφη της Ρουμανίας από το 1919 έως το 1940. Σήμερα η περιοχή ανήκει

¹⁰⁷ Υ.Δ.Ι.Α. Κεντρική Υπηρεσία, 1926, Φάκελος 62, Υποφάκελος 6, Α.Π. 228, 13 Φεβρουαρίου 1926, Ελληνική Πρεσβεία Βουκουρεστίου Προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

στη Βουλγαρία. Η περιοχή είχε προσαρτηθεί στη Ρουμανία από τη Βουλγαρία με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913. Εξαιτίας όμως του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μόνο μετά το πέρας των εχθροπραξιών εντάχθηκε πλήρως και επισήμως στη χώρα ύστερα από τη λήξη του.¹⁰⁸ Ο πληθυσμός της Νότιας Δοβρουτσάς το 1913, φαίνεται ότι αποτελούνταν κατά 43% από Βούλγαρους και 48% από Τούρκους και Τατάρους, ενώ μόλις το 2,3% ήταν Ρουμάνοι.¹⁰⁹

Καθώς το 1919 οι ρουμάνικες αρχές ανέλαβαν και επίσημα τη διοίκηση της περιοχής προσπάθησαν με δύο τρόπους να ενισχύσουν την παρουσία του ρουμάνικου εθνικού στοιχείου: πρώτον την ήδη εξελισσόμενη αγροτική μεταρρύθμιση στη χώρα και δεύτερον την εσωτερική μετακίνηση και μετεγκατάσταση ρουμάνικου πληθυσμού. Η Νότια Δοβρουτσά ήταν μία συνοριακή περιοχή με μεγάλες γεωργικές εκτάσεις και ιδιαίτερο κλίμα.¹¹⁰ Υπήρξαν ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις τόσο για τον –αρχικά– εσωτερικό εποικισμό όσο και τη συγκεκριμένη οργάνωση της αγροτικής μεταρρύθμισης στη Νότια Δοβρουτσά.¹¹¹ Συνδυάστηκε έτσι η κατοχή γης με την εγκατάσταση ρουμάνικου πληθυσμιακού στοιχείου στη Νότια Δοβρουτσά.

Το 1924 έγιναν οι πρώτες συζητήσεις μεταξύ αντιπροσώπων των ρουμανιζόντων Βλάχων και της Ρουμανίας, για να τους βοηθήσει στην προσαρμογή τους στα νέα δεδομένα της Ελλάδας. Οι ρουμανιζόντες Βλάχοι πρότειναν την ιδέα της μετακίνησης και εγκατάστασης στη Ρουμανία. Η ρουμανική κυβέρνηση αρχικά ήταν διστακτική να εγκρίνει τη μετακίνηση αυτή. Τελικά, πείστηκε.¹¹² Έτσι λοιπόν στη Ρουμανία,

¹⁰⁸ Tanase Bujduveanu, *Etnografie Balcanica, Aromanii din Dobrogea, Ex Ponto*, Constanta 2009, σ.21

¹⁰⁹ Trifon, *Ο.π.*, σ. 271, δεν υπήρξε άμεση πρόσβαση σε ρουμάνικες απογραφές πληθυσμού ώστε να επιβεβαιώνονται τα στοιχεία αυτά.

¹¹⁰ Trifon, *Ο.π.*, σ.267

¹¹¹ Ερμού Μουδόπουλου, *Το ρουμανοκουτσοβλαχικό ζήτημα*, Αθήνα 1978, σ. 45-46 και Nicolae Cusa, *Aromanii (Macedoneni) in Romania*, Editura Muntenia, χ.τ. 1996, σ. 28-29

¹¹² Constantin Noe, *Colonizare Cadrilaterului*, 1938, σ. 44-45 στο Sterie Hagigogu, Constantin Noe, Vasile Musi (edited by ȚÎRCOMNICU, E.), *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater*, Editura

συζητήθηκε το ερώτημα μεταξύ της κυβέρνησης και των αρχών, της Μακεδονο-ρουμανικής Εταιρείας πολιτισμού και των ρουμανιζόντων Βλάχων, ποια θα ήταν η καταλληλότερη περιοχή εγκατάστασης.¹¹³

Πληροφορίες για τον προβληματισμό αυτό έφταναν και στις ελληνικές αρχές: «*Η Ρουμανική Κυβέρνησις φαίνεται ότι δεν σκοπεί να εκδιώξη τους εκεί Έλληνας αλλά θ' αποστείλη εις Βεσσαραβίαν τους εξ εντεύθεν μεταβαίνοντας Ρουμανίζοντας, άλλως τε αι οικογένειαι αι οποίαι θα μεταβώσιν εκεί είναι υλοτόμοι και κτηνοτρόφοι πτωχαί κατά το πλείστον και απάντων τούτων.*»¹¹⁴

Η τελική απόφαση ήταν οι ρουμανίζοντες Βλάχοι να εγκατασταθούν στη Νότια Δοβρουτσά. Οι ρουμανικές αρχές επιθυμούσαν οι ρουμανίζοντες Βλάχοι να ήταν σε αναλογία 50-50 με τους υπόλοιπους Ρουμάνους εποίκους.¹¹⁵ Στην περιοχή εγκαταστάθηκαν και Βλάχοι της Βουλγαρίας αλλά και ορισμένοι της Αλβανίας.¹¹⁶

Επίσης, κατά τα πρώτα έτη μετακίνησης, το ρουμανικό κράτος παραχωρούσε στους Βλάχους αγροτικές εκτάσεις, κατοικίες και χρηματικά ποσά για να βοηθήσει στην ομαλή ένταξή τους.¹¹⁷ Μετά το 1928, η παροχή καλλιεργήσιμων εκτάσεων σταμάτησε και διακόπηκε οριστικά το 1930, όταν άλλαξε εκ νέου η αγροτική μεταρρύθμιση.¹¹⁸

Την ίδια εκείνη χρονιά, το 1930, ιδρύθηκε στη Νότια Δοβρουτσά η Εθνική Αρχή για τον Εποικισμό (*Oficiul National al Colonizarilor*) η οποία

Etnologică, București, 2005

¹¹³ Cusa, *Ο.π.*, σ. 25

¹¹⁴ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Β/37.10 Α.Π 88/54, 7 Μαρτίου 1925, Υπουργείο Εσωτερικών, Γενική Διεύθυνση Υπηρεσιών Χωροφυλακής προς το Υπουργείο των Εξωτερικών

¹¹⁵ Noe, *Ο.π.*, σ. 54

¹¹⁶ Kahl, *Ο.π.* σ. 243 και Bujduveanu, *Ο.π.* ,σ.22

¹¹⁷ Στο ίδιο, σ. 53

¹¹⁸ Cusa, *Ο.π.*, σ. 29-30

ανέλαβε για λογαριασμό των ρουμανικών αρχών την οργάνωση της εγκατάστασης των Βλάχων στην περιοχή.¹¹⁹

Αντίθετα, από το 1934 ως το 1939 ένα σημαντικός αριθμός Τούρκων και Τατάρων αναχώρησε από τη Νότια Δοβρουτσά με προορισμό την Τουρκία.¹²⁰ Ο εποικισμός αντιμετωπίστηκε με δυσαρέσκεια, κυρίως από την πλειοψηφία των παλαιότερων κατοίκων της Νότιας Δοβρουτσάς οι οποίοι ήταν Βούλγαροι.¹²¹ Η Ελληνική Πρεσβεία στο Βουκουρέστι φαίνεται ότι παρακολουθούσε με προσοχή τη διαμάχη στη Νότια Δοβρουτσά.: «Λεπτομερή κατάλογον επιδρομών βουλγάρων κομιτατζήδων εις Ρουμανικόν έδαφος διαβιβάσω περί τα τέλη προσεχούς εβδομάδος χορηγούμενον υπό Ρουμανικού Γενικού Επιτελείου. Από Μαΐου μέχρι Οκτωβρίου επεκράτη γαλήνη εις τομέα Δοβρουτσάς. Από Οκτωβρίου κομιτατζήδες οργανωμένοι κατά τομέα επί Βουλγαρικού εδάφους επιχειρούσι επιδρομάς επί αντιστοίχου Ρουμανικού εδάφους Δοβρουτσάς. Γνώμη αρμοδίων είναι ότι τελευταίαι ενέργειαι Βουλγάρων κομιτατζήδων αποτελούσι παρενόχλησιν αρξαμένου εποικισμού εις Δοβρουτσάν Κουτσοβλάχων Μακεδονίας.»¹²²

Παρ' όλες τις δυσκολίες, η ενίσχυση του ρουμανικού στοιχείου της Νότιας Δοβρουτσάς με Βλάχους ήταν σε κάποιο βαθμό επιτυχής.¹²³ Σύμφωνα με ισχυρισμούς, το 1938, το ποσοστό του ρουμανικού στοιχείου στην περιοχή είχε φτάσει το 29%.¹²⁴

Ωστόσο, στις 7 Σεπτεμβρίου 1940 με τη Συνθήκη της Κραιόβα, η Ρουμανία αναγκάστηκε να παραχωρήσει τη Νότια Δοβρουτσά πίσω στη Βουλγαρία. Η σύναψη της συνθήκης ήταν αποτέλεσμα των πιέσεων και

¹¹⁹ Στο ίδιο, σ. 29

¹²⁰ Kahl, *Ο.π.*, σ.214

¹²¹ Bujduveanu, *Ο.π.*, σ.23-24

¹²² Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Γ/65αα, Α.Π. 17680, 28 Νοεμβρίου 1925, τηλεγράφημα Έλληνα Πρέσβη στο Βουκουρέστι προς το Υπουργείο Εξωτερικών

¹²³ Cusa, *Ο.π.*, σ.26

¹²⁴ Trifon, *Ο.π.*, σ. 271

της παρέμβασης της Γερμανίας και της Ιταλίας.¹²⁵ Έτσι, η προσπάθεια της Ρουμανίας να ενισχύσει πληθυσμιακά την περιοχή σταμάτησε. Η Συνθήκη της Κραϊόβα όριζε την ανταλλαγή του ρουμάνικου και βουλγάρικου πληθυσμού μεταξύ Νότιας και Βόρειας Δοβρουτσάς: «Άρθρον 3^{ον} : Τα συμβαλλόμενα μέρη είναι σύμφωνα ίνα προβάσιν εντός τριμήνου προθεσμίας από της κυρώσεως της παρούσης συμφωνίας εις υποχρεωτικής ανταλλαγής μεταξύ των ρουμάνων υπηκόων βουλγαρικής καταγωγής των νομών Τούλτσας και Κωστάντζης, των βουλγάρων υπηκόων ρουμανικής καταγωγής των νομών Δουροστόλ και Καλιάκρας.»¹²⁶ Όσοι Βλάχοι είχαν μετακινηθεί στη Ρουμανία και εγκατασταθεί στη Νότια Δοβρουτσά μέχρι εκείνη την περίοδο, αναγκάστηκαν να μεταφερθούν στη Βόρεια Δοβρουτσά αρχικά και ορισμένοι αργότερα στην υπόλοιπη Ρουμανία.¹²⁷

3.β. Το πλαίσιο της μετακίνησης: η διοργάνωση και η διαδικασία.

Από το φθινόπωρο του 1924 φαίνεται ότι κυρίως μεταξύ των ρουμανιζόντων Βλάχων της περιοχής της Βέροιας υπήρχε κινητικότητα και ανησυχία. Πιθανές αφορμές ήταν τα νεότερα διοικητικά και προσφυγικά δεδομένα. Αυτή η αναταραχή καταγράφηκε και σε αναφορά της Χωροφυλακής: «Τελευταίως μάλιστα κατόπιν γενομένων προστριβών αναξίων λόγου μεταξύ αυτών ίδια των κτηνοτρόφων και των προσφύγων

¹²⁵ Στο ίδιο. σ. 268-269

¹²⁶ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1940 ΔΕΕ Χ4, Α.Π. 2640/Χ4, 12 Σεπτεμβρίου. 1940, Ελληνική Πρεσβεία στη Σόφια προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων τμήμα Βαλκανικής.

¹²⁷ Bujduveanu, *Ο.π.*, σ.25-26

εκήρυξαν εαυτούς εν διωγμώ ουχί διότι ηδικούντο αλλά μόνον και μόνον δια να δυσφημήσουν το γόητρον της Ελληνικής Διοικήσεως κατ' επανάληψιν δε μετέβησαν εις το εν Θεσ/νίκη Ρουμανικόν Προξενείον οι Πέτρος Κούνιος και Γεώργιος Τσέλιος και παραπονέθησαν παραστήσαντες ότι διώκωνται απεινώς υπό των Ελληνικών Αρχών και ότι θα αναγκασθούν να μεταναστεύσουν εις Ρουμανίαν. Το τοιούτον μάλιστα έχει αποφασισθή παρ' αυτών καθ' όσον προ 15 ημερών απεστάλη εις Ρουμανίαν Πέτρος τις αγνώστου μοι επωνύμου εκ των πλέον διανοουμένων Ρουμανιζόντων καταγόμενος εκ Γραμματικόβου, όπως διεξαγάγη διαπραγματεύσεις διά την μετανάστευσιν και την εκτόπισιν των εν Ρουμανία εγκατεστημένων Ελλήνων.»¹²⁸

Στις 30 Νοεμβρίου 1924 διοργανώθηκε στη Βέροια ένα συνέδριο των ρουμανιζόντων Βλάχων από τους ίδιους.¹²⁹ Θέμα του συνεδρίου ήταν ο προβληματισμός των κοινοτήτων πάνω στις νέες συνθήκες διαβίωσης και τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν.¹³⁰

Στο συνέδριο συμμετείχαν 400 αντιπρόσωποι από τους οποίους προέκυψε μία επιτροπή. Τα μέλη της επιτροπής αυτής ήταν από τα Μεγάλα Λιβάδια, τη Λαγγαδιά, τον Αρχάγγελο, την Κούπα (οι τρεις αυτοί οικισμοί ήταν στην περιοχή των Μογλενών), τη Βέροια, το Άνω Γραμματικό, τον Άγιο Δημήτριο, το Πάτημα, την Έδεσσα, την Κατερίνη και τον Κίτρο Πιερίας.¹³¹ Η επιτροπή ανέλαβε να ταξιδέψει μέχρι το Βουκουρέστι και να συζητήσει με τη ρουμανική κυβέρνηση τρόπους παρέμβασης της Ρουμανίας σε ό, τι τους αφορούσε και την πιθανότητα μετακίνησης στη χώρα όσων δεν μπορούσαν ή δεν ήθελαν να

¹²⁸ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1924/Β/37,5 Α.Π. 251/17 Ε.Π., 10 Σεπτεμβρίου 1924, Διοίκηση Χωροφυλακής Πέλλης προς την Ανωτέραν Διοίκησιν Χωρ/κης Μακεδονίας

¹²⁹ Trifon, *Ο.π.*, σ. 265-266

¹³⁰ Cusa, *Ο.π.*, σ. 23

¹³¹ Noe, *Ο.π.*, σ.46-47

προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση.¹³² Ταυτόχρονα, συντάχθηκε ένα υπόμνημα το οποίο δόθηκε στις ελληνικές και ρουμανικές αρχές με όσα ζητήματα είχαν οι ρουμανίζοντες Βλάχοι.¹³³

Το συνέδριο αυτό το παρακολούθησαν και οι ρουμανικές εφημερίδες, γεγονός το οποίο δείχνει πόσο σημαντικό συμβάν ήταν τις ημέρες εκείνες:

«Εις τα ρουμανικά κέντρα την Βέρροϊαν, Βοδενά και Μογλενίαν, άτινα σκληρότερα έπαθον, από του παρελθόντος έτι έτους ανεφάνη το ζήτημα της μεταναστεύσεως εις Ρουμανίαν. Προς τον σκοπόν τούτο προ ημερών συνεκροτήθη συνέδριον εν Βερροία, ούτινος μέτεσχον 400 αντιπρόσωποι. Αι ελληνικαί αρχαί εξεπροσωπεύθησαν υφ' ενός αξιωματικού. Εκ των εν τω συνεδρίω συζητήσεων προέκυψεν, ότι αι επεμβάσεις της ρουμανικής κυβερνήσεως δεν έσχον ουδένα αποτέλεσμα. Ο εν τη Ελληνική επιτροπή προς επίλυσιν των περί βοσκησίμων γαιών διαφορών ρωμόννος αντιπρόσωπος παρητήθη, διότι αφηρέθησαν παρά των Ρωμόνων αι προς βοσκήν γαίαι. Οι σύνεδροι απεφάσισαν να μεταναστεύσωσιν εν περιπτώσει, καθ' ήν δεν ήθελον γίνη κύριοι κτημάτων, όπως και οι λοιποί Έλληνες κάτοικοι.

Προς τον σκοπόν τούτον αντιπροσωπεία εκ 50 προσώπων θα έλθη εις Βουκουρέστιον, ίνα ζητήση παρά της ρουμανική κυβερνήσεως γαίας προς εγκατάστασιν των μεταναστών ή αύτη να επέμβη δραστηριώτερον ίνα μη αδικηθώσιν οι εν Μακεδονία αδελφοί ημών.»¹³⁴

Η επιτροπή των ρουμανιζόντων Βλάχων πράγματι έφτασε στο Βουκουρέστι τον Ιανουάριο του 1925. Η Ελληνική Πρεσβεία στο Βουκουρέστι παρακολούθησε με προσοχή τις συναντήσεις της επιτροπής,

¹³² Sterie Hagigogu, *Emigrarea Aromanilor si Colonizarea Cadrilaterului*, 1927, σ. 17, στο Sterie Hagigogu, Contantin Noe, Vasile Musi (edited by ȚÎRCOMNICU, E.), *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater*, Editura Etnologică, București, 2005

¹³³ Στο ίδιο, σ. 13-15

¹³⁴ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Γ/65/α Α.Π. 186, 17 Ιανουαρίου 1925, Υπουργείον επί των Εξωτερικών, Τμήμα Τύπου Προς το καθ' ημάς Βαλκανικών Τμήμα: «Συνημμένως ώδε έχομεν την τιμήν να διαβιβάσωμεν υμίν εν μεταφράσει άρθρον της «Univrsul» της 29^{ης} Δεκεμβρίου περί παραπόνων των εν Μακεδονία Κουτσοβλάχων ένεκα της εγκαταστάσεως προσφύγων εις τα κτήματα αυτών»

ενώ επίσης δέχθηκε επίσκεψή της. Όπως σημειώνει και το Υπουργείο Εξωτερικών: «*Εν τω σχετικώ διαβιβαστικώ έγγραφω αυτής η εν Βουκουρεστίω ημετέρα Πρεσβεία αναφέρει, ότι η ενώπιον του κ. Πρεσβευτού παρουσιασθείσα επιτροπή Αρρωμόνων ουδέν ανέφερε περί πιέσεων, αλλ' απλώς εξέθεσε τους λόγους, δι' ούς οι Κουτσοβλάχοι ζητούσι να μεταναστεύσωσιν εις Ρουμανίαν.*»¹³⁵

Κατόπιν συζητήσεων, η ρουμανική κυβέρνηση συμφώνησε αρχικά στη δοκιμαστική μετακίνηση και εγκατάσταση στη χώρα όσων βλάχικων οικογενειών το επιθυμούσαν. Η ιδέα της μετακίνησης στην αρχή δεν βρήκε θετική ανταπόκριση από τη *Μακεδονο-ρουμανική Εταιρεία πολιτισμού*.¹³⁶ Σύντομα, άλλαξε άποψη και αναμείχθηκε έντονα.¹³⁷ Άλλοι όμως Βλάχοι που ήταν ήδη εγκατεστημένοι στη Ρουμανία και οργανωμένοι σε κοινότητες, κυρίως από την περιοχή των *Μογλενών*, επιθυμούσαν τη μετακίνηση αυτή.¹³⁸

Η παρουσία εγκατεστημένων Βλάχων στη Ρουμανία βοήθησε στην ανάπτυξη ενός δικτύου μεσολαβητών. Σε κάποιες περιπτώσεις, οι μεσολαβητές οργάνωναν και την μετακίνηση όσων ήθελαν να φύγουν από την Ελλάδα. Επίσης, αυτό το, μάλλον άτυπο και όχι θεσμικό, δίκτυο μεριμνούσε ώστε να επιβεβαιώνει και να ενισχύει τις υποσχέσεις του ρουμανικού κράτους. Μία ακόμα ευθύνη του ήταν να καθησυχάζει τους όποιους φόβους των υπό αναχώρηση Βλάχων. Χαρακτηριστική περίπτωση για τη σχέση του δικτύου μεσολαβητών και των υπό αναχώρηση Βλάχων είναι η παρακάτω επιστολή:

«*Εν Βουκουρεστίω τη 18 Απριλίου 1925*

¹³⁵ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Γ/65/α, Α.Π. 7007, 9 Μαρτίου 1925, Υπουργείο επί των Εξωτερικών προς το καθ' ημάς Γ πολιτικόν Τμήμα

¹³⁶ Noe, *Ό.π.*, σ. 42-44

¹³⁷ Bujduveanu, *Ό.π.*, σ. 21-22

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 55

Προς τον κ. Δημήτριον Βλαΐκου Νάμκα.

Εχομεν συνεδρίασιν την 26^{ην} Απριλίου, μετά την συνεδρίασιν θα καταβή απ' εδώ ένα πρόσωπον και θα περιέλθη όλα τα χωρία σας, και ό,τι θα σας πη εκείνο το πρόσωπον αυτό θα κάμητε, να είσθε έτοιμοι μόλις έλθη το Ρουμανικό παμπόρι το οποίον θα σας παραλάβη από την Θεσσαλονίκην. Μέχρι Θεσσαλονίκης θα είσθε με τα έξοδά σας μέχρι εδώ με τα δικά μας έξοδα.

Το σταλέν γράμμα σας το έλαβα και κατάλαβα όσα μου γράφετε. Γρήγορα περιμένω απάντησίν σας με ονομαστικόν κατάλογον των οικογενειών αι οποία επιθυμούν να έλθουν εδώ, καθαρά γραμμένα και να ενεργήσητε γρηγορότερα για το συμφέρον σας. Ο ονομαστικός κατάλογος που θα μας στείλητε απ' εκεί, θα το πάρη από ημάς ο καπετάνιος, του Ρουμανικού βαπόρι, και θα τον παραδόση εις το εν Θεσσαλονίκη Ρουμανικόν Προξενείον. Και τότε ημπορείτε να έλθητε... άμα έλθητε εδώ, θα δοθή εις εκάστην οικογένειαν ανά (20) στρέμματα γης, νέα σπίτια, ζώα και κάρρα. Τα πράγματα είναι φανερά και όχι κρυφίως. Άμα έλθητε σεις εδώ και ημείς που ευρισκόμεθα εδώ θα είμεθα εις ένα χωριό.

Δια σας είναι επιτροπή εδώ, εγώ ο Δημήτριος Τσιότσης, ο Σταύρος Κεχαγιάς και ο Ευθύμιος Κατσαρός. Διά σας όπως και δι' όλους τους Ρουμούνους Καρατζόβας εργάζεται ο Κων/τίνος Νώε από την Λούγουτσαν. Ηλθεν ο καιρός να φανερώσωμεν τα αισθήματά μας. Γράφω εις όλους γενικώς τους Ρουμουνίζοντας εκεί.

Η επιτροπή εκ Μακεδονίας, η οποία ήτο εδώ προ δύο μηνών έφεραν καταστάσεις από Κούπα, Όσσανη, Λιβιάδια, Λούγουντσα και από άλλα μέρη εκτός από την Λούμνιτσα. Τώρα όμως πρέπει αμέσως να γραφθήτε και σεις, και στείλετε κατάστασιν ονομαστικήν για να προλάβητε να έλθητε μαζί και με τους άλλους.

Είσθε αξιέπαινοι σεις για το Ρουμουνικόν αίσθημα σας και θα πάρετε δόξαν μεγάλην.

Χαιρετώ και τον Αναστάσιον Σιώπκαν προς τον οποίον γράφω ότι γρήγορα θα ανταμωθούμεν και να μένη ήσυχος. »¹³⁹

Συνήθως υπήρχαν δελτία παρακολουθήσεως με την καταγραφή των ανθρώπων που συμμετείχαν στο δίκτυο αυτό, όπως ενδεικτικά: «Πράκτορες και συντελεσταί της Ρουμανικής κινήσεως εν Λουμνίτση είναι οι Δ. Μαμίκας Πρόεδρος της Ρουμανικής Κοινότητος, οι Αδελφοί Γεώργιος και Δημήτριος Μαντούλας, Αναστάσιος Κουρούκης και Πέτρος Ζαχώρης, εν δε τη Κούπα ο Αργός ιερέυς Τζάβας μετά του υιού του διδασκάλου εν τω αυτώ χωρίω. Πάντες ούτοι αλληλογραφούντες μετά του εν Βουκουρεστίω παραμένουτος Γεωργίου Μέγγα κινούνται

περί τον Πρόεδρον της Ρουμανικής κοινότητος Λουμνίτσης Δημήτριον Μαμίκαν όστις έχει αναλάβει και το ζήτημα της μεταναστεύσεως των εις Ρουμανίαν όπου κατά τας υποσχέσεις του Μαμίκα θα τους δοθώσι χρήματα, αγροί προς καλλιέργειαν και οικήματα προς εγκατάστασιν. Η μη αναχώρησις τούτων οφείλεται κατά μέγα μέρος εις το ότι οι Έλληνες κάτοικοι των χωρίων Λούμνιτσα και Κούπα δεν προσφέρονται να εξαγωράσωσι την κινητήν και ακίνητον περιουσίαν των .»¹⁴⁰

Μέχρι το καλοκαίρι του 1925, γίνονται διάφορες συζητήσεις και διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων από τη πλευρά της Ρουμανίας και των Βλάχων, προκειμένου να καταλήξουν στις

¹³⁹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Β/37.10, Α.Π. 2769/1519, 13 Ιουνίου 1925, Γενικό Επιτελείο Στρατού προς το Υπουργείο των Στρατιωτικών και το Υπουργείο των Εξωτερικών

¹⁴⁰ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1925/ Γ 64/α Απρωτοκόλλητο, Δελτίον Πληροφοριών Μηνός Ιουλίου 1925, Πολιτικόν Γραφείον Γραφείον ΙΙ Τμήμα Ε! Εμπιστευτικόν-Απόρρητον Αντίγραφον ΧΙ μεραρχία Θεσσαλονίκης

προδιαγραφές της μετακίνησης. Στο μεταξύ, οι εκπρόσωποι των ρουμανιζόντων Βλάχων καταγράφουν εκείνη την περίοδο 1317 οικογένειες οι οποίες επιθυμούν να εγκατασταθούν στη Ρουμανία, από οικισμούς γύρω από την Έδεσσα, τη Βέροια, την Κατερίνη και τα Μογλενά.¹⁴¹ Αυτή η συστηματικότητα δεν πέρασε απαρατήρητη από τις ελληνικές αρχές, όπως καταγράφει αναλυτικά η Χωροφυλακή προς το Υπουργείο Εξωτερικών:

«Λαμβάνω την τιμήν ν' αναφέρω ότι προ δέκα περίπου ημερών αφίκετο εις Γραμματικόβον ο ευρισκόμενος προ πολλού εις Ρουμανίαν Γεώργιος Τσέλιος προ τριών δε ημερών αφίκετο ενταύθα και παρέμεινε επί δύο ημέρας, χθες δε ανεχώρησεν διά Θεσσαλονίκην, ίνα προφανώς ενεργήση την έκδοσιν των διαβατηρίων των προτειθεμένων ν' αναχωρήσωσι δια Ρουμανίαν Κουτσοβλάχων. Η υπηρεσία μου δεν ηδυνήθη να εξακριβώση αν ούτος κατά την εις Γραμματικόβον και ενταύθα παραμονήν του ενήργησε νέαν προπαγάνδα μεταξύ των Ρουμανιζόντων: όπως πείσει τούτους να μεταναστεύσωσιν εις Ρουμανίαν.

Ο αντίπαλος αυτού κτηνοτρόφος Κ. Κυρτσής ουδεμίαν πληροφορίαν μας παράσχε καθ' όσον ουδεμία ενέργεια του Τσέλίου υπέπεσεν εις την αντίληψίν του. Τούτο μόνον εξηκριβώθη υπό της υπηρεσίας μου ότι μέχρι τέλους Αυγούστου ε.ε. προτίθενται ν' αναχωρήσωσι διά Ρουμανίαν 20 οικογένειαι Ρουμανιζόντων εκ της πόλεως Εδέσσης εβδομήκοντα περίπου τοιαύται εκ του χωρίου Πατιτσίνα 30 εκ του χωρίου Κεντρόβου και 60 εκ του χωρίου Γραμματικόβον. Η αναχώρησις αυτή των Ρουμανιζόντων δεν οφείλεται εις νέαν προπαγάνδα του Γεωργίου Τσελίου αλλά εις παλαιάν τοιαύτην υπό την ηγεσίαν αυτού περί ης έχομεν αναφέρει.

Οι προτιθέμενοι ν' αναχωρήσωσι είναι ως επί το πλείστον ακτήμονες ποιμένες και ανθρακοποιοί. Οριστική όμως απόφασις αυτών δεν ελήφθη εισέτι. Τούτο θα εξαρτηθή εκ των νέων οδηγιών, οίτινες ο Γεώργιος Τσέλιος

¹⁴¹ Νοε, Ο.π. ,σ. 48-56

θα κομίση επιστρέφων εκ Θεσσαλονίκης, ένθα ήδη ευρίσκεται όπως ενεργήσωσι αφ' ενός παρά τη Ρουμανική Πρεσβεία διά την έκδοσιν των διαβατηρίων και αφ' ετέρου παρά της Ελληνικής Κυβερνήσεως διά την παροχήν ευκολιών εις τους προτιθεμένους ν' αναχωρήσωσι, όσον αφορά την εκποίσιν της περιουσίας αυτών κλπ.»¹⁴²

Κατά την περίοδο αυτή υπάρχουν βέβαια και συζητήσεις με την ελληνική κυβέρνηση.¹⁴³ Από την πλευρά της Ρουμανίας, υπεύθυνο για τη μετακίνηση ήταν το υπουργείο περί των αγροτικών υποθέσεων και των εσωτερικών, ενώ ορίστηκε και ολιγομελής αντιπροσωπεία στην Ελλάδα για τον συντονισμό της μετακίνησης (σε συνεργασία της ρουμανικής κυβέρνησης και της Μακεδονο-ρουμανικής Εταιρείας πολιτισμού). Σκοπός της τριμελούς αντιπροσωπείας ήταν ο συντονισμός και η καταγραφή όσων Βλάχων ήθελαν να αναχωρήσουν και η διαμεσολάβηση της στις ρουμανικές προξενικές αρχές στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα.¹⁴⁴

Τελικά, το Σεπτέμβριο του 1925, οι ελληνικές αρχές ενέκριναν το αίτημα της μετακίνησης 1500 βλάχικων οικογενειών στη Ρουμανία. Οι φορείς που ήταν υπεύθυνοι για το συντονισμό της μετακίνησης από την ελληνική πλευρά ήταν η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας και το Υπουργείο Εξωτερικών. Η μετακίνηση θα έπρεπε να είχε ολοκληρωθεί μέχρι τον Ιούλιο του 1926. Οι όροι που τέθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση ήταν αρκετά αυστηροί, ώστε να εμποδίζουν την πιθανή επιστροφή όσων αποφάσιζαν να φύγουν. Όσοι Βλάχοι επιθυμούσαν να αναχωρήσουν, δεν μπορούσαν εύκολα να ανακαλέσουν την απόφασή τους, μόλις εφάρμοζαν τους όρους. Οι μετακινούμενοι Βλάχοι έπρεπε να παραιτηθούν της ελληνικής ιθαγένειας και να εκποιήσουν τα περιουσιακά τους στοιχεία:

¹⁴² Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Β/37.10, Α.Π. 8/9/4, 13 Αυγούστου 1925, Αρχηγείο Χωροφυλακής προς το Υπουργείο Εσωτερικών.

¹⁴³ Νοε, *Ο.π.*, σ. 52

¹⁴⁴ Νοε, *Ο.π.*, σ. 56

«Η ενταύθα Ρουμανική Πρεσβεία δια της υπ' αριθ. 1342 από 21 Ιουλίου ε.ε. ρηματικής αυτής διακοινώσεως ητήσατο την συγκατάθεσιν της Ελληνικής Κυβερνήσεως δια της εις Ρουμανίαν μετανάστευσιν 1500 Κουτσοβλαχικών οικογενειών Μακεδονίας, ας προσετίθετο να εγκαταστήση εις Νέαν Δοβρουτσάν.

Ως λόγους δε της τοιαύτης προς μετανάστευσιν των οικογενειών τούτων αποφάσεως, η ρηθείσα Πρεσβεία προέβαλε την οικονομικήν δυσχέρειαν, εις ήν είχαν περιέλθει οι εν Μακεδονία βιούντες Κουτσοβλάχοι μετά την αυτόθι εγκατάστασιν των εκ Τουρκίας Ελλήνων προσφύγων.

Παρεκάλει δε συγχρόνως η Πρεσβεία αύτη την Ελληνικήν Κυβέρνησιν όπως παράσχη πάσαν ευκολίαν εις τους εν Θεσσαλονίκη μεταβάντας κκ Τσέλλιον και Κεχαγιάν, υπό την διεύθυνσιν των οποίων έμελλε να διεξαχθή η εν λόγω μετανάστευσις και ειδικώς η εν Θεσσαλονίκη επιβίβασις των μεταναστών εις τα πλοία της Ρουμανικής ατμοπλοϊκής Εταιρείας.

Παρομοίαν περίπου αίτησιν υπέβαλε και ο εν Θεσσαλονίκη Γεν. Πρόξενος της Ρουμανίας προς την αυτόθι Γενικήν Διοίκησιν. Κατόπιν προφορικών συνεννοήσεων του καθ' ημάς τμήματος μετά του Επιτρετραμμένου της ενταύθα Ρουμανικής Πρεσβείας,

εις τον προφορικών μόνον μέχρι σήμερα ανεκοινώσαμεν την συγκατάθεσιν της Ελληνικής Κυβερνήσεως εις την μετανάστευσιν τούτων, ως και κατόπι της μετά του Υπουργείου Γεωργίας και Υπουργείο Στρατιωτικών (Δ/σιν Στρατολογίας) διεξαχθείσης σχετικής αλληλογραφίας, προέβημεν εις την δέουσαν ενέργειαν προς την Γεν. Διοικ. Θεσσαλονίκης, υπό την επίβλεψιν της οποίας θέλουσιν εκπληρωθεί οι εις τους μέλλοντας να μεταναστεύσωσι τεθέντες όροι.

Οι όροι ούτοι είναι οι εξής:

1.οι μετανάσται οφείλουσι να υποβάλωσιν εις τας Διοικητικάς αρχάς της περιφέρειας των δήλωσι κατά παρ' ημών καταρτισθέν υπόδειγμα ότι παραιτούνται της Ελληνικής ιθαγενείας και ότι

μεταναστεύωσιν άνευ πνεύματος επιστροφής. Επί τη βάσει των δηλώσεων τούτων αι διοικητικάί αρχαί θα εφοδιάζωσιν αυτούς δι' ειδικών αδειών μεταναστεύσεως κατά το παρ' ημίν επίσης καταρτισθέν έτερον υπόδειγμα.

Αι ειρημέναι αρχαί υποχρεούνται να συντάξωσι κατάλογον ονομαστικόν των εν λόγω μεταναστών, ως και πάντων των μελών των οικογενειών αυτών, σημειουμένης συνάμα εν αυτώ της ηλικίας, του τόπου της καταγωγής, του επαγγέλματος, κ.τ.λ. οφείλουσαι αφ' ετέρου να προκαλώσι την διαγραφήν αυτών εκ των οικείων Μητρώων.

2. διατηρούσι πλήρη ελευθερίαν προς εκποίησην της ακινήτου περιουσίας των μέχρι της αναχωρήσεώς των, δικαιούμενοι εν περιπτώσει μη εξευρέσεως ετέρου αγοραστού να πωλήσωσιν αυτάς εις το Δημόσιον, εφαρμοζομένων εν τοιάυτη περιπτώσει των ειδικώς επί του θέματος κρατούντων. Προς τούτο δέον να υποβάλωσι δήλωσιν προσφοράς περιλαμβάνουσαν περιγραφήν των ορίων και του είδους του κτήματος, επισυνάπτοντες απαραίτητως τους τίτλους της ιδιοκτησίας εν πρωτοτύπω ή εν κεκυρωμένω αντιγράφω. Εν περιπτώσει ελλείψεως τίτλων επιτρέπεται να προσαχθώσι σχετικαί ένορκοι καταθέσεις.

Ως προς τα λοιπά θέλουσιν εφαρμοσθή τα υπό του Διατάγματος της 29^{ης} Ιανουαρίου ε.ε. περί εξαγοράς κτημάτων ανηκόντων εις τους αλλοδαπούς και της σχετικής αποφάσεως του Υπουργείου της Γεωργίας προβλεπόμενα.

Οι οικονομικοί Έφοροι οφείλουσι να τηρήσωσι παρ' αυτοίς αντίγραφα των εκτιμητικών εκθέσεων την προς αγοράν προταθησομένην εις το Δημοσίον κτημάτων, ίνα ούτω διευκολυνθή η κατάληψις και χρησιμοποίησις αυτών παρά του Εποικισμού.

3.οι μετανάσται ούτοι δύνανται να αποκομίσωσι, και δη ατελώς, την κινητής αυτών περιουσίαν πλην των ποιμνίων των, άτινα δέον να εκποιήσωσιν επί τόπου.

4.υποχρεούνται να εξοφλήσωσι τους καθυστερουμένους φόρους, συμπεριλαμβανομένων και των της χρήσεως 1925-26.

5.οι τυχόν υπό τα όπλα διατελούντες μετανάσται δεν δύνανται ν' απελθώσι προ της λήψεως ειδικού μέτρου, αν τούτο ήθελε βραδύτερον αποφασισθή. Προς τούτο αι οικεία αρχαί οφείλουσι να συντάξωσι και να υποβάλωσι ημίν ονομαστικόν κατάλογον των εις την κατηγορίαν ταύτην υπαγομένων προσώπων. Οι υπέχοντες στρατιωτικήν υποχρέωσιν, δι' ούς τυχόν απαιτείται ειδική άδεια αποδημίας θα αφεθώσι σιωπηρώς ν' αναχωρήσωσι.

6.η Μετανάστευσις αύτη δέον να λήξη οριστικώς αναχωρούντων τουτέστι απάντων των μελών των περιών πρόκειται οικογενειών μέχρι της 31^{ης} Ιουλίου 1926.

Σημειωτέον τέλος ότι καίτοι φρονούμεν ότι η εν τω τόπο εκποιήσις των ποιμνίων των μεταναστών θέλει ευχερώς επιτευχθή ουχ ήττον, αν ήθελε προκύψει ανάγκη ή ήθελε κριθή ως σκοπιμωτέρα η εξαγορά τούτων υφ' ημών επιφυλασσόμεθα να εξετάσωμεν το δυνατόν της τοιαύτης εξαγοράς διά της Επιτροπής Αποκαταστάσεως υπέρ των Προσφύγων.»¹⁴⁵

Ένα δείγμα δηλώσεως μετακίνησης στη Ρουμανία είναι το κάτωθι:

«Δήλωσις Μεταναστεύσεως εις Ρουμανίαν Εν _____ τη _____

Προς την Νομαρχίαν _____.

Ο υποφαινόμενος (ονοματεπώνυμον, ηλικία, επάγγελμα, έγγαμος ή άγαμος) εκ του χωρίου _____ δηλώ δι' εμαυτόν και την οικογένειάν μου συγκειμένην εκ των εξής μελών (όνομα, ηλικία, επάγγελμα) ότι

¹⁴⁵ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Γ/65/α, Α.Π. 11866, 12 Σεπτεμβρίου 1925, Υπουργείο Εξωτερικών προς τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

παραιτούμαι της ελληνικής ιθαγενείας και ότι επιθυμώ να μεταναστεύσω εις Ρουμανίαν άνευ επιστροφής.

Ο Δηλών.

Άδεια Μεταναστεύσεως εις Ρουμανίαν

Έχοντες υπόψη την από _____ δήλωσιν του (ονοματεπώνυμον κ.τ.λ.) επιτρέπομεν την μετανάστευσιν εις Ρουμανίαν αυτού και των εξής μελών της οικογενείας του (ονομα κ.τ.λ.)

Εν _____ τη _____

Ο Νομάρχης»¹⁴⁶

Με αφορμή τη μετακίνηση των Βλάχων στη Ρουμανία, οι ελληνικές αρχές θεσμοθέτησαν ειδικές διατάξεις για την απώλεια της ελληνικής ιθαγένειας ειδικά από μειονοτικούς πληθυσμούς. Έτσι, ορίστηκε νομοθετικά η αυτόματη απώλεια της ελληνικής ιθαγένειας στην περίπτωση όπου κάποιος θα εγκατέλειπε με οποιοδήποτε τρόπο την Ελλάδα¹⁴⁷. Αν και υπήρχε η προϋπόθεση οικιοθελούς παραίτησης από την ελληνική ιθαγένεια, φαίνεται ότι σε κάποιες περιπτώσεις δεν υλοποιούνταν και με αυτή την αιτιολογία προέκυψαν οι ειδικές διατάξεις, όπως σημειώνει το Υπουργείο Εξωτερικών:

«Διά του υπ' αριθ. 32036 από 5-11-25 εγγράφου του ημετέρου Τμήματος ανακοινούτο υμίν ότι οι δυνάμει των συναφθεισών συμφωνιών εις Σερβίαν και Ρουμανίαν εκ της Ελληνικής Μακεδονίας μεταναστεύοντες Σλαυόφωνοι και Κουτσοβλάχοι δεν απέβαλον την ελληνικήν ιθαγένειαν εφόσον δεν επλήρουν τας σχετικάς διατάξεις του Αστικού ημών Νόμου. Επειδή όμως αφ' ετέρου η πλήρωσις τούτων εκ μέρους των εν λόγω

¹⁴⁶ Συνημμένο σε : Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1934 Α/21/ΙΙΙ Α.Π. 92222, 30 Ιουλίου 1931, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς τη Νομαρχία Σερρών

¹⁴⁷ Χριστόπουλος Δημήτρης, *Ποιος είναι Έλληνας Πολίτης; Το καθεστώς ιθαγένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2012, σ. 83

προσώπων καθίσταται σχεδόν αδύνατος, απεφασίσθη ο διά Νομοθετικής πράξεως καθορισμός του ζητήματος τούτου.

Κατά ταύτα οι περί ων πρόκειται Σλαυόφωνοι και Κουτσόβλαχοι οίτινες μετηνάστευσαν εις Σερβίαν και Ρουμανίαν, κατόπιν των γνωστών Συμφωνιών, ας σύνηψε το υμέτερον Τμήμα απέβαλον την ελληνικήν ιθαγένειαν, το δε ημέτερον Τμήμα θέλει προβή εις την αποστολήν των αναγκαίων οδηγιών προς τας Διοικητικάς και Στρατιωτικά Αρχάς του Κράτος προς διαγραφήν των προσώπων τούτων εκ των δημοτολογίων και Μητρώων Αρρένων του Δήμου ή Κοινότητος ένθα φέρονται εγγεγραμμένοι.»¹⁴⁸

Η νομοθετική πράξη στην οποία αναφέρεται το έγγραφο είναι το διάταγμα της 12 Αυγούστου 1927 περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 15 Σεπτεμβρίου 1926 Ν.Δ. «περί τροποποιήσεως διατάξεων του Αστικού Νόμου». Στο διάταγμα γράφεται ότι:

«Έλληνες υπήκοοι αλλογενείς, εγκαταλίποντες το ελληνικόν έδαφος άνευ προθέσεως επανόδου, αποβάλλουσι την ελληνικήν ιθαγένειαν. Η περί μη επανόδου πρόθεσις αποτελούσα ζήτημα πραγματικόν τεκμαίρεται εξ οιουδήποτε σχετικού γεγονότος. Η περί μη επανόδου πρόθεσις και παν σχετικόν με το άρθρο τούτο κρίνεται εν εκάστη συγκεκριμένη περιπτώσει υπό του Υπουργού των Εξωτερικών.»¹⁴⁹

Έκτοτε ήταν απαρέγκλιτος όρος η διαγραφή από τα δημοτολόγια ή και η ρητή δήλωση οικειοθελούς παραίτησης από την ελληνική ιθαγένεια, όπως αυτό σημειώνεται ειδικά για τους αναχωρούντες Βλάχους: «Κατά συνέπειαν παρακαλούμεν όπως εφοδιάσητε τας ως άνω οικογενείας με φύλλα πορείας προς μετανάστευσιν άνευ επιστροφής, βάσει δηλώσεως αυτών, εν η ν' αναγράφονται άπαντα τα μέλη εκάστης οικογενείας (όνομα

¹⁴⁸ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1927 89.2, Α.Π. 29766, 28 Σεπτεμβρίου 1926, Υπουργείο Εξωτερικών προς το Β' Πολιτικό Τμήμα

¹⁴⁹ Διάταγμα της 12^{ης} Αυγούστου 1926, Περύ κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 13/15 Σεπτεμβρίου 1926 ΝΔ περί τροποποιήσεως διατάξεων του Αστικού Νόμου, ΦΕΚ, αρ 171, 13 Αυγούστου 1927, σ. 1225 στο Χριστόπουλος, Ο.π. ,σ.79

και ηλικία) και ότι παραιτούνται της Ελλ. Ιθαγενείας και μεταναστεύουσιν εις Ρουμανίαν άνευ επιστροφής.

Αμα τη μεταναστεύσει τούτων θέλετε μεριμνήσει δια την διαγραφήν αυτών εκ των οικείων Μητρώων (εφ' όσον τυγχάνωσιν εγγεγραμμένοι, διότι μεταξύ αυτών θα είναι και οι λεγόμενοι σκηνίται-νομάδες οίτινες δέον να μεταναστεύσωσιν).»¹⁵⁰

Εκτός της διαρκούς υπενθύμισης σε έγγραφα του Υπουργείου Εξωτερικών προς τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας και τις τοπικές αρχές για την εφαρμογή της απόφασης, στο Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών εντοπίστηκε και συγκεκριμένο παράδειγμα εφαρμογής, όπου πράγματι δεν επιτρέπεται η ανάκτηση της ελληνικής ιθαγένειας Βλάχου ο οποίος είχε φύγει για τη Ρουμανία :

«Αναφερόμενοι εις το υπ' αριθ. 105560 και από 4 τ.μ. υμέτερον έγγραφον, έχομεν την τιμήν να γνωρίσωμεν υμίν ότι εφ' όσον ο ρουμάνος υπήκοος Ενάγγελος Στεργίου Φράγκου, κάτοικος Φιλήρου (Θεσσαλονίκης), μετηναύστευσεν εις Ρουμανίαν κατά το 1927, άνευ προθέσεως επανόδου, δεν δύναται ούτε να ανακτήση την Ελληνικήν ιθαγένειαν ούτε να εγκατασταθή εκ νέου εν Ελλάδι συμφώνως προς τα αποφασισθέντα και ισχύοντα επί του προκειμένου.»¹⁵¹

Φαίνεται ότι ένα μήνα μετά την επίσημη συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Ρουμανίας, τον Οκτώβριο του 1925, έφτασαν οι πρώτες οικογένειες στο λιμάνι της Κωσταντσα στη Ρουμανία στην περιοχή της Βόρειας

¹⁵⁰ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1934 Α/21/ΙΙΙ Α.Π. 92222, 30 Ιουλίου 1931 Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς τη Νομαρχία Σερρών

¹⁵¹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1933 Α/21/ΙΙΙ, Α.Π. 8286/Α/21/ΙΙΙ, 13 Σεπτεμβρίου 1933, Υπουργείο Εξωτερικών, προς τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

Δοβρουτσά.¹⁵² Από πρωτογενή πηγή σημειώνεται ότι το Δεκέμβριο του 1925 υλοποιείται ένα δεύτερο συνέδριο στη Βέροια, με στόχο μάλλον τη μαζικότερη μετακίνηση.¹⁵³

Έως τον Απρίλιο του 1926, εκτιμάται ότι έφτασαν στη Ρουμανία τρία πλοία με βλάχικες οικογένειες από διάφορες περιοχές.¹⁵⁴ Την άνοιξη του 1926, η ρουμανική κυβέρνηση διέκοψε την υποδοχή των βλάχικων οικογενειών για αδιευκρίνιστους λόγους.¹⁵⁵

Η διακοπή της μετακίνησης καταγράφεται και από τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας: «*Η εν λόγω μετανάστευσις εσταμάτησεν από ενός έτους λόγω του ότι η Ρουμανική Κυβέρνησις δεν θα εδέχετο άλλους αν και υπελείποντο προς αναχώρησιν περί τας 400 οικογενείας εξ άνω Λειβαδίων. Ήδη, δεδομένου ότι δεν ενεγράφη, ως φαίνεται, σχετική πίστωσις εις τον προϋπολογισμόν της Ρουμανίας η οποία, ως λέγεται, δεν έχει και γαίας άλλας να διαθέση, απεφασίσθη, ως άνω, η αποστολή υπαλλήλου, καθόσον οι επιθυμούντες να μεταναστεύσωσιν εντεύθεν Ρουμανίζοντες ισχυρίζονται διαρκώς ότι δεν δύνανται να ζήσωσιν ενταύθα.*»¹⁵⁶

Τελικά, στα τέλη του 1927, αποφασίστηκε η επανέναρξη της μετακίνησης. Όπως υπογραμμίζει το Υπουργείο Εξωτερικών, οι όροι που έθεσαν οι ελληνικές αρχές παραμένουν οι ίδιοι. Στη νέα περίοδο μετακίνησης το ελληνικό κράτος αρνήθηκε να αγοράσει τα περιουσιακά

¹⁵² Vasile Musi, *Un deceniu de colonizare in Dobrogea-Noua, 1925-1935*, 1935, σ. 112-113, στο Sterie Hagigogu, Contantin Noe, Vasile Musi (edited by TÎRCOMNICU, E)., *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater*, Editura Etnologică, București, 2005 και Noe, στο ίδιο, σ. 62. Και οι δύο συγγραφείς καταγράφουν ως ημερομηνία άφιξης την 26 Οκτωβρίου 1925. Είναι δύσκολο να διακριθεί αν η συγκεκριμένη ημερομηνία είναι πραγματική ή συναισθηματικά και συμβολικά επιλεγμένη. Συμπωματικά, κατά την παράδοση, το ταξίδι των ημινομάδων κτηνοτρόφων από τους ορεινούς οικισμούς στα *χειμαδιά* τους οργανώνονταν την ημέρα του Αγίου Δημητρίου.

¹⁵³ Hagigogu, *Ό.π.*, σ. 17-19

¹⁵⁴ Cusa, *Ό.π.*, σ. 58

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 58-59

¹⁵⁶ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/21/III, Α.Π. 21980, 23 Απριλίου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

στοιχεία όσων αναχωρούν. Την ίδια στιγμή και η Ρουμανία διευκρίνισε ότι πλέον δεν θα διέθετε άλλες αγροτικές εκτάσεις σε όσους εγκαθίσταντο :

«Λαμβάνομεν την τιμήν να γνωρίσωμεν υμίν ότι κατά δήλωσιν του Γενικού Προξενείου η Ρουμανική Κυβέρνησις θέλει δεχθή εφεξής μετανάστας ρουμανίζοντας εντεύθεν, υπό τον όρον όπως ούτοι μη έχωσιν αξιώσιν τινα από το Ρουμανικόν Κράτος περί εγκαταστάσεώς των ή διανομής γαιών. Τοιούτων μεταναστών έχει εντολήν το ειρημένον Προξενείον να θεωρή φύλλα πορείας.

Εφ' όσον όθεν θα υπάρξωσι παρ' ημίν τοιούτοι μετανάσται, φρονούμεν ότι δέον να διευκολύνωμεν την αναχώρησίν των υπό τον απαραίτητον όμως όρον της εκποιήσεως προς τρίτους πάσης ακινήτου ενταύθα περιουσίας των και συνεπώς ουδεμιάς αξιώσεως αυτών κατά του Ελληνικού δημοσίου ή υποχρεώσεως αυτού προς εξαγοράν και πληρωμήν.

Η μη ύπαρξις κτημάτων ή άλλης τινος αξιώσεως θα βεβαιούται δι' επισήμου πιστοποιητικού ή δηλώσεως ενόρκου επισυναπτομένων τη προς την οικείαν νομαρχίαν δηλώσει μεταναστεύσεως. Οι λοιποί όροι θα είναι οι αυτοί ως και διά την μέχρι τούδε μετανάστευσιν ήτοι: άδεια μεταναστεύσεως ατελώς. Δήλωσις μεταναστεύσεως άνευ επιστροφής. Μετανάστευσις ολοκλήρου της οικογενείας του δηλούντος. Παραίτησις της Ελληνικής ιθαγενείας και διαγραφή εκ των μητρώων μετά την μετανάστευσιν. Πληρωμή φόρων. Ατέλεια διά την μεταφοράν (κινήτου;) περιουσίας.

Εφ' όσον όθεν ήθελεν εκδηλωθή εφεξής τοιαύτη επιθυμία μεταναστεύσεως υπό ρουμανίζοντός τινος παρ' ημίν, (εις Έδεσσαν υπάρχει μία οικογένεια ήδη), είμεθα της γνώμης να διευκολύνωμεν την τοιαύτην μετανάστευσιν υπό τους ανωτέρω όρους, απαιρητήτως δε, επαναλαμβάνομεν, υπό τον όρον της μη οπωσδήποτε εγκαταλείψεως παρ' ημίν κτηματικής τινος περιουσίας και μη δημιουργίας, ως εκ τούτου,

υποχρέωσεν του Κράτους ημών προς αποζημίωσιν, αλλ' ούτε και μισθώσεως αυτής προς τρίτους.»¹⁵⁷

Από εκεί και ύστερα, το ελληνικό κράτος εφάρμοσε αυστηρά τον όρο της μη αγοράς περιουσιακών στοιχείων, διότι θεωρούσε ότι μετά το 1927 δεν είχε καμία οικονομική υποχρέωση προς τους Βλάχους. Πριν το 1927, ενεπλάκη οικονομικώς σοβαρά μόνο σε δύο περιπτώσεις.

Επρόκειτο για τους οικισμούς Κουμαριά (Δ/Ντόλιανη) και Στενήμαχο (Χωροπάνι) στους οποίους το ελληνικό κράτος είχε αγοράσει τα περιουσιακά στοιχεία των Βλάχων που αναχώρησαν και εγκατέστησε εκεί πρόσφυγες της Μικράς Ασίας. Σε έγγραφο του Απριλίου 1929 η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας μιλάει για τον τρόπο εγκατάστασης των προσφύγων.: *«Εάν εξαιρέσωμεν το χωρίον Χωροπάνι, το οποίον επληρώθη υπό του Δημοσίου εις τους μετανάστας και εις το οποίον εγκατεστάθησαν, διότι ήτο αγρόκτημα, πρόσφυγες μετά την αναχώρησιν των μεταναστών, και το χωρίον Δόλιανη, το οποίον επίσης θα πληρωθή υπό του Δημοσίου, εις το οποίον, άνευ προηγουμένης εγκρίσεως του Εποικισμού, εγκατεστάθησαν περί τας τριάκοντα οικογένειαι προσφύγων υπ' αυτών τούτων των μεταναστών επί σκοπώ εκβιάσεως του Δημοσίου ίνα προβή εις την αγοράν, ουδαμού αλλαχού εγκατεστάθησαν πρόσφυγες εις αντικατάστασιν των μεταναστευσάντων Ρουμανιζόντων.»¹⁵⁸* και λίγο αργότερα τον Φεβρουάριο του 1932 σχολιάζει: *«Πράγματι δε κατά μεν την πρώτην περίοδον το Κράτος εξηναγκάσθη ν' αγοράση ολόκληρον το χωρίων Χωροπάνι (Ναούσσης), καταβαλόν το αντίτιμον έκτοτε, ως και μέρος της Κουμαριάς (τέως Δόλιανη Βερροιάς), του οποίου το υπόλοιπον του αντιτίμου καταβάλλει κατά τον τρέχοντα μήνα.»¹⁵⁹*

¹⁵⁷ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1928 6.3, Α.Π. 49124, 7 Οκτωβρίου 1927, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης Προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

¹⁵⁸ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/21/III, Α.Π. 21980, 23 Απριλίου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

¹⁵⁹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1934 Α/21/III, Α.Π. 21893, 29 Φεβρουαρίου 1932 Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

Η επιμονή του ελληνικού κράτους μετά το 1927 να μην είναι ο αγοραστής των βλάχικων περιουσιακών στοιχείων, μάλλον σχετιζόταν με τη λύση και αποφυγή όποιων μελλοντικών οικονομικών δεσμών θα μπορούσε να έχει με τους αναχωρούντες Βλάχους. Επιπλέον, στη περίπτωση όπου εκκρεμούσαν αποζημιώσεις, θα μπορούσε πιθανόν να δημιουργηθεί περιθώριο επιστροφής όσων μετακινούνταν, κάτι που το ελληνικό κράτος φαίνεται ότι δεν επιθυμούσε.

Το βασικό άγχος του ελληνικού κράτους, όπως φαίνεται και σε έγγραφο της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, ήταν να μην έχει πουθενά κτηματικές εκκρεμότητες και ειδικά με όσους φεύγουν από την Ελλάδα:

«Η μόνη παράκλησις ήτις ήθελε διατυπωθή υμίν θα είναι η εξής, ως εξεφράσθησαν ενδιαφερόμενοι τινές: εάν θα ήτο δυνατόν να δεχθώμεν όπως, εν' η περιπτώσει ιδιοκτήται τινές ακινήτου περιουσίας (τοιούτοι δε θα είναι ολίγοι) δεν θα ηδύνατο να εκποιήσωσι προ της μεταναστεύσεως των τα κτήματα αυτών να κάμωσι μεν έγγραφον δήλωσιν ότι δεν έχουσι καμμίαν απαίτησιν αποζημιώσεως εκ μέρους του Ελληνικού Κράτους, να αφίνωσι δεν πληρεξουσίου αντιπροσώπους των προς διαχείρισιν ή εκποίησιν της περιουσίας ταύτης.

Βεβαίως τοιούτον τι ζήτημα διατυπούμενον τυχόν θα είναι συζητητέον παρ' ημών, καθ' όσον δέον το ταχύτερον να παύση πάσα επαφή των μεταναστευόντων προς την ημετέραν χώραν λόγω κτηματικών διαφορών.»¹⁶⁰

Ουσιαστικά, αυτό που φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία για το ελληνικό κράτος είναι οτιδήποτε σχετικό με την αγροτική μεταρρύθμιση. Στο κλείσιμο της περιόδου που εξετάζεται, την άνοιξη του 1940, η οποιαδήποτε ένδειξη οικονομικής σχέσης της Ελλάδας με τους Βλάχους

¹⁶⁰ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/21/III, Α.Π 27104, 23 Μαΐου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

που αναχώρησαν ή ανάγκης χρηματικής αποζημίωσης προκαλούσε δυσαρέσκεια στο ελληνικό κράτος και ανάλογες αντιδράσεις.:

«Εν σχέσει προς το ζήτημα των περιουσιών των εγκαταλειφθεισών εν Ελλάδι υπό των εις Ρουμανίαν μεταναστευσάντων κατά τα έτη 1925-1926 Κουτσοβλάχων, είχομεν απευθύνει υμίν το υπ' αριθ. 17072 από 4 Ιανουαρίου 1928 ημέτερον έγγραφον. Διά του εγγράφου τούτου διεβιβάζετο υμίν αντίγραφον αναφοράς απευθυνθείσης προς την ημετέραν εν Βουκουρεστίω Πρεσβείαν υπό Επιτροπής αποίκων Δοβρούτσης, δι' ης εζητείτο

όπως καταβληθή είς τους εκ της κοινότητος Δολιάνης μεταναστευσάντας η αξία των εν Ελλάδι καταληφθέντων κτημάτων των.

Επειδή εκ των παρ' ημίν αρχείων ουδεμία υμετέρα σχετική απάντησις φαίνεται περιελθούσα ημίν, έχομεν την τιμήν να παρακαλέσωμεν όπως ευαρεστούμενοι μας γνωρίσητε εάν η Ελληνική Κυβέρνησις κατέβαλε αποζημιώσεις εις τους Κουτσουβλάχους τους μεταναστεύσαντας εις Ρουμανίαν και εγκαταλείψαντες ακίνητα εν Ελλάδι καταλειφθέντα υπό του δημοσίου συμφώνως προς την τότε γενομένην συνεννόησιν.

Η πληροφορία αύτη είναι ημίν αναγκαία διότι η ενταύθα Ρουμανική Πρεσβεία προέβη εις σχετικόν διάβημα, ισχυριζομένη ότι οι ενδιαφερόμενοι μετανάσται Κουτσοβλάχοι δι' επανειλημμένων αναφορών των εζήτησαν την επέμβασιν αυτής ίνα επιτυχώσι την είσπραξην των εις αυτούς ως αποζημιώσεις οφειλομένων εκ της άνω αιτίας υπό του ελληνικού δημοσίου.»¹⁶¹

Σε έγγραφο του 1932 είναι χαρακτηριστικός ο διαχωρισμός των δύο περιόδων μετακίνησης σε εκείνη όπου το ελληνικό κράτος επέτρεπε να είναι και εκείνο αγοραστής περιουσιακών στοιχείων και σε εκείνη που δεν το επέτρεπε πια:

¹⁶¹ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1939 Α/7/9 Αρ. Πρ. 6459/Α/7/9 16^η Μαρτίου 1940 Υπουργείο Εξωτερικών προς το Υπουργείο Γεωργίας, Διεύθυνση Εποικισμού Τμήμα Απαλλοτριώσεων

«Εις απάντησιν προς το υπ' αριθ. 13573 π.ε. έγγραφον υμών έχομεν την τιμήν να γνωρίσωμεν υμίν ότι η εις Ρουμανίαν μετανάστευσις των Ρουμανιζόντων έλαβε χώραν μέχρι του λήξαντος έτους αρξαμένη από του 1925 διενεργουμένη σχεδόν κατ' έτος, εφ' όσον γίνωνται προκαταβολικώς δεκτοί υπό της Ρουμανίας, δυνάμεθα όμως να χωρίσωμεν αυτή εις δύο περιόδους: την πρώτην από του 1925 μέχρι του 1927 και την δευτέραν από του 1928 και εφεξής, και τούτο διότι, κατά μεν την πρώτην υπήρχεν ο όρος όπως αγοράση το Δημόσιον τα κτήματα αυτών, εφ' όσον δεν θα ηδύναντο να εκποιήσωσι ταύτα οι ενδιαφερόμενοι

κατά δε την δευτέραν ετέθη δια την τοιαύτην μετανάστευσιν ο απαραίτητος όρος της μη σπωσθήποτε εγκαταλείψεως ακινήτου περιουσίας εν Ελλάδι όστις και εξακολουθεί να εφαρμόζεται έκτοτε.»¹⁶²

Από το 1928 έως το 1940 ακολουθήθηκε η ίδια διαδικασία μετακίνησης των Βλάχων από την Ελλάδα στη Ρουμανία χωρίς άλλες αλλαγές. Το πλαίσιο της μετακίνησης φαίνεται ότι ήταν απλό και λειτουργικό. Όσες οικογένειες Βλάχων ήθελαν να μετακινηθούν μπορούσαν να φύγουν χωρίς άλλα προσκόμματα, εφόσον δεν άφηναν οικονομικές εκκρεμότητες στην Ελλάδα, παραιτούνταν της ελληνικής ιθαγένειας και τους δέχονταν η Ρουμανία. Όπως μάλλον ήταν εύλογο σε κάποιες περιπτώσεις υπήρξαν προβλήματα στην εφαρμογή της διαδικασίας ή και διαμαρτυρίες περί ατασθαλιών και παρεμπόδισης, άλλοτε από τους μεσολαβητές και άλλοτε από τις ελληνικές αρχές:

«Άπαξ μόνον ήλθεν ατμόπλοιον όπερ παρέλαβε περί τας 136 οικογενείας με αρχηγόν τον διάσημον Τσέλλιον χωρίς ποσώς να καθυστερήσωσιν ούτε δε Αρχή τις ημετέρα θα τοις ζητήση τι, είνε δε γνωστόν ότι και τας αδείας μεταναστεύσεως εκδίδομεν εφ' απλού χάρτου. Λέγεται ότι ο ειρημένος Τσέλλιος εισέπραξεν από εκάστην οικογένειαν ανά

¹⁶² Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1934 Α/21/III, Α.Π. 21893, 29 Φεβρουαρίου 1932 Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών υπουργείο

1500δρχ. διά ναύλα και άλλας 1000 δι' έξοδα της Επιτροπής μεταναστεύσεως ης ο ίδιος ετύγχανε Πρόεδρος. Διά ταύτα όμως δεν ευθύνεται Αρχή τις Ελληνική.»¹⁶³

Σε κάθε περίπτωση, οι ελληνικές αρχές στις απαντήσεις τους ισχυρίζονταν την ρητά νομότυπη διευκόλυνση της μετακίνησης: «Αύται ανέφερον, ότι πάντα τα δημοσιευθέντα είναι ανυπόστατα, καθότι οι γράφοντες και αορίστως ωμίλουν και διότι ουδεμία σχετική καταγγελία ή παράπονον υπεβλήθη μέχρι τούδε εις την ελληνικήν αρχήν.

Πάντως ο Υποδιοικητής Γουμενίτσας αναφέρει τα ακόλουθα. "Εις την μετανάστευσιν των Αρρωμόνων της περιφέρειάς μου ουδεμία παρενεβλήθη ποτέ δυσκολία".»¹⁶⁴

Μέχρι το καλοκαίρι του 1940, φαίνεται ότι η μετακίνηση των Βλάχων συνεχίστηκε χωρίς ιδιαίτερα ζητήματα. Η ρουμανική κυβέρνηση αφενός αναγνώριζε στο ελληνικό κράτος την απρόσκοπτη διαδικασία, αφετέρου ανά κάποια έτη έστελνε εκπροσώπους της για να ελέγξει τις τάσεις μετακίνησης.:

«Καθ' ας έχομεν εμπιστευτικὰς πληροφορίας εκ Ρουμανικής πηγής οι ειρημένοι έμειναν ευχαριστημένοι εκ των ημετέρων αρχών και της εν γένει καταστάσεως των Ρουμανιζόντων καταρτίζουσι δε ήδη από κοινού την έκθεσιν των, μετά την μελέτην της οποίας το Ρουμανικόν Υπουργικόν Συμβούλιον θα προβή εις αποφάσεις, κατόπιν των οποίων θα δοθώσιν οδηγίαι εις την Πρεσβείαν διά πάσαν συνεννόησιν προς το ημέτερον Υπουργείον. Αι απόψεις των ειρημένων εν γένει είναι ότι ουδεμία πίεσις οθενδήποτε εξασκείται ενταύθα προς εξαναγκασμόν των Ρουμανιζόντων προς μετανάστευσιν. Επειδή όμως τινές τούτων επιθυμούσιν να

¹⁶³ Υ.Δ.Ι.Α. Κεντρική Υπηρεσία, 1926, Φάκελος 62, Υποφάκελος 6, Α.Π. 13814, 5 Μαρτίου 1926, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

¹⁶⁴ Υ.Δ.Ι.Α. Κεντρική Υπηρεσία, 1926, Φάκελος 62, Υποφάκελος 6, Α.Π. 3312, 10 Μαρτίου 1926, Υπουργείο επί των Εξωτερικών τμήμα Β Πολιτικών προς την εν Βουκουρεστίω Πρεσβείαν.

μεταναστεύσωσιν, η Ρουμανική Κυβέρνησις έχει την ηθική υποχρέωσιν να δεχθή τούτους, υφ' ους όρους εγένετο μέχρι τούδε η μετανάστευσις.»¹⁶⁵

3.γ. Ο μετακινούμενος πληθυσμός: στατιστικά στοιχεία και περιοχές μετακίνησης.

Από την έρευνα στο Ιστορικό και Διπλωματικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών προέκυψαν ορισμένοι ονομαστικοί κατάλογοι αρκετών Βλάχων οι οποίοι αναχώρησαν για τη Ρουμανία. Συνήθως οι κατάλογοι αυτοί επισυνάπτονταν σε έγγραφα με κεντρικό θέμα το ερώτημα ποιο ήταν το σύνολο όσων αναχώρησαν την περίοδο 1925-1940. Οι πρώτοι κατάλογοι που εντοπίστηκαν ήταν του 1928 και οι τελευταίοι ήταν του 1932. Δυστυχώς, δεν εντοπίστηκε κάποιος συνολικός κατάλογος, ο οποίος να καταγράφει στατιστικά στοιχεία από το 1925 ως το 1940.

Ο πρώτος κατάλογος ήταν με στοιχεία του Απριλίου 1928. Ενδεικτικά διαβάζουμε το συνοδευτικό έγγραφο. :

«Έχομεν την τιμή να διαβιβάσωμεν υμίν συνημμένως αντίγραφον ονομαστικού καταλόγου της Υποδιοικήσεως Χωρ/κης Βερροίας εμφανίοντος τας εκ της περιφέρειας Βερροίας μεταναστεύσασας εσχάτως εις Ρουμανίαν 55 οικογενείας Ρουμανιζόντων (άτομα 312).»¹⁶⁶

¹⁶⁵ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/21/ΙΙΙ, Α.Π 27104, 23 Μαΐου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

¹⁶⁶ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1928 6.3, Α.Π. 23106, 18 Απριλίου 1928, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

Ο κατάλογος αυτός είναι από τους αναλυτικότερους και φαίνεται ότι είναι από τη Βέροια. Στις αρχές του Απριλίου 1928 αναχώρησαν από την περιφέρεια της Βέροιας 55 οικογένειες. Στον κατάλογο καταμετρώνται 312 άτομα. Ο κατάλογος χωρίζεται κατά στήλες στο ονοματεπώνυμο του μετανάστη, στην ηλικία του, στην κατοικία του και την συγγενική σχέση αυτού με τον αναχωρούντος. Με την τελευταία στήλη σχηματίζονται οι αναχωρούσες οικογένειες.

Από τον κατάλογο αυτόν παρατηρείται ότι 26 άτομα δήλωσαν ως τόπο κατοικίας τη Βέροια. Η Βέροια ήταν πεδινό αστικό κέντρο και είχε πολύ υψηλή συγκέντρωση *Armanj* και *Rramanj*.¹⁶⁷ 82 άτομα δήλωσαν ως τόπο κατοικίας το Ξηρολίβαδο. Το Ξηρολίβαδο ήταν αποκλειστικός ορεινός θερινός οικισμός *Armanj* στο νομό Ημαθίας. 22 άτομα δήλωσαν ως τόπο κατοικίας τη Μαρούσια και δύο άτομα δήλωσαν ως τόπο κατοικίας τους την Κουμαριά. Η Μαρούσια και η Κουμαριά (ή *Δ/Ντόλιανη*) ήταν ορεινοί θερινοί οικισμοί *Armanj*. 17 άτομα δήλωσαν ως τόπο κατοικίας τους τη Στενήμαχο. Η Στενήμαχος (ή *Χωροπάνι*) ήταν πεδινός οικισμός *Rramanj* στο νομό Ημαθίας. 12 άτομα δήλωσαν ως τόπο κατοικίας το Κάτω Βέρμιο. Το Κάτω Βέρμιο ήταν ορεινός θερινός οικισμός *Armanj*. Τέλος, 8 άτομα δηλώνουν ως τόπο κατοικίας τη Νάουσα. Η Νάουσα ήταν αστικό κέντρο με υψηλή συγκέντρωση *Armanj* και χαμηλή συγκέντρωση *Rramanj*. Αναφέρονται αυτά τα στοιχεία διότι η τάση του συγκεκριμένου καταλόγου δείχνει ότι έφυγαν περισσότεροι από τους οικισμούς της περιοχής παρά από τα αστικά κέντρα. Επειδή βάσει του καταλόγου αναχώρησαν οικογένειες, οι ηλικίες ποικίλουν από βρέφη έως

¹⁶⁷ Όλα τα στοιχεία για τα σύγχρονα ονόματα των οικισμών και τον διαχωρισμό των Βλάχων κατοίκων σε *Armanj*, *Rramanj* και *Μογλενίτες* Βλάχους λήφθηκαν από τον Kahl, *Ο.π.*, σ. 280-334

ηλικιωμένους άνδρες 80 ετών. Κατά παράδοξο αλλά φυσιολογικό τρόπο για την εποχή, στον κατάλογο σημειώνονται μόνον τα ονόματα των αρρένων και δεν αναφέρονται γυναίκες.

Ο δεύτερος κατάλογος ήταν του Μαΐου 1928 συνοδευόμενος με το εξής έγγραφο: «*Εν συνεχεία του υπ' αριθ. 23106 ε.ε. εγγράφου ημών έχομεν την τιμήν να διαβιβάσωμεν υμίν συνημμένως αντίγραφον καταλόγου υποβληθέντος ημίν παρά της Υποδιοικήσεως Χωρ/κης Πιερίας, εμφανίνοντας τας εις Ρουμανίαν αναχωρήσασας δέκα τρείς οικογενείας.*»¹⁶⁸

Τον κατάλογο κατάρτισε η υποδιεύθυνση χωροφυλακής Πιερίας με έδρα την Κατερίνη στις αρχές Μαΐου 1928.

Η Κατερίνη ήταν πεδινό αστικό κέντρο στο οποίο συγκεντρώνονταν *Armanj* και *Rramanj*. Εκ του καταλόγου δεν διευκρινίζεται αν όσοι αναχώρησαν κατοικούσαν εντός της Κατερίνης ή σε κάποιον άλλο οικισμό του νομού Πιερίας. Ο κατάλογος απαριθμεί 13 οικογένειες (συνολικά 65 άτομα) οι οποίες αναλύονται στο όνομα του αρχηγού της οικογένειας, της συζύγου του και των τέκνων τους.

Ο τρίτος κατάλογος ήταν του Οκτωβρίου 1928 με το εξής συνοδευτικό σημείωμα:

«*Εν συνεχεία του υπ' αριθμ. 25072 ε.ε. εγγράφου ημών, έχομεν την τιμήν να διαβιβάσωμεν υμίν συνημμένως αντίγραφον ονομαστικού πίνακος των αρχηγών τριάκοντα εννέα (39) οικογενειών, μεταναστευσάντων εις Ρουμανίαν εκ Μεγάλων Λειβαδιών κατά τον τρέχοντα μήνα.*»¹⁶⁹

Ο συγκεκριμένος κατάλογος παρέχει την απλή καταγραφή μόνον των ονομάτων των αρχηγών όσων οικογενειών αναχωρούν από τον ορεινό οικισμό *Μεγάλα Λιβάδια*. Ο οικισμός αυτός ήταν θερινός των *Armanj* και μάλιστα Γραμμουσιάνων και εντοπίζεται στο νομό Κιλκίς.

¹⁶⁸ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1928 6.3, Α.Π. 25072, 16 Μαΐου 1928, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

¹⁶⁹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1928 6.3, Α.Π. 54224, 27 Οκτωβρίου 1928, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

Τον Οκτώβριο του 1928, σύμφωνα με τον κατάλογο, αναχώρησαν 39 οικογένειες.

Εκτός των καταλόγων, υπήρξαν σποραδικά σημειώματα στα οποία καταγράφονται μεμονωμένες οικογένειες, οι οποίες αναχωρούν, όπως για παράδειγμα: «Έχομεν την τιμήν να διαβιβάσωμεν υμίν συνημμένως ονομαστικήν κατάστασιν των μελών της εις Ρουμανίαν μεταναστευσάσης οικογενείας του Ιωάννου Αναστασίου Τζαβελέκη εκ Κούπας.»¹⁷⁰

Πρόκειται για απλή ονομαστική κατάσταση του Ιουνίου 1929 μίας επταμελούς οικογένειας από τον οικισμό Κούπα. Στην Κούπα κατοικούσαν Μογλενίτες Βλάχοι σε μόνιμη ημιαγροτική εγκατάσταση.

Από την έναρξη της μετακίνησης το Σεπτέμβριο του 1925 μέχρι το Μάιο του 1929 δεν προέκυψε κατά την έρευνα κάποιο έγγραφο στο οποίο να καταγράφεται ένα σύνολο όσων μέχρι τότε αναχώρησαν για τη Ρουμανία. Σε ένα τηλεγράφημα που βρέθηκε του Ιουνίου 1929, ήταν το πρώτο που μιλούσε για έναν συνολικό αριθμό: «Υμέτερον 7029. Μέχρι τούδε μετηνάστευσαν Ρουμανίαν χίλιαι οχτακόσiai περίπου οικογένειαι ήτοι άτομα περίπου οκτώ χιλιάδες. Ονομαστικούς καταλόγους απεστείλαμεν υμίν κατά καιρούς.»¹⁷¹

Φαίνεται ότι μόλις στα τέλη του 1931 και στις αρχές του 1932, έγινε μία προσπάθεια να υπολογιστεί ο πληρέστερος αριθμός όσων Βλάχων τελικά αναχώρησαν. Η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας βρέθηκε στη δύσκολη θέση να παραδεχτεί ότι ενώ υπήρχαν ονομαστικοί κατάλογοι, αυτοί είχαν χαθεί στη διάρκεια των περασμένων ετών: «Ονομαστικούς πίνακας των μεταναστευσάντων μέχρι του 1928 είχομεν διαβιβάσει υμίν έκτοτε χωρίς ατυχώς να κρατήσωμεν αντίγραφα, ελλείψει αντιγραφέων, έκτοτε όμως ελήφθη πρόνοιαν όπως διαγραφώσι των Μητρών όσοι τούτων

¹⁷⁰ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1929 Α/21/III Α.Π. 30268, 10 Ιουνίου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

¹⁷¹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/21/III Α.Π. 709/721/III, 26 Ιουνίου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το Υπουργείο επί των Εξωτερικών

ήσαν εγγεγραμμένοι (οι σκηνίται δεν ήσαν κατά το πλείστον εγγεγραμμένοι) και όχι μόνον τα ημέτερα εν Ρουμανία Προξενεία δεν θεωρούσι διαβατήρια τούτων δια την επάνοδον (εκτός 3-4 εξαιρέσεων μέχρι τούδε, όλως εξαιρετικώς και με καθωρισμένον χρόνον διαμονής), αλλά και αι κατά τόπους αστυνομικαί αρχαί παρακολουθούσιν αυστηρώς τη μη επάνοδόν των.

Εδέησεν όθεν να καταρτισθή εκ των ενόντων η συνημμένως διαβιβαζομένη υμίν στατιστική του ελέγχου λιμένος Θεσ/νίκης, ης επίσης αδυνατούμεν να κρατήσωμεν αντίγραφον, συμπληρωθείσα εν μέρει και παρά της καθ' ημάς υπηρεσίας διαβατηρίων, όσον αφορά την τελευταίαν μετανάστευσιν. Κατά την στατιστική ταύτην μετηνάστευσαν περί τας 753 οικογένεια ή άτομα 2673.»¹⁷²

Ο κατάλογος αυτός είχε συνταχθεί από τον αστυνομικό έλεγχο διαβατηρίων λιμένος Θεσσαλονίκης. Ο τίτλος του είναι «Πίναξ εμφανίων τους από του έτους 1925 μέχρι τέλους Νοεμβρίου 1931 μεταναστεύσαντες εις Ρουμανίαν Ρουμανίζοντες» και είναι μία προσπάθεια συλλογικής καταγραφής όσων έφυγαν από το 1925 μέχρι το 1931. Ο κατάλογος αποτελείται από τέσσερις στήλες: ονοματεπώνυμο αρχηγού οικογενείας, έτος μετανάστευσης, χωριό καταγωγής και αριθμός μελών οικογένειας. Συνολικά καταγράφονται 753 οικογένειες οι οποίες μεταφράζονται σε 2673 άτομα.

Αν και ο πίνακας ήταν φτιαγμένος για να καταγράψει τον πλήρη αριθμό των αναχωρούντων Βλάχων, από τη στήλη έτος μετανάστευσης παρατηρούμε μία ασυνέχεια στη διάρκειά της μετακίνησης. Μόνο μία οικογένεια φαίνεται να φεύγει το 1925 και μία το 1926, δηλαδή κατά την

¹⁷² Φάκελος 1934 Α/21/III, Α.Π. 21893, 29 Φεβρουαρίου 1932 Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών υπουργείο

επίσημα ορισθείσα περίοδο μετακίνησης, ενώ υπάρχουν ενδείξεις ότι μέχρι την άνοιξη του 1926 είχαν φύγει αρκετοί περισσότεροι.¹⁷³ Επίσης, σε άλλα έγγραφα δηλώνονταν ότι η μετανάστευση μετά το 1927 ήταν συνεχής, ενώ σε αυτόν τον κατάλογο φαίνεται ότι αναχωρούν οικογένειες το 1927, το 1928 και το 1931.

Αναλυτικότερα, 100 οικογένειες αναχωρούν το 1927 από: Έδεσσα (Βοδενά, χειμερινό αστικό κέντρο με συγκέντρωση Μογλενιτών, *Armanj* και *Rramanj* Βλάχων), Άγιο Δημήτριο Ημαθίας (Κέντροβο, θερινός οικισμός *Rramanj*) Κουμαριά (Δ/Ντόλιανη, θερινός οικισμός *Armanj*), Στενήμαχος (Χωροπάνι, *Rramanj*), Φιλύρα (μόνιμη εγκατάσταση *Armanj* στο νομό Σερρών), Μεγάλα Λιβάδια (θερινός οικισμός *Armanj*), γενικά από το νομό Φλωρίνης (τόπος εγκατάστασης κυρίως *Rramanj* αλλά και λίγων *Armanj*) και γενικά από τον τότε νομό Εδέσσης.

Το 1928 φεύγουν 495 οικογένειες από τα Μεγάλα Λιβάδια, την Κατερίνη, το Άργος Ορεστικό Καστοριάς (Χρούπιστα, συγκέντρωση *Armanj* και *Rramanj*) και γενικά από τους τότε νομούς Βεροίας και Έδεσσας καθώς και από τη Νάουσα. Η πλειοψηφία των ανθρώπων αυτού του καταλόγου αναχώρησε από τα Μεγάλα Λιβάδια. Κατά την επόμενη χρονιά που υπάρχει κίνηση, το 1931, φαίνεται ότι έφυγαν 156 οικογένειες γενικά και αδιευκρίνιστα από τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας και τον τότε νομό Σερρών. Στο κλείσιμό του ο κατάλογος αυτός δείχνει σημάδια βιασύνης, διότι αντί να σημειώνεται εστιασμένα ο οικισμός καταγωγής, δηλώνεται γενικά και αόριστα είτε ο ευρύτερος νομός, είτε ακόμα και η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας.

¹⁷³Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους*, Ο.π., τ. Δ, σ. 301 σε υποσημείωση αρ. 246

Μία ενδιαφέρουσα ιστορία, η οποία προέκυψε από τη μελέτη του Αρχείου, ήταν η μετακίνηση ορισμένων οικογενειών από την περιφέρεια Σερρών. Ενώ ακολουθήθηκε κανονικά η διαδικασία μετακίνησης, φαίνεται ότι ένας μικρός αριθμός οικογενειών μετάνιωσε για την φυγή της και ζήτησε την επιστροφή της.:

«Λαμβάνωμεν την τιμήν ως επιτραπή 60 οικογενειών ελληνοβλάχων σκηνητών μεταναστευσάντων εκ του Νομού Σερρών που αναχώρησαν την 1^ην Οκτωβρίου 1932 και επήγαν εις Ρουμανίαν – χωρίον Αραχμαναστελάρ νομού Σιλίστρια, να παρακαλέσωμεν Υμάς όπως ευαρεστούμενοι και εν τη γνωστή ευθυκρισίαι σας εγκρίνητε την επιστροφήν των εις Ελλάδα και εις την αυτήν περιφέρειαν την οποίαν διέμενον από ετών με την κατηγορηματικήν δήλωσιν ότι εκ ουδέν θα επιβαρύνουν την Κρατικήν υπηρεσίαν, ούτε δι' εγκαταστάσεις, ούτε διατροφής, ούτε κινήσεως κλπ.

Κύριε Υπουργέ,

Παρακαλούμεν επίσης όπως λάβητε υπ' όψιν ότι αι οικογένεια αύται εκ ουδεμιά περιπτώση ήθελον αναχωρήση εξ Ελλάδος αλλά οι διάφοροι επιτύδειοι δια εκμετάλλευσίν των και διά παχυλών υποσχέσεων των επέτυχον την μετανάστευσιν των, και ούτω αι οικογένεια αύται υποφέρουν μη τυχούσι ουδεμιάς υποστηρίξεως εν Ρουμανία.

Επειδή αδύνατον η παραμονή των εν λόγω οικογενειών εν Ρουμανία στερουμένων των πάντων είμεθα βέβαιοι ότι θέλετε εγκρίνει την έλευσιν των εν Ελλάδι και πάλιν γνωρίζοντες τούτο ημίν ίνα ειδοποιούντες τούτους καταλλήλως μεταφέρομεν ενταύθα. Επί τη ευκαιρία γνωρίζομεν ότι ούτοι

δεν έτυχον υποστηρίξεως των Ρουμανικών αρχών καθ' ο Ελληνόβλαχοι και ουχί Ρουμανόβλαχοι.»¹⁷⁴

Εν τέλει, το Υπουργείο Εξωτερικών αρνήθηκε την επιστροφή τους και μερίμνησε για την διαγραφή από τα δημοτολόγια όσων είχαν απομείνει καταγεγραμμένοι μετά την αναχώρησή τους:

«Εις εκτέλεσιν της υπ' αριθ. 41150 ε.ε. υμετέρας διαταγής λαμβάνομενη την τιμήν ν' αναφέρωμεν υμίν ότι κατά το έτος 1932 μετηνάστευσαν εις Ρουμανίαν οριστικών και άνευ προθέσεως επανόδο 1755 εν όλω οικογένειαι σκηνιτών, εξ ων μόνον 8 άρρενες εύρηνται εγγεγραμμένοι εις τα μητρώα διά την διαγραφήν των οποίων εκ τούτων ενεργείται σχετική αλληλογραφία.»¹⁷⁵

Προκειμένου να δοθεί επαρκής απάντηση στο αίτημα των οικογενειών της περιφέρειας Σερρών στάλθηκαν από τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας οι δύο τελευταίοι ονομαστικοί κατάλογοι που εντοπίστηκαν στο Αρχείο από το Μάρτιο του 1933. Οι κατάλογοι είχαν συνταχθεί στα τέλη το 1932.:

«Έχομεν την τιμήν να διαβιβάσωμεν υμίν συνημμένως δύο ονομαστικούς πίνακας των κατά το παρελθόν έτος μεταναστευσάντων οριστικώς εις Ρουμανίαν, βλαχοφώνων εκ των περιφερειών Θεσ/νίκης και Σερρών.

Ούτω εκ την περιφέρειας Θεσ/νίκης μετηνάστευσαν 132 οικογένειαι ήτοι άτομα 756. Εκ τούτων μόνον 60 άτομα ήσαν εγγεγραμμένα εις τα οικεία Μητρώα, εξ ων θέλουσι διαγραφή, άπαντες δε οι λοιποί ήσαν σκηνίται. Το

¹⁷⁴ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1933 Α/21/III, Απρωτοκόλλητο, 3 Αυγούστου 1933, Πολιτικό Γραφείο Σ. Γκοτζαμάνη για την επιτροπή κτηνοτρόφων νομού Σερρών μέσω Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών

¹⁷⁵ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1933 Α/21/III Α.Π. 5675, 16 Ιουνίου 1933, Νομαρχία Σερρών προς την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

αυτό σημειωτέον και διά τους εκ της περιφέρειας Σερρών οπόθεν μετηνάστευσαν 174 οικογένειαι ήτοι άτομα 1263.»¹⁷⁶

Ο τίτλος του καταλόγου ήταν «*Νομαρχία Σερρών, Πίναξ εμφαινών τους μεταναστεύσαντες οριστικώς εις Ρουμανίαν κατά το παρελθόν έτος 1932 εκ της περιφέρειας Σερρών. Άτομα 1293 μείον 30=1263*»

Παρομοίως με προηγούμενο αναλυτικό κατάλογο, καταγράφονται οι στήλες ονοματεπώνυμο άρρενα αρχηγού οικογένειας, ηλικία, αριθμός μελών οικογένειας (μαζί με τα ονόματα, τις ηλικίες και το είδος συγγένειας), ημερομηνία αναχώρησης και ο τόπος καταγωγής στην περιφέρεια Σερρών. Ο συγκεκριμένος κατάλογος ήταν χειρόγραφος. Ο μεγαλύτερος σε ηλικία αρχηγός ήταν 80 ετών και ο νεότερος 23, ενώ η πλειοψηφία των αρρένων αρχηγών κυμαίνονται μεταξύ 35 και 55 ετών.

Βάσει του καταλόγου, οι Βλάχοι της περιφέρειας Σερρών μετακινήθηκαν από τον Μάιο του 1932 ως τον Οκτώβριο του 1932, με τελευταία ημερομηνία αναχώρησης την 22 Οκτωβρίου 1932. Ως τόποι καταγωγής αναφέρονται οι: Λευκώνας (χειμερινός οικισμός *Armanj*), Λιμνοχώριον, Μεγαλοχώριον, Ελαιώνας (οικισμός *Armanj*), Ξηρότοπος, Άνω Ποροΐα (μόνιμη εγκατάσταση *Armanj*), Σέρρες (αστικό κέντρο με συγκέντρωση *Armanj*), Ηράκλεια (μόνιμη εγκατάσταση *Armanj*), Θερμοπηγή Σιδηροκάστρου, Πολύβρυσο Σιδηροκάστρου, Σιδηρόκαστρο (γενικότερα στην περιοχή του Σιδηροκάστρου υπήρχε συγκέντρωση *Armanj*), Κερκίνη, Ακριτοχώριον, Βέργη (πιθανόν το Άγιο Πνεύμα, οικισμός *Armanj*), Ν. Πετρίτσι (μόνιμη εγκατάσταση, οικισμός *Armanj*), Μεσόλοφος, Πρώτη (οικισμός *Armanj*), Άγγιστρο (λίγες οικογένειες οικισμός *Armanj*).

¹⁷⁶ Φάκελος 1933 Α/21/Π Α.Π.28481, 3 Μαρτίου 1933, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

Οι περισσότεροι φεύγουν από το χωριό Ελαιώνας. Η μεγαλύτερη οικογένεια που αναχώρησε είχε 18 μέλη. Ο μέσος όρος μελών είναι 6 ως 8 μέλη.

Ο δεύτερος διαθέσιμος κατάλογος φέρει τα εξής στοιχεία: «Γενική Διοίκησης Μακεδονίας Κατάλογος Κουτσοβλάχων (Ρουμανιζόντων) Μεταναστευσάντων οριστικώς εις Ρουμανίαν εκ του Νομού Θεσσαλονίκης κατά το έτος 1932. Οικογένειαι: 132, Άρρενες: 384, Θήλεις: 372, το όλον: 756»

Στον κατάλογο αυτό αναφέρονταν οι περιφέρειες Βεροίας, Παιονίας (Γουμνίσσης), Κιλκίς, Λαγκαδά και Θεσσαλονίκης. Ως συγκεκριμένοι τόποι καταγωγής των αναχωρούντων σημειώνονται η Κουμαριά, τα Μεγάλα Λιβάδια, το Ξηρολίβαδο και τα τοπωνύμια που φαίνονται να έχουν εγκαταστάσεις Βλάχων Άγιος Αντώνιος, Τσιπλάκι Σωχού και Κρούσα Αγίου Αντωνίου. Καταγράφεται επίσης αν ο αρχηγός της οικογένειας και τα μέλη της είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα ή αδήλωτοι αλλά δεν αναφέρεται ποια μητρώα εννοούνται, καθώς και το έτος γεννήσεως του καθενός ή ηλικία του, όπως και ο ολικός αριθμός των ατόμων της οικογένειας. Η μεγαλύτερη σε μέλη οικογένεια απαριθμεί 10 άτομα και η μικρότερη δύο. Ο μέσος όρος είναι έξι άτομα. Οι περισσότεροι εκείνη την χρονιά φεύγουν από τις περιφέρειες Παιονίας και Λαγκαδά και από τα χωριά Μεγάλα Λιβάδια και Τσιπλάκι Σωχού.

Είναι πιθανή η υπόθεση ότι, αν οι αναχωρούντες Βλάχοι δεν ήταν εγγεγραμμένοι στα δημοτολόγια, τότε ήταν πιθανότατα σκηνίτες κτηνοτρόφοι. Οι περισσότεροι Βλάχοι του καταλόγου δεν ήταν δηλωμένοι. Οι αρχηγοί των οικογενειών ήταν συνήθως ηλικίας 60 ως 70 ετών, ενώ ο γηραιότερος 85 ετών. Παρατηρείται ότι αναχώρησαν και πλήρεις οικογένειες, δηλαδή όλοι οι πιθανοί βαθμοί συγγένειας μέσα σε μία

οικογένεια. Στο τέλος του καταλόγου σημειώνεται ότι όλοι έλαβαν διαβατήριο για να ταξιδέψουν άνευ επιστροφής.

Μία ακόμα ειδική περίπτωση κοντά στην περιοχή των Σερρών που εντοπίστηκε στο Αρχείο, ήταν η μετακίνηση ορισμένων οικογενειών σκηνιτών Βλάχων από το λιμάνι της Καβάλας, το Σεπτέμβριο του 1930. Η περίπτωση τους ήταν ιδιαίτερη, διότι φαίνεται ότι οι θερινές εγκαταστάσεις τους ήταν στην Βουλγαρία. Το πρόβλημα είχε επιδεινωθεί επειδή οι συγγενείς τους είχαν μετακινηθεί και εκείνοι στη Ρουμανία, συνεπώς η μετακίνηση στη Ρουμανία ήταν μονόδρομος προκειμένου να ενωθούν ξανά οι οικογένειες.:

«Λαμβάνομεν την τιμήν ν' αναφέρωμεν υμίν ότι εις την περιφέρειαν του καθ' ημάς Νομού υπάρχουσιν αρκεταί οικογένειαι σκηνιτών βλαχοποιμένων (Καρά-Βλάχων) ρουμανικών αισθημάτων αίτινες κατάγονται εκ Μαχομίας της Βουλγαρικής Μακεδονίας και αι οποία κατά την συναφθείσαν μετά τον Ευρωπαϊκόν Πόλεμον ανακωχήν κατά Οκτώβριον του έτους 1919 και την επακολουθήσασαν ανακατάληψιν της Ανατολικής Μακεδονίας απεκλείσθησαν εις Ελλάδα μη δυνηθέντες έκτοτε ν' αναχωρήσωσιν εις Βουλγαρίαν εκ της οποίας προήρχοντο διότι υπό ταύτης, ίσως σκοπίμως δεν αναγνωρίζονται ως Βούλγαροι υπήκοοι επειδή τυγχάνουσι Ρουμανίζοντες.

Εκ τούτων πενήκοντα εξ οικογένειαι δι' αιτήσεως των ητήσαντο, όπως τους εφοδιάσωμεν δια διαβατηρίων, ίνα μεταναστεύσωσιν εις Ρουμανίαν, όπου μετηνάστευσαν ήδη και οι εις Μαχομίαν της Βουλγαρίας παραμείναντες συγγενείς των.»¹⁷⁷

Τα τελευταία στοιχεία που υπάρχουν για τους μετακινούμενους Βλάχους είναι του 1937-1940. Όσοι Βλάχοι φεύγουν, αναχωρούν από την περιοχή της Φλώρινας, Βέροιας και Έδεσσας: *«Έχομεν την τιμήν, εν*

¹⁷⁷ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1934 Α/21/III Α.Π. 14433, 8 Σεπτεμβρίου 1930, Νομαρχία Καβάλας προς το Υπουργείον Εσωτερικών, Τμήμα Μεταναστεύσεως

συνεχεία του ταυταριθ/15 από 31-10-38 εγγράφου μας, να διαβιβάσωμεν εν αντιγράφω την υπ' αριθ. 41/9/5γ από 3-11-38 αναφοράν της Δ/σεως Χωρ/κής Βερροίας, περί της παρατηρουμένης προς μετανάστευσιν κινήσεως μεταξύ των Κουτσοβλάχων της περιφέρειας της και να γνωρίσωμεν συμπληρωματικώς ότι ήδη σημειούνται αναχωρήσεις τούτων δια Ρουμανίαν εις μεγάλην κλίμακα εκ των περιφερειών των Δ/σεων Χωρ/κής Εδέσσης και Φλωρίνης.»¹⁷⁸ και των οικισμών Πάτημα: «Έχω την τιμήν να σας αποστείλω εσωκλείστως δηλώσεις ή πιστοποιήσεις δια τους Ρουμάνους οι οποίοι επιθυμούν να αναχωρήσουν εις Ρουμανίαν,

δια να εγκατασταθούν μετά των οικογενειών των. Εκτός εκείνων οι οποίοι είναι μέλη της ιδικής μας Ρουμανικής Κοινότητος της Παπαδιάς, έδωσα δηλώσεις και δι' εκείνους τους Ρουμάνους, οι οποίοι παρ' όλον ότι έχουν τα πολιτικά των δικαιώματα εις την Παπαδιά παραμένουν, όμως εγκατεστημένοι εις Πάτισιναν και Κατερίνην. Παρακαλώ υμάς όπως ευαρεστούμενοι προμηθευθήτε παρά του ρουμανικού Προξενείου τα πιστοποιητικά της ελευθέρας εισόδου εις Ρουμανίαν.»¹⁷⁹, Άγιος Δημήτριος και Άνω Γραμματικό: «Η τελεία έλλειψις βοσκοτόπων παρατηρείται εις τα ορεινά χωριά της περιφέρειας μου Άνω Γραμματικόν, Κέδρωνα, Πάτημα και εις τα όμορα χωριά του Νομού Φλωρίνης και δια τούτο η μεγάλη μετανάστευσις εντεύθεν.»¹⁸⁰

Είναι πιθανόν ότι οι τελευταίοι που αναχώρησαν μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο μετακίνησης ήταν το εκπαιδευτικό και ιερατικό προσωπικό των ρουμάνικων εκπαιδευτικών και εκκλησιαστικών ιδρυμάτων.: «Και οι εναπομείναντες Ρουμανοβλάχοι κατά το έτος 1939-1940 θα μεταναστεύσωσι διότι οι εις τα χωριά υπηρετούντες διδάσκαλοι και οι

¹⁷⁸Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1938 Α/7/9 Α.Π. 62/10/1/19, 21 Νοεμβρίου 1938, Υφυπουργείον Δημόσιας Ασφαλείας Διεύθυνσις Υπηρεσίας Αλλοδαπών προς το υπουργείον εξωτερικών

¹⁷⁹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1938 Α/7/9 Α.Π. 62/10/1/13, 16 Αυγούστου 1938, Διεύθυνση Υπηρεσίας Αλλοδαπών προς το Υπουργείον Εξωτερικών

¹⁸⁰ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1938 Α/7/9 Α.Π. 3/2/2/4^α, 28 Σεπτεμβρίου 1938, Διοίκηση Χωροφυλακής Εδέσσης προς την Ανωτέρα Διοίκηση Χωροφυλακής Δυτικής Μακεδονίας.

ιερείς εντός των αυτών (1939 και 1940) συμπληρούσι 12ετή υπηρεσίαν και από τούδε καταβάλλουσι ενεργεία όπως επιτύχωσιν παρά της Ρουμανικής Κυβερνήσεως την έκδοσιν Νόμου και διορισθώσιν υπάλληλοι εις υπό των Ρουμανοβλάχων εποικιζόμενα χωρία.»¹⁸¹

Δυστυχώς δεν βρέθηκε κανένα έγγραφο στο οποίο να αναφέρονται συνολικοί αριθμοί αναχωρούντων Βλάχων για την χρονική περίοδο από το 1933 έως το 1940.

Στο Αρχείο καταγράφονται διάφορες τάσεις και εκτιμήσεις που δείχνουν ότι δεν μετακινήθηκαν μόνο οι ρουμανίζοντες Βλάχοι αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις και ελληνόφρονες. Σε μία ενδεικτική περίπτωση μάλιστα, η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας λέει.:

«Όσον αφορά τους παρ' ημίν Βλάχους ούτοι (διά την Μακεδονίαν, Ηπειρον και Θεσσαλίαν) ανέρχονται όχι μόνον εις δέκα και εξ χιλ. αλλ' ασφαλώς εις εννενήκοντα εξ χιλ. Είθισται όμως να διακρίνωμεν τους Βλάχους τούτους εις Ελληνόφρονας και εις ρουμανίζοντας.

Προκειμένον όμως περί μεταναστεύσεως εις Ρουμανίαν, παρασύρονται βεβαίως εις ταύτην και εκ της πρώτης κατηγορίας και δη οι σκηνίται, κτηνοτρόφοι και ακτήμονες.»¹⁸²

Όπως επίσης φαίνεται ότι, δεν έφυγαν όλοι οι ρουμανίζοντες Βλάχοι αλλά ένα μέρος τους και ίσως η μετακίνηση δεν είχε άμεση σχέση με τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας. Αυτό το υποστηρίζει και η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας.: «Δεν σκέπτονται όμως άπαντες ούτοι οι Ρουμανίζοντες να μεταναστεύσωσι. Ούτω ουδεμία τάσις προς μετανάστευσιν εξεδηλώθη εκ των Βλάχων της Πίνδου ένθα και οι πολυαριθμότεροι των Ρουμανιζόντων. Αλλά και ουδεμία εγκατάστασις προσφύγων εγένετο εις χωρία ή πλησίον

¹⁸¹ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1938 Α/7/9 Α.Π. 3/2/2/4^α, 28 Σεπτεμβρίου 1938, Διοίκηση Χωροφυλακής Εδέσσης προς την Ανωτέρα Διοίκηση Χωροφυλακής Δυτικής Μακεδονίας.

¹⁸² Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1934 Α/21/III Α.Π. 79636, 15 Ιουλίου 1932, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

χωρίων, άλλως τε κατά το πλείστον ορεινών, κατοικουμένων υπό Βλάχων εν γένει.

Εάν εξαιρέσωμεν το χωρίον Χωροπάνι, το οποίον επληρώθη υπό του Δημοσίου εις τους μετανάστας και εις το οποίον εγκατεστάθησαν, διότι ήτο αγρόκτημα, πρόσφυγες μετά την αναχώρησιν των μεταναστών, και το χωρίον Δόλιανη, το οποίον επίσης θα πληρωθή υπό του Δημοσίου, εις το οποίον, άνευ προηγουμένης εγκρίσεως του Εποικισμού, εγκατεστάθησαν περί τας τριάκοντα οικογένειαι προσφύγων υπ' αυτών τούτων των μεταναστών επί σκοπώ εκβιάσεως του Δημοσίου ίνα προβή εις την αγοράν, ουδαμού αλλαχού εγκατεστάθησαν πρόσφυγες εις αντικατάστασιν των μεταναστευσάντων Ρουμανιζόντων.»¹⁸³

Επίσης στο Αρχείο εντοπίστηκε μία μάλλον εχθρική στάση ειδικά προς τους Μογλενίτες Βλάχους. Πιθανόν αυτή να ήταν το αποτέλεσμα της συνεργασίας των Μογλενιτών Βλάχων με τα βουλγάρικα ανταρτικά σώματα κατά το παρελθόν.¹⁸⁴ Μία ένδειξη της στάσης αυτής είναι και η παρακάτω επιστολή της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας. :

«Κατόπιν της υπ' αριθ. 991 εμπ. από 5 Μαΐου ε.ε. αναφοράς υμών παρακαλούμεν όπως καλέσητε τον πρόεδρον της Κοινότητος Αρχαγγέλου και λάβητε γνώσιον του υπ' αριθ. 685 εμπ. από 22 Ν/βρίου ε.ε. υπομνήματος

¹⁸³ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1929 Α/21/III, Α.Π. 21980, 23 Απριλίου 1929, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών Υπουργείο

¹⁸⁴ Noe, *Ο.π.*, σ. 37-38 και Léonidas, Embiricos, «Kilkis 1913 : territoire, population et violence en Macédoine». στο *European Journal of Turkish Studies*, τεύχος 12/2011, σ. 120-128

του κοινοτικού συμβουλίου, μεθ' ο θα συστήσητε εις αυτόν την αποφυγήν ερίδων με τους ελαχίστους ρουμανίζοντας του χωρίου.

Σχετικώς με την οριστικήν κατεδάφισιν του παρεκκλησίου, το οποίον οπωσδήποτε εχρησιμοποιείτο άλλοτε υπό των ρουμανιζόντων ως εκκλησίας, αύτη δέον να συντελεσθή κατόπιν γνωμοδοτήσεως του νομομηχανικού ότι τυγχάνει ετοιμόρροπον η δε κατάρρευσις του αποτελεί κίνδυνον διά τους μαθητάς του σχολείου, εφ' όσον τούτο κείται εντός της αυλής του σχολείου.

Όσον αφορά τας ενεργείας των ελαχίστων ρουμανιζόντων των οποίων επισυνάπτεται ονομαστικός πίναξ, παρακαλούμεν όπως υπομνήσητε αυτούς αν και είχαν δηλώση προ πενταετίας μετανάστευσιν δια Ρουμανίαν, μετανοήσαντες καθικέτευσαν την Γενικήν Δ/σιν να θεωρήση ταύτην ως μη γενομένη και να παραμείνωσιν ενταύθα ως Έλληνες πολίται. Η Γενική Δ/σις χαριστικώς επέτρεψε το τοιούτων εν γνώσει και του τότε Γεν. Προξένου της Ρουμανίας κ. Τσιούντου, υπό τον όρον ότι θα είναι νομοταγείς.

Δεύτερον δε διότι, μετά την μετανάστευσιν εις Ρουμανίαν των περισσότερον ρουμανιζόντων Αρχαγγέλου (τέως Όσσιανης) οι ως αντέρω εναπομείναντες δεν δικαιούνται πλέον να έχωσι σχολείον ή εκκλησίαν.

Εάν δεν είναι ευχαριστημένοι να ζήσωσιν υπό τους ανωτέρω όρους ησύχως, είναι ελεύθεροι να μεταναστεύσωσιν εις Ρουμανίαν.

Πίναξ Ρουμανιζόντων Αρχαγγέλου και Μπέρισλαβ¹⁸⁵:

- 1) Βιτάνης Στούπκας
- 2) Δημ. Μίγκας
- 3) Κωνστ. Τσουμπλάκης (μεταβάντες εις Ρουμανίαν επέστρεψαν)

¹⁸⁵ Πρόκειται για το νυν χωριό Περίκλεια

4) Γεώργ. Μεσούρης – έχει αδελφόν λιποτάκτην του 1916, υπέθαλπε βουλγάρους κομιτατζήδες 1919.

5) Αβρ. Τσέγκος (γυναικάδελφος του ανωτέρω), βούλγαρος οπλαρχηγός, φυγόδικος.

6) Θεόδ. Σαμαρτζής. Τον κληρωτόν υιόν του εφυγάδευσεν εις Ρουμανίαν 1927.

7) Ιωάννης Βούγκας, τροφοδότης Βουλγάρων κατεδικάσθη τρίμηνον.

8) Μαρία Μέρτση, Μεταδότης βουλγ. Κομιτάτου. Εφυλακίσθη 1918.

9) Δημ. Σκούρης, 1913 κομιτατζής- εις Βουλγαρίαν. Έχει συζ. Και τέκνα.

10) Χρ. Τσάτζος

11) Διονύσιος Κούσης. Όλη η οικογένειά του εις Ρουμανίαν.

12) Αναστάσιος Σκύπης. Πράκτωρ βουλγ. Κομιτάτου υπό γαλλ. Στρατού κατεδικάσθη εις 15^η δεσμά επί κατασκοπεία. Επέστρεψε 1926.»¹⁸⁶

Τέλος, στην πλειοψηφία όλων των αναφερόμενων οικισμών υπήρχε πράγματι κάποιο ρουμάνικο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Την ίδια στιγμή, στις περιοχές όπου φάνηκε ότι αναχώρησε η πλειοψηφία των ρουμανιζόντων Βλάχων, τα ρουμάνικα εκπαιδευτικά ιδρύματα καταργήθηκαν, όπως σημειώνεται :

«Όσον αφορά την ρουμανικήν προπαγάνδαν και τα ρουμανικά σχολεία, άτινα λόγω της μεταναστεύσεως των ρουμανιζόντων εις Ρουμανίαν δεν θα υφίστανται πλέον εις τας περιφέρειάς Ενωτίας- Πέλλης, Βερροίας και Γεννητσών, αυτή τυγχάνει ακίνδυνος δι' ημάς αλλ' ούτε και δύναται να επεκταθή ή να προοδεύση μεταξύ των ανέκαθεν Ελληνοφρόνων Βλάχων.»¹⁸⁷

Από έγγραφο του 1932, επιβεβαιώνεται η υπόθεση σύμφωνα με την οποία σε όποιο οικισμό αναχωρούσε ένας σημαντικός αριθμός Βλάχων

¹⁸⁶ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1934 Α/21/ΙΙΙ Α.Π. 145476, 19 Ιανουαρίου 1934, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης Προς τον κ. Έπαρχον Αλμωπίας Αρδέαν

¹⁸⁷ Υ.Δ.Ι.Α. Φακέλος: 40 Αριθμός Υποφακέλου: 1, Α.Π. 12874, 19 Οκτωβρίου 1926, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης προς τους κ.κ. Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαιδεύσεως

που χαρακτηρίζονταν ως ρουμανίζοντες, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα καταργούνταν: «Όσον αφορά την σχολικήν κίνησιν, λόγω της μεταναστεύσεως, κατηργήθη μόνον το δημοτικόν σχολείον εις Αρχάγγελον (Όσσιανη), και θα καταργηθή εντελώς το των Μεγάλων Λειβαδιών, εάν μεταναστεύσωσι και οι εναπομένοντες εισέτι ολίγοι ρουμανίζοντες, ηλαττώθη επίσης ο αριθμός των μαθητών εις Κουμαριάν (Δόλιανη),

όπου παραμένουν εισέτι 20 οικογένειαι ρουμανιζόντων, εγκατεστάθησαν δε 35 οικογένειαι προσφύγων, επίσης ο αριθμός των μαθητών εις Κούπα.

Άλλη αισθητή μείωσις δεν επήλθεν αλλαχού, λόγω της μεταναστεύσεως, καθ' όσον, ως είρηται, πλείστοι των μεταναστευσάντων (τινές δεν καταγόμενοι και εκ της περιφερείας Κορυτσάς) ήσαν σκηνίται κτηνοτρόφοι εις τας περιφερείας Κατερίνης, Πέλλης, Σερρών και Φλωρίνης, οι δε λοιποί ήσαν, ως είρηται, εκ των χωρίων Χωροπάνη, Δόλιανη, Όσσιανη, Κούπα και εκ των (παραθεριζόντων μόνον), κατοίκων Μεγάλων Λειβαδιών μία δε μόνον οικογένεια εκ Σαμαρίνης.»¹⁸⁸

Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις όπου δεν υπάρχουν κατάλογοι στους οποίους να καταγράφονται πόσοι Βλάχοι μετακινούνται και από ποιες περιοχές, ένας χρήσιμος δείκτης της μετακίνησης θα μπορούσε να ήταν η λειτουργία ή η κατάργηση των ρουμάνικων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

¹⁸⁸ Φάκελος 1934 Α/21/ΠΙ, Α.Π. 21893, 29 Φεβρουαρίου 1932 Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς το επί των Εξωτερικών υπουργείο

4. Συμπεράσματα-Επίλογος

Η μελέτη των εγγράφων του Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου επιτρέπει την διατύπωση ορισμένων πιθανών συμπερασμάτων. Καταρχάς, σε όλους τους καταλόγους και τα υπόλοιπα έγγραφα, όσοι Βλάχοι καταγράφονται να αναχωρούν, συνήθως φωτογραφίζονται ως ρουμανίζοντες Βλάχοι. Όμως ο χαρακτηρισμός αυτός σε όλη την περίοδο 1924-1940, αλλά και πιο πριν, ήταν ιδιαίτερα ρευστός για να μπορεί να γενικευθεί και με τα υπάρχοντα στοιχεία δεν μπορεί να ορισθεί με ακρίβεια. Η άμεση υπόθεση που σχηματίζεται σχετίζει την φοίτηση παιδιών σε ρουμάνικα εκπαιδευτικά ιδρύματα ορισμένων οικισμών και τον εκκλησιασμό στη ρουμάνικη εκκλησία, με το χαρακτηρισμό των οικογενειών τους ως ρουμανίζουσες. Μπορεί το ελληνικό κράτος να χαρακτήριζε όσους Βλάχους έφευγαν ως ρουμανίζοντες, αλλά από περιοχές, όπως των Γρεβενών, όπου υπήρχε από το 19^ο αιώνα ικανή παρουσία της ρουμανικής επιρροής, φαίνεται ότι έφυγαν ελάχιστοι την περίοδο 1924-1940. Χαρακτηριστικά μάλιστα, υπήρξε μία και μοναδική αναφορά σε μετακινούμενη οικογένεια από τη Σαμαρίνα.

Υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις στο Αρχείο ότι, μάλλον δεν μετακινήθηκαν όλοι οι ρουμανίζοντες Βλάχοι, κι έπειτα, ότι υπήρχαν και κάποιοι αναχωρούντες που ισχυρίστηκαν ή όντως δεν ήταν ρουμανίζοντες.

Πέραν αυτού, η διοργάνωση της διαδικασίας, αρχικά, ξεκίνησε από τους ρουμανίζοντες Βλάχους, για αδιευκρίνιστους λόγους. Υπάρχουν διάφορες υποθέσεις για τους λόγους αυτούς. Μία υπόθεση είναι ότι ορισμένοι ρουμανίζοντες Βλάχοι πράγματι απέκτησαν την αίσθηση ότι η Ρουμανία ήταν η πατρίδα τους. Άρα πιθανολογείται ότι η ρουμάνικη επιρροή μέσω της εκπαίδευσης και της εκκλησίας είχε επιτύχει το βασικό σκοπό της, δηλαδή τον εθνικό προσεταιρισμό.

Μία άλλη εκτίμηση είναι, όπως κάποιοι Βλάχοι υποστήριξαν, ότι δεν μπόρεσαν να προσαρμοστούν στην άφιξη των προσφύγων της Μικράς Ασίας.¹⁸⁹ Πράγματι σε κάποιες λίγες περιπτώσεις, εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες σε βλάχικους οικισμούς και ορισμένοι Βλάχοι επικαλέστηκαν ότι αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα εξαιτίας τους, ή ακόμα και, ότι δεν είχαν αρμονική συμβίωση μαζί τους.¹⁹⁰ Σε κάποιες ελάχιστες περιπτώσεις λοιπόν, οι Βλάχοι βρέθηκαν να ζούνε μαζί με πρόσφυγες της Μικράς Ασίας αλλά σε πολύ μικρό βαθμό, κάτι που όμως χρησιμοποιήθηκε ως το κύριο επιχείρημα της Ρουμανίας για να δικαιολογήσει την ανάγκη της μετακίνησης.¹⁹¹ Αυτό είχε διατυπωθεί και στην εγκύκλιο της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, το Σεπτέμβριο του 1925, για να υπενθυμίσουμε:

«Ως λόγους δε της τοιαύτης προς μετανάστευσιν των οικογενειών τούτων αποφάσεως, η ρηθείσα Πρεσβεία προέβαλε την οικονομική δυσχέρειαν, εις ήν είχαν περιέλθει οι εν Μακεδονία βιούντες Κουτσοβλάχοι μετά την αυτόθι εγκατάστασιν των εκ Τουρκίας Ελλήνων προσφύγων.»¹⁹²

Αυτή η εκτίμηση όμως, μάλλον έχει περισσότερο σχέση με οικονομικά θέματα. Το ζήτημα λοιπόν της εγκατάστασης των προσφύγων μάλλον δείχνει να σχετίζεται πολύ περισσότερο με την υπόθεση

¹⁸⁹ Hagigogu, *Ο.π.* σ.12-13

¹⁹⁰ Cusa, *Ο.π.* ,σ.22

¹⁹¹ Διβάνη, *Ο.π.* ,σ.110

¹⁹² Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1925/Γ/65/α, Α.Π. 11866, 12 Σεπτεμβρίου 1925, Υπουργείο Εξωτερικών προς τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας

σύμφωνα με την οποία ορισμένοι Βλάχοι πιέστηκαν οικονομικά λόγω της αγροτικής μεταρρύθμισης, δηλαδή της έλλειψης βοσκήσιμων ή καλλιεργήσιμων γαιών και της σταδιακής συρρίκνωσης της κτηνοτροφίας. Μάλιστα, σε μία εκτίμηση του 1938 η Χωροφυλακή της Έδεσσας σχολίαζε ως εξής.:

«Λαμβάνω την τιμήν, εν συνεχεία της υπ' αριθ. 3/2/2/5 σημερινής ομοίας μου ν' αναφέρω ότι η αιτία της μεταναστεύσεως των Ρουμανοβλάχων είναι η στενότης της γης. Οι εν Μακεδονία εγκατεστημένοι Ρουμανοβλάχοι, είχαν ως κύριον επάγγελμα την κτηνοτροφίαν.

Από την εποχής της εγκαταστάσεως των προσφύγων οι βοσκότοποι εξέλιπον, καλλιεργηθέντες κατά το πλείστον, ούτω η κτηνοτροφία, των μικρών ζώων ηλαττώθη πολύ και προβληματική κατέστη η ζωή των αποζώντων μόνον εκ της κτηνοτροφίας. Οι Ρουμανόβλαχοι μη δυνάμενοι να στραφώσι προς έτερον επάγγελμα εφ' όσον εκ γενετής ήσαν κτηνοτρόφοι, ηναγκάσθησαν να ζητήσωσιν νέας εκτάσεις και εστράφησαν εις Ρουμανίαν.»¹⁹³

Από τη μελέτη του αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών και της ρουμάνικης βιβλιογραφίας δεν προκύπτει επαρκής απάντηση, διότι κάθε πλευρά προέβαλε διαφορετικά επιχειρήματα αναλόγως των συνθηκών.

Ανεξάρτητα όμως από τους λόγους, το πλαίσιο της μετακίνησης τέθηκε και ελέγχθηκε από τα δύο κράτη, της Ελλάδας και της Ρουμανίας. Κάθε κράτος αξιοποίησε τη μετακίνηση με διαφορετικό τρόπο.

Το μεν ελληνικό κράτος φαίνεται πως αξιοποίησε τη μετακίνηση κυρίως για να ξεκαθαρίσει τα εσωτερικά του ζητήματα διαχείρισης των αγροτικών γαιών. Επίσης ίσως την αξιοποίησε για να διαχωρίσει εθνικά

¹⁹³ Υ.Δ.Ι.Α Φάκελος 1938 Α/7/9 Α.Π. 3/2/2/4^α, 28 Σεπτεμβρίου 1938, Διοίκηση Χωροφυλακής Εδέσσης προς την Ανωτέρα Διοίκηση Χωροφυλακής Δυτικής Μακεδονίας.

-δηλαδή να απαντηθεί το ερώτημα ποιοι πληθυσμοί ήταν «πιστοί» στην Ελλάδα και ποιοι όχι- και να ομογενοποιήσει έμμεσα τον πληθυσμό του. Εφόσον φαίνεται ότι το Υπουργείο Εξωτερικών ρωτούσε τακτικά τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας πόσοι Βλάχοι είχαν αναχωρήσει, τότε μάλλον η μετακίνηση αυτή ήταν επιθυμητή.

Αν και από τη μελέτη του αρχείου η στάση των ελληνικών αρχών φαίνεται να ήταν ήπια κατά το συντονισμό της μετακίνησης, είναι ένα ερώτημα, εάν όντως οι ελληνικές αρχές δεν άσκησαν καμία πίεση. Υπάρχουν ενδείξεις ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το Υπουργείο Εξωτερικών παρακολουθούσε ή πίεζε ορισμένους Βλάχους οι οποίοι, είτε προωθούσαν τη ρουμάνικη επιρροή είτε διατύπωναν παράπονα και ενστάσεις για τη διεξαγωγή της μετακίνησης από την ελληνική πλευρά. Υποβόσκει λοιπόν μία πολιτική διακρίσεων.¹⁹⁴

Το δε ρουμανικό κράτος αξιοποίησε μεν τη μετακίνηση των Βλάχων ως συμπλήρωμα σε μία ήδη ενεργοποιημένη διαδικασία εποικισμού των συνοριακών εδαφών του, αλλά δεν έγινε εμφανές από την έρευνα στο Αρχείο με ποιο τρόπο αξιολογούσε όσους Βλάχους έφταναν στη Ρουμανία. Φαίνεται ότι σε κάποιο βαθμό τους αξιολογούσε ως επαναπατρισθέντες Ρουμάνους της διασποράς.¹⁹⁵

Παρ' όλη την ανάμειξη πολλών φορέων (των Βλάχων, των δύο κρατών και των διαμεσολαβητών) στη μετακίνηση, οι δύο χώρες έδειχναν σχετικά ευχαριστημένες από το πλαίσιο που όρισαν, το οποίο και τελικά λειτούργησε μάλλον αδιασάλευτα από το φθινόπωρο του 1925 έως το καλοκαίρι του 1940.

Από τη μελέτη των στατιστικών στοιχείων ένα βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι περισσότεροι Βλάχοι που μετακινήθηκαν, έφυγαν

¹⁹⁴ Διβάνη, *Ο.π.* ,σ.106-107

¹⁹⁵ Musi, *Ο.π.* ,σ.94-95

από περιοχές της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας. Εστιάζοντας, οι περισσότεροι οικισμοί βρίσκονταν στις περιοχές της Έδεσσας, της Βέροιας, των Σερρών και των Μογλενών και κάπως λιγότερο στην περιοχή της Νάουσας και της Κατερίνης.

Η περιοχή της Βέροιας ήταν αρκετά ιδιαίτερη. Αφενός φαίνεται ότι εκεί ήταν πιο έντονη η παρουσία και η ένταση της ρουμανικής επιρροής, αφετέρου στην περίοδο του Μεσοπολέμου ήταν διακριτή η ανάμνηση των Βλάχων Μακεδονομάχων οι οποίοι δεν είχαν συνταχθεί όμως με τους Έλληνες.¹⁹⁶ Οι κάποιες αναφορές στην περιοχή της Κατερίνης, μάλλον συνδέονται με εγκαταστάσεις Βλάχων από την περιοχή της Βέροιας, επεκτείνοντας τα ιδιαίτερα ζητήματα των Βλάχων της Βέροιας.¹⁹⁷

Στη δε περιοχή των Σερρών, υπήρχαν σημαντικές συγκεντρώσεις Γραμμουστιάνων σε οικισμούς όπως τα Άνω Πορόια και το Σιδηρόκαστρο.¹⁹⁸ Οι Γραμμουστιάνοι ήταν κυρίως νομάδες σκηνίτες, γι' αυτό ένα τμήμα τους από την περιοχή των Σερρών είχε τις θερινές εγκαταστάσεις του στη Βουλγαρία.¹⁹⁹ Στην κοντινή Καβάλα υπήρξε περίπτωση σκηνιτών Βλάχων οι οποίοι αναγκάστηκαν να μετακινηθούν στη Ρουμανία, διότι οι θερινές εγκαταστάσεις τους ήταν στη Βουλγαρία και είχαν εγκλωβιστεί εντός των ελληνικών συνόρων, συμβάν που μάλλον δεν ήταν το μοναδικό μετά τη χάραξη των συνόρων Ελλάδας-Βουλγαρίας.²⁰⁰

Όπου εντοπίστηκε η γενική διατύπωση για την περιοχή της Έδεσσας, μπορεί να γίνει η υπόθεση ότι αφορά στους οικισμούς των Μογλενιτών Βλάχων. Ενώ δεν υπήρξε συγκεκριμένος κατάλογος στον οποίο να

¹⁹⁶ Κουκούδης, *Ο.π.*, τ. Δ, σ.197-221 και δεξ αναλυτικά στο Γιώργος Χιονίδης, *Ο Μακεδονικός Αγώνας στην περιοχή της Βέροιας*, Θεσσαλονίκη 1987 (Ανάπτυχο του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου Αίμου)

¹⁹⁷ Κουκούδης, *Ο.π.*, τ.Γ, σ. 185-187

¹⁹⁸ Κουκούδης, *Ο.π.*, τ. Β, σ.413-420

¹⁹⁹ Kahl, *Ο.π.*, σ.302-303

²⁰⁰ Kahl, *Ο.π.*, σ.240-241

αναφέρονται *Μογλενίτες Βλάχοι* που αναχωρούν -ενώ σε άλλα έγγραφα αναφέρονται συχνά οικισμοί στους οποίους ζούσαν- στοιχεία όπως: η αυξημένη παρουσία ρουμάνικων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και εκκλησιών στη περιοχή, η έντονη δράση των *Μογλενιτών* στη διοργάνωση της μετακίνησης

και η συχνή γενική αναφορά των *Μογλενών* στη ρουμάνικη βιβλιογραφία και σε ενδεικτικούς καταλόγους εγκατάστασης στη Νότια Δοβρουτσά, θα μπορούσαν να τεκμηριώσουν καλύτερα τον ισχυρισμό αυτό.²⁰¹

Οι *Μογλενίτες Βλάχοι*, την εποχή που εντείνονταν ο *Μακεδονικός Αγώνας*, μάλλον ταυτίστηκαν πιο εύκολα με τη ρουμάνικη επιρροή και συνεργάστηκαν με τους Βούλγαρους αντί με τους Έλληνες. Το γεγονός αυτό, το εισέπραξαν αργότερα αρνητικά, όταν τα χωριά των *Μογλενών* εντάχθηκαν στην ελληνική επικράτεια, διότι χαρακτηρίστηκαν από το ελληνικό κράτος ως συνεργάτες των Βουλγάρων.

Η ελληνική διοίκηση από το 1913 και εξής ήταν πιο κάθετη στην μειονοτική πολιτική της απέναντι στους *Μογλενίτες Βλάχους* από ό, τι στους υπόλοιπους ρουμανίζοντες Βλάχους, εξαιτίας αυτής της μάλλον συλλογικής σύνταξης τους με τους Βούλγαρους επί Μακεδονικού Αγώνα.²⁰²

Επιπλέον, η περιοχή των *Μογλενίτικων* οικισμών αποτέλεσε το κύριο θέατρο των μαχών του Μακεδονικού Μετώπου του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ήταν λογική συνέπεια η δημογραφική και οικονομική εξουθένωση της περιοχής. «Με το τέλος του πολέμου το κράτος δεν ήταν σε θέση να παρέχει ουσιαστική βοήθεια, ασφάλεια και εκπαίδευση. Μπροστά σε αυτή την αδυναμία ή την αδιαφορία των ελληνικών αρχών, από

²⁰¹ Δες Cusa, *Ο.π.* σ.54-61, Noe, *Ο.π.*, σ. 74-77, Th Capidan., *Les Macédo-roumains, esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la péninsule balkanique*, académie roumaine, Bucaresti 1937, σ. 10-11 & 72-73, αλλά και Kahl, *Ο.π.* ,σ.209-215, Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους*, *Ο.π.*, τ. Γ, σ. 223-297 αναλυτικά.

²⁰² Embiricos, *Ο.π.* 120-128

το 1920 και μετά σημειώθηκαν σοβαρές προσπάθειες για την ανάπτυξη εκ νέου των ρουμανικών κοινοτήτων και των ρουμανικών σχολείων, βάση της Συνθήκης του Βουκουρεστίου του 1913», σχολιάζει ο Αστέριος Κουκούδης.²⁰³

Δεν μπορεί όμως να εξαχθεί ασφαλές και ακριβές συμπέρασμα για το αληθινό μέγεθος της μετακίνησης. Όσο για τους οικισμούς από τους οποίους αναχωρούν οι Βλάχοι μπορούν να εντοπιστούν με σχετική ακρίβεια. Ως προς το μέγεθος της μετακίνησης, ίσως θα μπορούσε να φανεί χρήσιμη η αντιπαραβολή των στατιστικών στοιχείων των οικισμών με τις γενικές απογραφές πληθυσμού της εποχής.

Φυσικά υπάρχουν τάσεις σε συγκεκριμένους οικισμούς όπως τα Μεγάλα Λιβάδια λόγω της τακτικής αναφοράς τους σε καταλόγους και σημειώματα ή η Στενήμαχος (Χωροπάνι). Στα μεν Μεγάλα Λιβάδια κατοικούσαν *Armanj* Γραμμουστιάνοι, στη δε Στενήμαχο *Rramanji* Βλάχοι.²⁰⁴ Οι δύο οικισμοί όμως ήταν ημιμόνιμες εγκαταστάσεις, η μία θερινή και η άλλη χειμερινή εγκατάσταση. Ειδικά για τη Στενήμαχο, η μετακίνηση φαίνεται ότι ήταν πλήρης αφού το ελληνικό κράτος αγόρασε όλα τα περιουσιακά στοιχεία των αναχωρούντων Βλάχων.

Ως προς τους αναχωρούντες οικισμούς, δύο παράγοντες έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην κατάρτιση των καταλόγων: α. η εποχή καταγραφής και β. η οικονομική δραστηριότητα των μετακινούμενων Βλάχων.

Αν εξαιρεθούν οι μόνιμα εγκατεστημένοι Βλάχοι σε αστικά κέντρα όπως η Βέροια για παράδειγμα, οι υπόλοιποι Βλάχοι (νομάδες και ημινομάδες κτηνοτρόφοι) είχαν διαφορετικό τόπο κατοικίας το φθινόπωρο και το χειμώνα και διαφορετικό την άνοιξη και το καλοκαίρι. Έτσι, εκτιμάται ότι όσοι Βλάχοι μετακινούνταν τη θερινή περίοδο δήλωναν το θερινό οικισμό τους και όσοι μετακινούνταν τη χειμερινή το χειμερινό οικισμό τους, ανάλογα και με τον τόπο βοσκής των κοπαδιών

²⁰³ Κουκούδης, *Ο.π.* τ. Γ, σ 223-229

²⁰⁴ Στο ίδιο, σ.215-220

τους. Επίσης, ορισμένοι νομάδες Βλάχοι υποχρεώθηκαν να εγγραφούν στα δημοτολόγια ώστε να εμφανίζουν έναν σταθερό τόπο κατοικίας ή δεν εγγράφηκαν ποτέ με αποτέλεσμα ο εμφανιζόμενος τόπος κατοικίας να είναι αποτύπωση μόνον της συγκεκριμένης χρονικής στιγμής.

Από τη στιγμή που στο αρχείο δεν καταγράφηκε ένας συνολικός αριθμός όσων αναχώρησαν στη Ρουμανία, μπορεί να προκύψει μόνο κατά προσέγγιση. Αν ληφθούν υπόψη: 1. το τηλεγράφημα της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας του Ιουνίου 1929, το οποίο σημειώνει 1800 οικογένειες (υπολογίζοντας 8000 άτομα). 2. ο κατάλογος του 1932 όπου καταγράφονται 753 οικογένειες οι οποίες μεταφράζονται σε 2673 άτομα κατά τα έτη 1927,1928,1931, αλλά υπολογιστούν μόνο τα άτομα του 1931. και 3. οι δύο τελευταίοι κατάλογοι του 1932 από την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης και των Σερρών, όπου υπολογίστηκαν 132 οικογένειες από τη Θεσσαλονίκη και 174 από τις Σέρρες (756 και 1263 άτομα αντίστοιχα), οι οποίες έφυγαν από το Μάιο ως τα τέλη του 1932, τότε κατά πιθανή εκτίμηση έως και το 1932 θα μπορούσαν να είχαν αναχωρήσει για τη Ρουμανία περίπου 11.000 άτομα, το μέγιστο. Στην άθροιση υπολογίστηκαν τα άτομα του τηλεγραφήματος του Ιουνίου 1929, από τον κατάλογο του 1932 υπολογίστηκαν μόνο τα άτομα του 1931 και το σύνολο των ατόμων από τους καταλόγους των περιφερειών Σερρών και Θεσσαλονίκης του Μαρτίου 1933. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι στα καταγραφέντα στατιστικά στοιχεία υπάρχουν αλληλοεπικαλύψεις αριθμών, αστοχίες, υπερβολές ή και υποτιμήσεις που δεν μπορούν να ελεγχθούν.

Άλλα αρχειακά έγγραφα τα οποία αναφέρονται από τον Κουκούδη, αλλά δεν παρατίθενται οι πηγές, μιλάνε για 3743 άτομα το Μάρτιο του 1926, 1410 άτομα τον Απρίλιο του 1926, 1251 άτομα τον Ιούνιο του 1926 και 866 άτομα τον Νοέμβριο του 1926.²⁰⁵

²⁰⁵ Κουκούδης, *Μελέτες για τους Βλάχους*, *Ό.π.*, τ. Δ, σ. 301 σε υποσημείωση αρ. 246

Από το 1933 μέχρι το 1940 δεν υπάρχει κανένας ενδεικτικός αριθμός όσων Βλάχων τελικά μετακινήθηκαν στη Ρουμανία, εκτός από μία σύντομη αναφορά του 1938 από τη Χωροφυλακή της Έδεσσας.: «Επέτυχον τούτο και υπολογίζεται σήμερα ότι οι εκ Μακεδονίας μεταναστεύσαντες ανέρχονται εις 30.000, αι δε εξ Αλβανίας εις 10.000 άτομα.»²⁰⁶

Οι ρουμανικές πηγές, αντίστοιχα, έχουν δύο ζητήματα. Το πρώτο ζήτημα είναι η πιθανή ανάγκη υπερβολής στους αριθμούς. Το δεύτερο ζήτημα είναι η εγκατάσταση Βλάχων στη Νότια Δοβρουτσά όχι μόνον από την Ελλάδα, αλλά και από τη Βουλγαρία και την Αλβανία. Ο Capidan σημειώνει ότι εγκαταστάθηκαν στη Νότια Δοβρουτσά 12.000 άτομα μέχρι το 1937, από ένα υπολογίσιμο σύνολο 300.000 Βλάχων στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Αλβανία.²⁰⁷ Ο Constantin Noe το 1938, σημειώνει 17.654 αλλά ισχυρίζεται ότι πρόκειται για αριθμό οικογενειών, ενώ ο Vasile Musi το 1935 μιλάει για 18.965 εγκατεστημένες οικογένειες στη Νότια Δοβρουτσά προερχόμενες από τα Βαλκάνια και το εσωτερικό της Ρουμανίας.²⁰⁸ Η πλέον έγκυρη πηγή, αλλά μετά το 1930, θα ήταν οι κατάλογοι της Εθνικής Αρχής για τον Εποικισμό (*Oficiul National al Colonizarilor*) μέρος της οποίας δημοσιεύει ο Cusa. Τα αποσπάσματα που δημοσιεύει ο Cusa, καταγράφουν σε λίστες τα ονόματα των εγκατασταθέντων, την περιοχή προέλευσης και την περιοχή εγκατάστασης, αλλά δεν αναφέρεται κανένας αριθμός.²⁰⁹

²⁰⁶ Υ.Δ.Ι.Α. Φάκελος 1938 Α/7/9 Α.Π. 3/2/2/4^α, 28 Σεπτεμβρίου 1938, Διοίκηση Χωροφυλακής Εδέσσης προς την Ανωτέρα Διοίκηση Χωροφυλακής Δυτικής Μακεδονίας.

²⁰⁷ Capidan, *Ο.π.* ,σ. 10-11 «*Mon avis, appuyé sur des recherches faites sur place, est que l'élément roumain de Grèce, Yougoslavie, Bulgarie et Albanie compte de 300.000 à 350.000 âmes. A partir de 1925, environ 12000 de ces Roumains sont passés en Roumanie, où les autorités les ont établis dans les villages du Quadrilatère (Dobroudja).*»

²⁰⁸ Noe, σ. 73 και Musi, σ. 168, *Ο.π. Colonizarea Macedoromanilor in Cadrilater.*

²⁰⁹ Cusa, *Ο.π.* ,σ.60-70

Από τα αποτελέσματα της έρευνας στο αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών δεν είναι εντελώς ξεκάθαρο ποιες οικονομικές/κοινωνικές τάξεις των Βλάχων αναχωρούν περισσότερο. Η τάση δείχνει προς τους φτωχότερους, σε όσους δεν έχουν σταθερό τόπο εγκατάστασης, τους σκηνίτες και στους μικρούς ποιμένες αλλά όχι στους μεγάλους κτηνοτρόφους.²¹⁰ Επιπλέον, όποιοι Βλάχοι και αν μετακινήθηκαν, ένας παράγοντας που μάλλον έκρινε την μετακίνησή τους ήταν ο οικονομικός.

Ανακεφαλαιώνοντας, η μετακίνηση των Βλάχων εστιάστηκε περισσότερο σε οικισμούς της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας, μεταξύ των *Armanj* της Βέροιας και των γύρω περιοχών και μάλιστα συγκεκριμένων οικισμών, κάποιων ειδικών οικισμών *Rramanj* όπως και οικισμών των *Μογλενιτών* Βλάχων. Η απόφαση της αναχώρησης από την Ελλάδα επιλέγονταν μάλλον πιο συχνά από τους νομάδες Βλάχους και από όσους Βλάχους είχαν ημιμόνιμη εγκατάσταση και σπάνια μόνιμη. Ένα κομμάτι των νομάδων Βλάχων που αναχώρησαν ήταν Γραμμουστιάνοι Βλάχοι. Η περίπτωση των Σερρών θα ήθελε περισσότερη εξερεύνηση καθότι δεν είναι πλήρως ξεκάθαρο ποιοι Βλάχοι της περιοχής αναχώρησαν. Η όλη κίνηση μόνο σε μία περίπτωση, αυτή της Στενήμαχου (Χωροπάνι), επιβεβαιώνει την φυγή όλων των Βλάχων κατοίκων και την «αλλαγή» του σε προσφυγικό οικισμό. Η τάξη μεγέθους της μετακίνησης φαίνεται ότι ήταν σημαντική και αρκετά εκτεταμένη ώστε να μην περάσει απαρατήρητη από τις ελληνικές αρχές και να συστηματοποιηθεί από τις ρουμανικές.

²¹⁰ Σε αυτό δείχνει να συμφωνεί και ο Κουκούδης, *Ό.π.* τ. Α, σ. 44-45 «*Η έξοδος ορισμένων Βλάχων από την Ελλάδα προς τη Ρουμανία κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου πήρε μαζικότερη διάσταση μόνο ανάμεσα στους νομαδοκτηνοτρόφους της Κεντρικής και εν μέρει της Ανατολικής Μακεδονίας όπως και ανάμεσα στους εξαθλιωμένους Μογλενίτες Βλάχους. Αυτή η μεταναστευτική κίνηση ήταν περισσότερο ένα αντίκτυπος της αναδιάρθρωσης της οικονομίας με την άφιξη των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής και είχε τοπικό χαρακτήρα.*»

Η ερμηνεία της δε εξαρτάται από ποια οπτική πλευρά θα γίνει. Η ιστορική θέση της μετακίνησης των Βλάχων της Ελλάδας στη Ρουμανία δεν ήταν ξένη με την εποχή της. Η επιλογή της μετακίνησης πληθυσμών ήταν ένα εργαλείο οργάνωσης, σε μία περίοδο όπου τα κράτη προσπαθούσαν να ξεπεράσουν τις προηγούμενες πολεμικές συγκρούσεις, και ήθελαν να τακτοποιήσουν την οικονομία τους και τον πληθυσμό τους στην εδαφική τους επικράτεια, ενώ δεν πίστευαν ότι θα ερχόταν μία νέα πολεμική σύρραξη.

5. Βιβλιογραφία

1. Αβέρωφ- Τσοίτσας Ευάγγελος, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος*, Τρίκαλα 1987 (2^η έκδ)
2. Αμπατζή Ελένη, «Οι Βλάχοι της Ελλάδας και η παρεξηγημένη ιστορία τους» στο *Θεσσαλονικέων Πόλις*, Αρ.10, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 147-175
3. Αρσενίου Λάζαρος, *Τα τσελιγκάτα Σαρακατσάνων και Βλάχων*, Λάρισα 2005
4. Βασίλα Ηλία, *Οι Βλάχοι, Κουτσόβλαχοι και Αρβανιτόβλαχοι*, Ιωάννινα 1976 (Ανάτυπο της *Ηπειρωτικής Εστίας*)
5. Βερέμης Θάνος-Κολιόπουλος Γιάννης, *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια, Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006
6. Γκαρτζονίκα Δημ., «Μπουρτζόβλαχοι» *εξ Αχαιοπελάσγων της Πίνδου Νεοέλληνες*, Ιωάννινα 1971.
7. Γούναρης Βασίλης-Κουκούδης Αστέρης, *Από την Πίνδο ως την Ροδόπη, αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων*, στο *Ιστωρ*, τεύχος 10, Αθήνα 1997, σ. 91-137
8. Διβάνη Λένα, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999 (8^η έκδ.)
9. Εγκυκλοπαίδεια Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 21, Λήμμα *Ρουμανία*, Αθήνα 1933
10. Έξαρχος Γιώργης, *Βλάχοι, μνημεία ζωής και λόγου ενός πολιτισμού που χάνεται*, Αθήνα 1986.
11. Έξαρχος Γιώργης, *Αδελφοί Μανάκια, πρωτοπόροι του κινηματογράφου στα Βαλκάνια και το «βλαχικόν ζήτημα»*, Αθήνα 1991
12. Έξαρχος Γιώργης, *Αυτοί είναι οι Βλάχοι*, Αθήνα 1994

13. Ζώγας Β. Παναγιώτης, *Από την μητρόπολη Αρχαίας Ακαρνανίας μέχρι την Παλαιομανίνα. Μια ιστορική περιήγηση από την πανάρχαια έως τη σύγχρονη εποχή*, Αθήνα 2003
14. Κατσάνης, Ν. - Ντίνας, Κ., *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*, Αρχείο Κουτσοβλαχικών Μελετών 1, Θεσσαλονίκη 1990
15. Κατσουγιάννης Τηλέμαχος, *Περί των Βλάχων των Ελληνικών Χώρων, συμβολή εις την έρευναν περί της καταγωγής των Κουτσοβλάχων*, Θεσσαλονίκη 1964
16. Κεραμόπουλλος Αντώνης, *Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα 1939
17. Κολτσίδας Μιχ. Αντώνης, *Οι Κουτσόβλαχοι, εθνολογική και λαογραφική μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1976
18. Κολτσίδας Μιχ. Αντώνης, *Κουτσόβλαχοι οι Βλαχόφωνοι Έλληνες, εθνολογική λαογραφική και γλωσσολογική μελέτη (γραμματική και λεξικό της κουτσοβλαχικής γλώσσας)*, Θεσσαλονίκη 1993.
19. Κολτσίδας Μιχ. Αντώνης, *Η εκπαίδευση των Αρωμόνων στη Δυτική Μακεδονία κατά τα ύστερα χρόνια της τουρκοκρατίας, ένα πρότυπο αυτοδιοικούμενης κοινοτικής εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη 2004
20. Κουκούδης Αστέριος, *Μελέτες για τους Βλάχους, Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Α
21. Κουκούδης Αστέριος, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Β
22. Κουκούδης Αστέριος, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, Θεσσαλονίκη 2000 τ. Γ
23. Κουκούδης Αστέριος, *Μελέτες για τους Βλάχους, Οι Βεργιανοί Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2000, τ. Δ

24. Κουρέλη Δ. Ορέστη, *Βλαχόφωνοι Έλληνες (Καταγωγή, Γλώσσα, Ιστορία)*, Θεσσαλονίκη 2011
25. Kahl Thede, *Για την ταυτότητα των Βλάχων, Εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας Βαλκανικής πραγματικότητας*, Μπφ. Στέφανος Μπουλασίκης, Αθήνα 2009
26. Λαζάρου Αχιλλεύς, *Θρακολογία και ζήτημα καταγωγής των Βλάχων-Αρωμούνων*, Τρίκαλα 1985 (ανάτυπο από τα Τρικάλινα τ. 5^{ος})
27. Λαζάρου Αχιλλεύς, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Αθήνα 1993
28. Λαζάρου Αχιλλεύς, «Βράχοι-Βλάχοι και Βλαχοπαρασυναγωγή Κ.Ε.Μ.Ο. στη Λάρισα» στο *Βραχονησίδες Αρχιπελάγους και Βλαχονησίδες στεριάς, οι μεν πρώτες «επίδικες», οι δε δεύτερες παραχωρημένες*, Αθήνα 1998, σ. 33-125
29. Λαμνάτου Βασίλη, *Η Βλαχοζωή στα βουνά και στους κάμπους (Τσοπάνηδες και Τσελιγκάδες)*, Αθήνα 2005
30. Λιάκος Σωκράτης, *Η καταγωγή των Βλάχων (ή Αρμάνιων)*, Θεσσαλονίκη 1965
31. Λούστα Νικολάου, *Λαογραφική μελέτη, Νιβεάστας=Νεβέσκας=Νυμφαίου φλωρίνης, Η αγάπη για την γενέθλια γη και η διάσωση των ηθών και εθίμων των βλαχοφώνων Ελλήνων, υπήρξε το κίνητρο της εργασίας μου αυτής*, Θεσσαλονίκη 1996
32. Μαλαβάκης Νίκος, *Λεξικό Ελληνο-Βλαχικό, Ετυμολογικό Λεξικό, χ.τ. χ.χ.*
33. Μέρτζος Νίκος, *Αρμάνοι οι Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη 2000
34. Μίσουρης Βασίλης, *Βλάχοι αυτοί οι ανυπόταχτοι Έλληνες!* , Αθήνα 1990
35. Μουδόπουλου Ερμού, *Το ρουμανοκουτσοβλαχικόν ζήτημα*, Αθήνα 1978

36. Μπέης Σταμάτης – Χριστόπουλος Δημήτρης (εισαγωγή-επιμέλεια), «Διημερίδα για τα Βλάχικα, Λάρισα, 6-7 Ιουνίου 1998» στο *Γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα: οι γλώσσες της μειονότητας της Δυτικής Θράκης(τούρκικα-πομάκικα), τα Βλάχικα, οι σλαβικές διάλεκτοι της Μακεδονίας, τα αρβανίτικα*, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, Επιμέλεια κειμένων: Λ. Εμπειρίκος, Α. Ιωαννίδου, Ε. Καραντζόλα, Λ. Μπαλτσιώτης, Σ. Μπέης, Κ. Τσιτσελίκης, Δ. Χριστόπουλος. Αθήνα 2001, σ 69-115
37. Μπούζα-Γιαννή Χρυσάνθη, *Βλάχικη ζωή και Γλώσσα, Παλαιοχώρι Συρράκου*, Αθήνα 2002.
38. Νικολαΐδου Ελευθερία, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα Βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου, μέσα 19^{ου} -1900*, τ. Α, Ιωάννινα 1995
39. Νικολόπουλος Κ. Δημ, *Η Ελληνική Ιθαγένεια*, Αθήνα 1932
40. Νιτσιάκος Γ. Βασίλης, *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου, στον απόηχο της μακράς διάρκειας*, Αθήνα 1995
41. Παπαβασιλείου Αλέξανδρος, *Ιστορικά σημειώματα για τους Βλάχους ή Κουτσοβλάχους*, Βέροια 1969
42. Παπαγεωργίου-Εράλδου Γεωργίου, *Οι Κουτσόβλαχοι, Συμβολή εις την έρευναν της καταγωγής αυτών*, Τρίκαλα 1947
43. Παπαγεωργίου-Εράλδου Γεωργίου, *Ιστορική αποκατάστασις της Θεσσαλίας*, χ.τ. 1954
44. Παπαγεωργίου- Εράλδου Γεωργίου, *Μια νέα θεωρία περί της καταγωγής των Κουτσοβλάχων και της κουτσοβλαχικής γλώσσας*, χ.τ. [1947]
45. Παπαγιάννης Αστερίου Σταύρος, *Τα παιδιά της Λύκαινας, Οι επίγονοι της 5^{ης} ρωμαϊκής λεγεώνας κατά τη διάρκεια της Κατοχής (1941-1944)*, Αθήνα 2004

46. Παπαγιάννης Αστερίου Σταύρος, *Βλάχοι και Βλαχόφωνοι Έλληνες, δύο ξεχωριστές και εχθρικές μεταξύ τους εθνοτικές ομάδες*, Αθήνα 2003
47. Παπαζήση Δημητρίου, *Βλάχοι (Κουτσόβλαχοι)*, Αθήνα 1976
48. Ρήγος Άλκης, *Η Β'Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935, κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, Αθήνα 1988
49. Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος, *Οικονομία, κοινωνία, κράτος στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 1991
50. Σαράντη Κ. Π. Θεόδωρου, *Οι Βλαχόφωνοι του ελληνικού χώρου*, Ιωάννινα 1975 (Ανάτυπο της *Ηπειρωτικής. Εστίας*)
51. Σαράντη Θεόδωρου, *Οι Βλαχόφωνοι του Ελληνικού χώρου*, Αθήνα 1983
52. Σβολόπουλου Κωνσταντίνου, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1900-1945*, Αθήνα 1992
53. Σιώκης Ν.-Παράσχος Δ., *Οι Βλάχοι του Μουρικίου και του Σινιάτσικου*, Θεσσαλονίκη 2001.
54. Σταυριανός Λ. Σ., *Τα Βαλκάνια μετά το 1453*, μτφ Ελένη Δελιβάνη, Θεσσαλονίκη 2007
55. Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας, 1912-1941*, Αθήνα 2005
56. Τρίτου Μιχαήλ, *Βλάχοι των Βαλκανίων και Ορθοδοξία*, Θεσσαλονίκη 2009
57. Τσιάννα-Πανταζίδου Κατερίνα, *Από τα χειμαδιά στα βλαχοχώρια*, Θεσσαλονίκη 2005
58. Τσιώλη Ζωή, *Βλάχοι και караγκούννηδες της Θεσσαλίας*, *Ανθρωπολογική έρευνα*, Αθήνα 1980.
59. Φίστα Γ. Νικολάου, *Το Νυμφαίον – συμβολή εις την μελέτη των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 1962

60. Φίστα Γ. Νικόλαου, *Φεύγει η Νέβεςκα, Συμβολή εις την μελέτη των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 1964.
61. Φωτιάδου-Μπαλαφούτη Γιώτα, *Εμείς οι Βλάχοι*, Αθήνα 1991
62. Χιονίδης Γιώργος, *Οι ανέκδοτες αναμνήσεις του Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμ για τους Βλάχους της Ηπείρου και της μακεδονίας στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και για την επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1984 (Ανάτυπο από τον ΚΔ'τόμο των «Μακεδονικών». Ε.Μ.Σ)
63. Χριστόπουλος Δημήτρης, *Ποιος είναι Έλληνας Πολίτης; Το καθεστώς ιθαγένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2012
64. Χρυσόχοου Αθανάσιος. *Η κατοχή εν Μακεδονία, βιβλίον Γ', η δράσις της Ιταλορουμανικής Προπαγάνδας*, Θεσσαλονίκη 1951.
65. Bacou Michaela, «Entre acculturation et assimilation: les Aroumains au XX ème siècle» στο *-Cahier- centre d'étude de civilisation, de l'Europe Centrale et du sud-est* No 8, Les Aroumains 1989, Publications Langues' O
66. Berciu-Drachicescu Adina, *Scoli si biserice romanesti din Peninsula Balcanica, Documente, 1918-1953, Vol II*, Bucuresti 2004, Universitatea Bucuresti
67. Brezeanu Stelian κ.α, *Relatiile Romano-Elene, o istorie cronologica*, Editura Omonia, Bucuresti 2003
68. Bujduveanu Tanase, *Aromanii din peninsula Balcanica*, Editura Cartea Aromana, Constata 2004
69. Bujduveanu Tanase, *Etnografie Balcanica, Aromanii din Dobrogea, Ex Ponto*, Constanta 2009
70. Capidan Th., *Les Macédo-roumains, esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la péninsule balkanique*, académie roumaine, Bucuresti 1937

71. Clogg Richard, *Minorities in Greece, Aspects of a Plural Society*, Hurst and Company, London 2012
72. Cusa Nicolae, *Aromanii (Macedoneni) in Romania*, Editura Muntenia, χ.τ. 1996
73. Dinu C. Giurescu, *Histoire illustree des Roumains*, Sport-Turism, Bucuresti 1981
74. Embiricos Léonidas, *Kilkis 1913 : territoire, population et violence en Macédoine*, στο *European Journal of Turkish Studies*, 12/2011, σ. 120-128
75. *Encyclopedia Britannica*, τόμος 26, Λήμμα *Romania*, the University Of Chicago, U.S.A. 1989, 15th edition. Σ. 974-977
76. *Encyclopédie Universalis*, τόμος 20, Λήμμα *Roumanie*, France 2002, σ. 230
77. Evelpidi C. *Les états balkaniques, étude comparée politique, sociale, économique et financière*, Paris 1930
78. Hagigogu Sterie, Noe Contantin, Musi Vasile (edited by ȚÎRCOMNICU, E)., *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater*, Editura Etnologică, București, 2005
79. Jelavich Barbara, *Ιστορία των Βαλκανίων II, 20^{ος} Αιώνας*, μτφ. Γιαννοπούλου Σταυρούλα, Αθήνα 2006
80. Livezeanu Irina, *Cultural politics in Greater Romania: regionalism, nation building & ethnic struggle, 1918-1930*, Cornell University Press , χ.τ. 1995
81. Mazower Mark, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, μτφ. Μαρκέτος Σπύρος, Αθήνα 2002
82. Papahagi Tache, *Macedo-Romanii sau Aromanii*, Bucuresti 1927., Editura "Cartea Romaneasca"

83. Peyfuss Max Demeter, «Les Aroumains a l'ère des Nationalismes Balkaniques» στο *-Cahier- centre d'étude de civilisation, de l'Europe Centrale et du sud-est* No 8, Les Aroumains 1989, Publications Langues' O.
84. Poppov V. Joseph, *La Dobroudia et les relations Bulgaro-Roumaines*, Imprimerie Georges Thone, Liège 1935
85. Trifon Nicolas, *Les Aroumains, un peuple qui s'en va*, Acratie, χ.τ. 2005
86. Vlassidis Vlasis, «Consequences of Demographic and Social Re-arrangements to the Vlach-speaking element of Greek Macedonia [1923-1926]» στο *Revue des etudes sud-est europeennes, Danube-Balkans-Mer Noire*, Tome XXXVI Nos 1-4, Bucuresti 1998, σ. 155-171
87. Wace J.B. Alan - Thompson s. Maurice, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων, Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της βόρειας Πίνδου*, μτφ. Πάνος Καραγιώργος, Θεσσαλονίκη 1989
88. Winnifrith Tom, *The Vlachs, the history of a Balkan people*, Duckworth., London 1987

6. Αρχειακές πηγές

Από το Ιστορικό και Διπλωματικό Αρχείο του Υπουργείου
Εξωτερικών εξετάστηκαν οι παρακάτω φάκελοι:

1. 1925/Γ/65^α
2. 1925/Γ/65αα
3. 1926, φάκελος 40 υποφάκελος 1
4. 1924/Α/5/11,2
5. 1925/Γ/65, ΓΕ
6. 1925/Γ64α
7. 1927, φάκελος 11.6
8. 1925/Β/37,10
9. 1928, φάκελος 6.3
10. 1929 Α/7
11. 1929/Α/21/ΙΙΙ
12. 1939, φάκελος Α/7/9
13. 1940, φάκελος ΔΕΕ Χ4 (4.2)
14. 1927 φάκελος 89.2
15. 1934 φάκελος Α/21/ΙΙΙ
16. 1929 φάκελος Α/2/ΙΙ
17. 1926, φάκελος 62 Υποφάκελος 6
18. Φάκελος 1935 Α/7/9
19. Φάκελος 1933 Α/21/ΙΙΙ
20. Φάκελος 1933 Α/21/β
21. Φάκελος 9 Υποφάκελος 2 Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας
1937
22. Φάκελος Α/7/9 1938